

CHRISTENEN IN CHINA

Nieuwe wegen
in een socialistisch land

WERELD EN
ZENDING
1987/4

WERELD EN ZENDING

TIJDSCHRIFT VOOR MISSIONAIRE
INFORMATIE EN BEZINNING

16e jaargang 1987 - 4
ISSN 0165-988X

Redactie

Kernredactie

drs. Rogier van Rossum, voorz.
drs. Jan Heijke, secr.
drs. Jan Slomp
drs. Arie Kramer, eindred.

drs. J.D. Gort
dr. Henny Groenen
dr. R.L. Haan
drs. Berma Klein Goldewijk
dr. Jan van Lin
drs. Maria Martens
drs. J.H. Schravessande
drs. G. Siebert
dr. E.W. Tuinstra
dr. Frans J. Verstraelen
drs. Jan Voshaar
T. van Bijnen, België
dr. H.R. Boudin, België

Directie

J. Bergmans
H.A. van Dolderen
W. Pepers
dr. J. van Slageren

Druk: Verhaak B.V., Grave

Adres redactie

drs. A.J. Kramer
Parklaan 9
5211 JH 's-Hertogenbosch
tel. 073-136761
Voor toezending artikelen (in twee-
voud) en boeken ter recensie.

Abonnementsprijs

f 35,--/Bfrs. 665,-- per jaar
Studentenabonnement f 25,--
Losse nummers f 10,-- (incl. porto-
kosten)
Postgiro: 5635338 t.n.v. Wereld en
Zending, Amsterdam

Administratie

Prins Hendriklaan 37
1075 BA Amsterdam, tel. 020-717654
Voor opgave abonnementen, adres-
wijzigingen en advertenties.

Copyright

Overname van artikelen alleen met
toestemming van de redactie en met
bronvermelding.

Wereld en Zending verschijnt
vier maal per jaar en wordt
uitgegeven door
de Nederlandse Missieraad (NMR)
de Nederlandse Zendingsraad (NZR)

CHRISTENEN IN CHINA. NIEUWE WEGEN IN EEN SOCIALISTISCH LAND

<i>Arie Kramer</i>	Ten geleide	289
<i>Edmond Tang</i>	De nieuwe rol van godsdienst in een socialistische maatschappij	291
<i>Robert Kramers</i>	China's opening naar het Westen	297
<i>Arne Sovik</i>	Protestanten in China sinds de revolutie in 1949	302
<i>Jerome Heyndrickx</i>	De Chinese Katholieke Kerk op zoek naar eenheid. Naar een authentiek Chinese lokale kerk	309
<i>Orlando Costas</i>	Godservaring in het nieuwe China	315
<i>Arnulf Camps</i>	Dertien eeuwen katholieke missionering in China, 635-1949. Katholieke christenen bleven vreemdeling in eigen land	324
<i>Jerald Gort</i>	De wisselvalligheden van 150 jaren zending in China	330
<i>Henriëtte Kraemer en Robert Kramers</i>	Vrouwen in China. Van gebonden voeten tot wasmachines	339
<i>Raymond Fung</i>	China en Hong Kong: "één land, twee systemen"	345

KRONIEK

Dagboek in China - Gastcolleges op Chinese seminaries - Themanummers over China - Afscheid in Oegstgeest - Drempels tussen theologen - Nederlandse Missieraad bedreigd - Eredocoraat Tilburg Sri Lanka - Studiedag Vrije Universiteit Amsterdam - Habitatjaar 1987	355
--	-----

VARIA

<i>Dick Bakker</i>	Wederkerigheid tussen Europese trainingsinstituten. Bezinning in West-Europees verband op vorming van (missionaire) werkers in andere culturen	363
--------------------	--	-----

BOEKBESPREKINGEN	372
------------------	-----

ENGLISH SUMMARIES	380
-------------------	-----

INHOUDSOPGAVE JAARGANG 16, 1987	381
---------------------------------	-----

Christenen in China: nieuwe wegen in een socialistisch land

Wie de artikelen in dit nummer gaat lezen, zal zich wellicht gaan afvragen, waarom dit nummer over christenen in China werd samengesteld. Bijna alle auteurs benadrukken namelijk in vele toonaarden, dat westerse christenen en zeker westerse zendings/missie-organisaties hun handen af moeten houden van de Chinese christelijke geloofsgemeenschappen. Nu er weer goede mogelijkheden zijn voor contacten naar China, is het gevaar niet denkbeeldig, dat men vanuit het Westen na ruim dertig jaren de oude draad weer wil opnemen. Daarvan zijn de meeste Chinese christenen niet gediend. Wel contacten, wel uitwisseling van ervaringen, maar geen inmenging. Het isolement van de Chinese christenen vanaf 1949, toen er een communistisch bewind aan de macht kwam, is voor hen zowel een martelgang als een bevrijding geweest. Eindelijk bevrijd van de druk van goedbedoelde westerse, dirigerende missionaire activiteiten, westerse denkwijzen en vormen van geloofsbeleving, westerse kerkstructuren met ook alle frustrerende splitsingen vandien en eindelijk (goeddeels) bevrijd van de verlammeende verdenking, niet echt Chinees maar Westers-gezind te zijn.

De Chinese christenen zoeken nieuwe wegen voor christelijk geloven in hun socialistische samenleving, waarin zij voluit deelgenoot willen zijn. Dat is een nieuwe weg en een eigen weg. Nieuwsgierige en solidaire belangstelling van westerse christenen mag geen belemmering zijn voor die nieuwe, eigen christelijke weg in China.

Edmond Tang en **Robert Kramers** openen met twee artikelen over de interne koerswijzigingen in China in de laatste tien jaren.

Tang gaat in op de publikaties van Chinese communistische auteurs over de rol van godsdienst in het socialistische land. Kramers toont aan, dat de huidige veranderingen in China niet alleen betrekking hebben op ontspanning in het politieke Oost-West denken. China is ook ten diepste bezig, op eigen manier de westerse technische kennis, westerse vormen van politieke en sociale organisatie te verwerken.

De drie artikelen van **Arne Sovik**, **Jerome Heyndrickx** en **Orlando Costas** beschrijven het leven van de Chinese christenen onder het communistische bewind sinds 1949 en bijzonder in de laatste tien jaren. Onder de nieuwe koers van het bewind groeit er een open samenleving waarin christenen hun geloof publiekelijk kunnen beleven en georganiseerd kunnen optreden. Sovik beschrijft hoe angstvallig de protestantse Chinezen de verzoening met de socialistische samenleving en hun autonomie willen bewaren. De katholieke Heyndrickx geeft aan, hoe gevoelig de scheidslijn onder de katholieke Chinezen ligt, tussen de patriottische katholieken en de Rome-getrouwe katholieken. Van schisma is geen sprake. Zij vierden vaak samen hun geloof. In deze problemen hebben buitenlandse missionarissen geen taak. De evangelikale protestant Costas beschrijft met grote gevoeligheid, hoe in

de donkerste jaren de gelovige Chinese protestanten de met hen mee-lijdende God nabij wisten en hoe God nu de bevrijding mee-leeft.

Arnulf Camps en **Jerald Gort** zetten in kort bestek de geschiedenis van katholieke missie en protestantse zending in China uiteen. Een geschiedenis van eeuwen met veel bewonderenswaardige inzet van talloze missionarissen en zendelingen; maar ook een geschiedenis van onvermogen van Westers Christendom dat in zijn denken en verschijningsvormen buitenlands bleef, vreemd en dominant. Het resultaat voerde naar de vaak gruwelijke loutering van de Chinese christenen na 1949 en geeft nu zelfbewuste, bevrijde Chinese christelijke gemeenschappen te zien.

Henriëtte Kraemer en **Robert Kramers** geven in hun bijdrage aan, dat de traditioneel zeer ondergeschikte rol van de Chinese vrouw in eerste instantie werd aangetast door de invloed van zending en missie in de 19e eeuw. In de revolutie na 1949 is de emancipatie van de vrouw geforceerd doorgezet. In de huidige ontwikkelingen dreigt de vrouw onder de bevolkingsdruk opnieuw aan huis gebonden te worden. Maar de sociale opstandigheid van de vrouw is niet meer weg te denken.

Raymond Fung geeft een uitvoerig beeld van de vragen die de Chinezen in Hong Kong in deze jaren doormaken. In 1997 draagt Engeland het bestuur over Hong Kong over aan China. Nu zijn er structurele veranderingsprocessen gaande: een grondwet en een representatieve regering moeten in Hong Kong worden opgezet. Hoeveel dwingende invloed zal China daarbij aanwenden? Deze gevoeligheden spelen ook in de op te bouwen relaties tussen de kerken op het vasteland en in Hong Kong.

Kroniek

In de kroniek registreren we een aantal gebeurtenissen en ontwikkelingen van missionaire betekenis, met name in Nederland.

Varia

In het Hendrik Kraemer Instituut te Oegstgeest worden al vele jaren missionaire werkers voorbereid op hun uitzending naar derde wereld landen. **Dick Bakker** laat er in zijn afscheidsrede als rector geen twijfel over bestaan, dat deze vorming zeer moeilijk is, wanneer het werk van de uit te zenden mensen echt en levend in de cultuur van het derde wereld land wil gedijen. Een oude opgave, waarvan nu pas de uiterste consequenties worden ontdekt.

Veel werk is verzet door de redactionele werkgroep voor dit thema-nummer: A. Camps, J. Gort, J. Heyndricks, T. van Bijnen en M. Martens die er de leiding van had.

Arie Kramer
eindredacteur

Bij het afsluiten van dit nummer vernemen wij, dat Orlando Costas op 5 november is overleden. Met het gelovige vertrouwen dat uit zijn artikel spreekt, hopen wij, dat hij ook nu in God's hand is gebleven.
Redactie

Edmond Tang

De nieuwe rol van godsdienst in een socialistische maatschappij

Nu China's grenzen weer open zijn, is er geen sprake van, dat vroegere zendings- en missie-organisaties de oude draad zomaar weer kunnen oppakken. Daarvoor is in China teveel veranderd, ook in de kerken en ook ten goede. Aan de hand van Chinese publikaties beschrijft Edmond Tang de visie van Chinese communisten op de betekenis van godsdienst en de taken van gelovige christen-Chinezen in het nieuwe China: godsdienst een pijnstiller voor persoonlijke onzekerheid en moeilijkheden of een inspiratie voor actieve medewerking tot nationale opbouw in het nieuwe China?

De hervormingen die de regering van China de laatste jaren heeft ingevoerd hebben de sociale en intellectuele situatie van de Chinese samenleving totaal veranderd. Dit had aanzienlijke gevolgen voor de verschillende godsdiensten.

Religie is in het huidige China niet meer zo'n twistpunt is als in het verleden. Godsdienst is in de samenleving eerder een behoudende kracht geworden die bijdraagt aan de morele stabiliteit en de nationale eenheid, verbonden als zij is met de hoofdstroom in de regeringspolitiek.

Waarom nog steeds religie in socialistisch China?

In 1985 en 1986 verschenen in verschillende Chinese communistische tijdschriften artikelen die een nieuwe benadering weergeven om godsdiensten te begrijpen. Vermoedelijk betrof het een resultaat van binnenlandse werk-conferenties, aangezien ze een zekere consensus vertoonden en gelijksoortige ideeën verwoordden. Daarnaast zijn ze interessant om de volgende redenen: De artikelen erkennen, dat de oude

"Verenigd Front-methode" uit de periode van radikale revolutie achterhaald is en een nieuwe benadering nodig is. Dit vraagt om een nieuwe theoretische basis voor een andere manier van praktisch handelen. De benadering is minder gericht op de leer, start vanuit concrete situaties en is soms gebaseerd op een vorm van feitenonderzoek, hoe beperkt ook.

In plaats van slechts de ondergang van religie te voorspellen, is men nu geneigd de rol van religie in de maatschappij te accepteren en de verschillende redenen daarvoor te aanvaarden.

De allesoverheersende vraag is: waarom houden godsdiensten nog steeds stand in een socialistische maatschappij en kunnen ze zich zelfs in een zekere groei verheugen nu de verhoudingen van uitbuiting (relations of exploitation) zijn verdwenen en ondanks meer dan 30 jaar atheïstische opvoeding?

Vier redenen

Naar het oordeel van de boven genoemde Chinese schrijvers zijn er

vier belangrijke redenen waarom godsdiensten blijven voortbestaan. *De eerste reden* is historisch van aard. Religies als Boeddhisme en Taoïsme hebben al een geschiedenis van 2000 jaar in China. Islam en Christendom deden veel later hun intrede, maar hebben een grote aanhang. De historische wortels van deze religies zijn erg sterk en zullen niet van de een op de andere dag verdwijnen. Net zo min als het begrip privé eigendom zal verdwijnen met het verdwijnen van de sociale klassen. Religieuze ideeën blijven bestaan, ook wanneer de sociale banden die ze rechtvaardigen niet langer meer bestaan. Het sociaal bewustzijn is altijd een fase achter ten opzichte van de sociale werkelijkheid.

De tweede reden voor het bestaan van religie is de achteruitgang van de materiële situatie in het land. Socialisme is een kwestie van lange termijn planning. Totdat het is voltooid zal er een periode zijn van materiële armoede en ongelijkheid. Deze kan gevoelens van angst oproepen, van wanhoop, onrechtvaardig behandeld zijn en dergelijke. Dit is een vruchtbare voedingsbodem voor religieuze projecties.

De derde reden is invloeden en prikkels van buiten. Religie en andere pessimistische gevoelens komen het land binnen met buitenlandse kapitalistische literatuur en muziek. Buitenlandse godsdienstige organisaties profiteren ook van de nieuwe openheid en propageren hun godsdienstige overtuiging, die aantrekkelijk is voor mensen die onderhevig zijn aan negatieve gevoelens zoals boven beschreven.

De vierde reden is van cognitieve aard. Ze komt voort uit de discrepantie tussen het eindige bevattingsvermogen van mensen en de oneindige ontwikkelingsgang van de objectie-

ve wereld. Religie is beperkt en slechts gericht op begrip van één aspect van de objectieve werkelijkheid. Ze gooit oorzaak en gevolg door elkaar, wezen en verschijningsvorm, hoofdzaak en bijzaak. Om deze reden kun je de keuze van mensen voor godsdienst niet eenvoudigweg toeschrijven aan onwetendheid of misleiding door geestelijken. Veel kritische en ook intelligente mensen geloven. Vandaar dat het probleem van godsdienst alleen kan worden opgelost, als de materiële voorwaarden van productie hun toppunt en voltooiing hebben bereikt en de socialistische opvoeding volledig is verwerkt. Slechts dan zullen religieuze ideeën verdwijnen.

Proeve van een sociaal overzicht

Verreweg de meest belangrijke reden is de tweede, namelijk de sociale bronnen. Deze krijgen in de gepubliceerde artikelen meer aandacht dan de andere. Eén artikel beschrijft bijvoorbeeld een onderzoek, verricht in augustus 1984, in een stad waarin een grote protestantse gemeenschap is.¹ In het onderzoek zijn 39 nieuwe bekeerlingen geïnterviewd: 24 arbeiders, 2 docenten, 5 huismoeders, 8 werkloze jongeren. De belangrijkste reden voor hun bekeerling is volgens het onderzoek de behoefte aan een zekere psychologische vrede en de geborgenheid van vriendschap en van gemeenschap. Hieronder enkele representatieve verklaringen:

"De wet van het volk bepaalt mijn optreden naar buiten, maar de bijbel stuurt mijn hart. Geloof in de bijbel en Jezus geeft me innerlijke vrede. Ik voel dat God mij leidt, bemoedigt, kracht geeft en hindernissen in mijn leven wegneemt."

"Mijn familie heeft veel leed moeten doorstaan. Sinds ik naar de kerk ga

en erediensten bijwonen, word ik opgewekter en heb ik meer innerlijke rust."

"Nooit heb ik zoveel aandacht gehad van mensen als sinds ik in de kerk kom. Mensen zijn daar aardiger voor me dan mijn eigen familie. De kerk geeft me menselijke warmte."

Het artikel dat verslag doet van de resultaten van het onderzoek, is heel eerlijk over de onvolkomenheden in de huidige Chinese samenleving. Hoewel China uitbuiting en buitenlandse overheersing heeft uitgebannen en de leefomstandigheden van de mensen aanzienlijk zijn verbeterd, zijn er nog steeds sociale problemen die nog niet zijn opgelost, zoals het recht op onderwijs of werk, criminaliteit, ziekte, eenzaamheid en andere familieproblemen. Angst, vrees, verdriet, wanhoop, boosheid om onrecht, pijn vanwege gebroken relaties, leegheid, eenzaamheid zijn gevoelens die in de samenleving worden gesignaleerd. Vandaar dat mensen uitzien naar religie vanwege vrede, bevrijding, rust.

"Opium van het volk" of "Opium voor het volk"

Als de bron van religie in het huidige China niet uitbuiting, onwetendheid of misleiding door geestelijken is, kan religie dan nog steeds "Opium van het volk" worden genoemd? Een artikel van Zhao Fusan, gevormachtigd directeur van de Chinese Academie voor sociale wetenschappen, heeft aan deze vraag veel aandacht gegeven.²

Zhao kritiseert de simplistische visie op het begrip religie zoals die in het verleden gangbaar was. Deze is een verdraaiing van de oorspronkelijke marxistische visie. De oorzaak van deze vergissing lag in een foute vertaling van de zin "Opium van het

volk", zoals die in de geschriften van Lenin te vinden is. Lenin heeft gezegd: "Religie is opium van het volk". Dit gezegde is bij Marx de hoeksteen van de hele marxistische visie op religie. In de Chinese uitgave is het woord "dronken makend" aan de passage toegevoegd, zodat het gelezen werd als: "Religie is opium dat het volk dronken maakt". Vandaar dat religie begrepen werd als een resultaat van misleiding door de heersende klasse die religie gebruikt om haar uitbuitende structuren te beschermen.

Pijnstillers

In het Duitse origineel staat echter, aldus de schrijver, "das Opiat des Volkes" en niet "das Opiat für das Volk", hetgeen betekent dat opium iets is dat al in de mensen zit en dat het er niet van buitenaf wordt ingebracht. In de tijd van Marx was opium niet een drug, maar een pijnstiller. In de metafoor van Marx is religie pijnstiller, die de pijn wegneemt maar niet de ziekte zelf behandelt. Analoog kijkt de arbeidersklasse op naar bovennatuurlijke machten om haar te verlossen van het lijden in deze wereld. Dat opium een narcotische drug was ten dienste van misleiding is een latere interpretatie, het resultaat van China's lijden als gevolg van de opiumhandel in de 19e eeuw. Als dit zo is, is het nauwelijks te begrijpen dat marxisten in China nog steeds deze gewijzigde interpretatie van Marx' opvatting aanhangen. Betekent het, dat in China nog steeds structuren van uitbuiting bestaan en dat Chinese burgers, nog steeds onderdrukt, verlangen naar religie? De schrijver suggereert dat de betekenis van religie in een socialistische maatschappij niet alleen in haar sociale functie gezocht moet worden, maar ook in haar cognitieve oor-

sprong. "Het is in de mens, in zijn zelfbewustzijn en zijn zelfbeschouwing dat we de diepste wortels van religie kunnen vinden. Dit is de basis van het bestaan van religie."

Religieuze factor

Wat vormt de religieuze factor in het zelfbewustzijn van de mens? Er zijn algemene factoren die alle tijdperken overstijgen en er zijn bijzondere die horen bij een bepaalde historische periode. De algemene factor is: "subjectieve verlangens zijn te vaak in strijd met objectieve maatschappelijke omstandigheden, waaronder de disharmonische relaties tussen mensen." Ten tweede: "afgezien van maatschappelijke aspecten is de mens waarschijnlijk het enige wezen dat in staat is na te denken over de dood. Terwijl hij probeert in leven te blijven, realiseert hij zich tegelijkertijd de onvermijdelijkheid van de dood als een contradictie. Slechts weinig mensen houden zich innerlijk niet bezig met deze bestaansspanning." Wat betreft de bijzondere situatie in het huidige China: de wijze waarop de economie wordt opgebouwd en de opening naar het buitenland hebben veranderingen teweeggebracht in de sociale verhoudingen. Met gevolg dat diegenen die geen solide en vooruitstrevende kijk hebben op leven en waarden "niet in staat zijn de verhouding tussen individu en gemeenschap goed te hanteren. Ze voelen, dat het moeilijk is frustratie en ongeluk te vermijden. Verward moeten ze constateren, dat zij niet de baas zijn over hun eigen lot; zij wenden zich vervolgens tot religie voor troost en spirituele steun. Dit is de grondreden waarom religie nog steeds bestaat."

De positieve functie van religie

Als religie onder mensen in wezen

een tijdelijk verschijnsel is, waarvan beleidmakers intussen erkennen dat het een gecompliceerde en lange-termijn zaak is, wat zou dan de juiste houding zijn ten aanzien van religie? Alle vermelde artikelen stellen, dat je uit moet gaan van de concrete situatie en niet van een ideologisch standpunt. Ze erkennen, dat naast het feit dat de sociale omstandigheden zijn veranderd, ook de godsdiensten zelf een ontwikkeling hebben doorgemaakt, hetgeen ze aantrekkelijker maakt voor gelovigen.

Aarde en hemel

In het geval van de protestanten, dat vaak als voorbeeld wordt genoemd, is het ledenaantal aanzienlijk gegroeid, ondanks het onderdrukken van de beleid gedurende de Culturele Revolutie. De schrijvers stellen, dat dit alleen mogelijk is, omdat de protestantse kerken een aantal hervormingen hebben doorgevoerd. In plaats van een buitenlandse godsdienst te blijven, zijn ze een patriotische organisatie geworden. Na de Culturele Revolutie hebben de hervormingen in de kerken tevens de manier van onderricht veranderd om dichter bij de hoge idealen van een communistische maatschappij te komen, haar verbondenheid met het volk te benadrukken en het socialistische beleid te steunen. In de preken lag minder nadruk op het Koninkrijk der hemelen dan op het bouwen aan een gelukkige, gelijkwaardige gemeenschap op aarde.

Vragen

Op grond hiervan stelt Zhao Fusan een aantal belangrijke vragen. Is het niet mogelijk, dat het begrijpen van sociale tegenstellingen verdiept is door de kritische houding van religie ten opzichte van deze tegenstellingen? Is het niet mogelijk, dat sommi-

gen van religie onbaatzuchtigheid geleerd hebben die hen gestimuleerd heeft zich in te zetten voor de sociale bevrijding van anderen? Als religie slechts "opium van het volk" is, hoe kunnen we dan verklaren dat de bevrediging van religieuze behoeften mensen gestimuleerd heeft de socialistische hervormingen meer te steunen? En hoe kunnen we dan verklaren, dat niet-gelovigen soms sociaal niet zo vooruitstrevend zijn als gelovigen?

Zhao concludeert, dat gezien de positieve bijdrage van religie aan de huidige maatschappij, haar negatieve invloeden "relatief onbelangrijk" zijn. Wat betreft hun onderlinge verschillen in kijk op de wereld, neemt Zhao dezelfde houding in. De realisering van het socialisme is een lang proces. "Wezenlijk voor het proces van een socialistische opvoeding is de taak om de verhouding individu staat en individu-maatschappij aan te pakken. In vergelijking hiermee is het probleem om een idealistische kijk op de wereld om te zetten in een materialistische kijk minder belangrijk."

Christelijk getuigen in de nieuwe omstandigheden

Er is geen andere periode in de geschiedenis van de Volksrepubliek China waarin de grondslagen van de samenleving zo fundamenteel ter discussie werden gesteld. De principiële peilers van de Chinese samenleving, te weten de Partij, de regering, het gezin en het onderwijssysteem werden alle tijdens de Culturele Revolutie ontmanteld. Nu staan we dan ook voor de taak een nieuwe cultuur, en in het bijzonder een nieuwe morele basis, voor de samenleving te creëren. Structuren en de economie kunnen opnieuw worden opgebouwd en nieuw leven worden

ingeblazen. Maar het is veel moeilijker om wantrouwen in vertrouwen en individualisme in betrokkenheid bij het algemeen welzijn om te buigen.

In China wordt over de jeugd in termen van een verloren generatie gesproken. Maar evenzeer als verloren worden beschouwd de intellectuelen, het middenkader en de arbeiders. Als mensen nog ergens van overtuigd zijn, is het wel, dat China, met gebruikmaking van wat het in het verleden en van het Westen heeft geleerd, zijn eigen bestemming moet herontdekken.

Maar hoe is het nu na de Culturele Revolutie met de Chinese Kerk gesteld? We volstaan hier met het volgende. Andere bijdragen in dit nummer gaan dieper op dit onderwerp in.

Plaats verwerven

Zowel in aantal als in zelfvertrouwen kwamen de kerken gesterkt uit de Culturele Revolutie tevoorschijn. Honderden kerken zijn opnieuw geopend en zijn bij diensten volledig bezet. Hetzelfde kan van de seminaries worden gezegd. De opleiding van een nieuwe generatie geestelijken en de vorming van de gelovigen zijn de belangrijkste opgaven.

Vandaag is er, in tegenstelling tot de periode van de Culturele Revolutie of zelfs de vijftiger jaren, veel meer godsdienstvrijheid. Het is nu voor de religie belangrijk om zich in de samenleving een plaats te verwerven. De kerken dienen te zoeken naar een manier waarop ze hieraan kunnen bijdragen. De kerken hebben zich tot hoofdtaken gesteld: moreel herstellen, sociale dienstverlening en internationaal begrip.

Nationale opbouw

Velen vragen zich af, wat de waarde is van het kerkelijk sociaal werk, zo-

als de opening van scholen voor beroepsonderwijs, medische dienstverlening in de weekends en dergelijke, terwijl in andere werelddelen het charitatief werk plaats heeft gemaakt voor engagement op het terrein van rechtvaardigheid en bevrijding. De betekenis van deze dienstverlening moet niet primair met de inhoud ervan geïdentificeerd worden. Veeleer is het zo, dat deze dienstverlening moet worden gezien als een aanwijzing voor de bereidheid van de Kerk om een openbare functie te gaan vervullen; een functie die in de vijftiger jaren beëindigd moest worden. Ook blijkt uit deze sociale werken door de kerk, dat zij nu acceptabel is als een partner in de nationale opbouw. Dit betekent vanuit sociologisch oogpunt een belangrijke sprong voorwaarts.

Op drift

Het staat boven elke twijfel verheven, dat de belangrijkste taak is weggelegd op het gebied van het herstel van de moraal van de natie. De chaos die in het leven van de mensen door de Culturele Revolutie is teweeggebracht, is nog maar al te duidelijk aanwezig, zo blijkt wel uit de hierboven in het kort weergegeven bekeersverhalen. Op dogmatische wijze werden de fundamenten van het sociaal-maatschappelijk bestel door politiek-ideologische machten weggevaagd. Menselijke waarden mochten zich niet anders dan in de heersende politieke ideologie verankeren en worden verwoord. Op het moment dat deze politieke basis op haar beurt op losse schroeven kwam te staan, kon het sociaal-maatschappelijk functioneren van het individu op weinig anders meer dan de meest primaire behoeften terugvallen. Het gevolg hiervan was een op drift geraken van de samenleving

in de richting van zelfbelang of onverschilligheid.

Nieuwe cultuur

Zonder het misschien als zodanig kenbaar te maken, reageren de kerken intuïtief op de vraag van de Chinese samenleving om een nieuwe zedelijke identiteit. Tegen de achtergrond van angst, twijfel, eenzaamheid en onverschilligheid verwijzen de vanaf de preekstoel gesproken woorden naar spirituele vernieuwing, saamhorigheid, liefde, vertrouwen en zorg. Bovenal is er de taak om de samenleving die voor een belangrijk deel uit beschadigde mensenlevens bestaat, er bovenop te helpen. De opdracht om de zeden te herstellen beperkt zich echter niet tot het niveau van de individuele persoon. Een natie heeft ook behoefte aan visie op het geheel. Deze betreft niet alleen het herstel van menselijke relaties, maar ook het herstel van sociale contacten, de verstandhouding tussen mens en natuur, de beheersing van de technologie, enzovoort. Vandaag fungeert de Chinese Kerk als de lang verwachte heelmeester. Zal deze morgen ook tot profeet uitgroeien? Zal de kerk deel worden van de cultuur, niet van een voorbije cultuur, maar van een nieuwe cultuur die zij zelf mee helpt opbouwen?

1. Jiang Wenxuan, *The Basis and Conditions for the Existence of Religions under the Socialist Society*, in: *Shijie Zongjiao Yanjiu*, Beijing 1985 no. 3.

2. Zhao Fusan, *A Reconsideration of Religion*, in: *Social Sciences in China*, Beijing 1986, no. 3.

Dr. E. Tang (40) werd geboren in Hong Kong. Aan de Universiteit van Hong Kong studeerde hij Westerse en Chinese filosofie; daarna in Leuven theologie, waar hij in 1976 afstudeerde. In 1974-1975 was hij secretaris van het Pastoraal Instituut van Hong Kong. Vanaf 1978 is hij voor de afdeling Oost-Azië lid van de wetenschappelijke staf van het Instituut Pro Mundi Vita te Brussel.

China's opening naar het Westen

Er is in China meer aan de hand dan een stuk doorbraak in de politieke koude oorlog tussen communistisch China en het niet-communistische Westen. Te simpel vertalen Europeanen de veranderingen van de laatste jaren in China alleen maar in politieke Oost-West denkbeelden. De huidige modernisering van China is een deel van een cultureel en geestelijk proces dat tot in het begin van de negentiende eeuw terug reikt. Wat doet China met de Westerse wetenschappelijke kennis, met de moderne vormen van politieke en sociale organisatie? Wat is daarin imitatie, wat blijft waarachtig Chinees?

1. Politiek proces

Onder "opening naar het Westen" wordt allereerst de politieke dooi verstaan die na de val van de "Bende van Vier" in 1978 in de betrekkingen tussen China en het Westen begon. Inderdaad lijkt deze opening van China ons in vele opzichten spectaculair, vooral vanwege het geweldige contrast met de daaraan voorafgaande periode van afsluiting en confrontatie. Met de Sovjetunie bestond een breuk sedert 1960. China's "ping-pong"-diplomatie bracht 't herstel van de diplomatieke betrekkingen met de VS en in 1971 het bezoek van president Nixon aan China. Dit stemde velen hoopvol. Maar het stempel dat de oude Mao-Tsetoeng op de Chinese communistische politiek drukte was nog zo krachtig, dat van een echte opening naar de ideologisch vijandige wereld nog geen sprake was.

Vier modernisering

Pas onder de huidige leider, Deng Xiaoping, kon de nieuwe politiek der "Vier Modernisering" – modernisering in de landbouw, in de industrie, in het leger en in de wetenschap

en techniek – gestalte krijgen. Deze politiek, waarvoor de opening naar het Westen zo beslissend was, doelde vooral op het inhalen van de geweldige achterstand, die China in de jaren van ideologisch fanatisme sinds de Culturele Revolutie (1966-1968) op de gebieden van wetenschap en techniek had opgelopen. Die achterstand was het gevolg van de politiek van Mao Tsetoeng, die al in 1958 een autarkische inhaalmanoeuvre ensceneerde met zijn Grote Sprong Voorwaarts (1958-1960) die China in korte tijd tot volwaardige industrienatie moest omvormen. Wat aan specialistische kennis ontbrak, kon immers door het revolutionaire enthousiasme van een grote massabeweging weer worden goedge maakt. Natuurlijk waren deskundigen ook nodig, maar nog belangrijker was dat ze "rood" waren, dwz. hun kennis en vernuft ook werkelijk wilden inzetten voor de verwerkelijking van de socialistische maatschappij.

Achterstand

In de jaren na de val van de "Bende van Vier" kwam aan het licht, hoe groot de achterstand in wetenschap

en technologie was en hoe catastrofaal vooral ook de stand van de wetenschappelijke en technische scholing. Bijkans een hele generatie van jonge intellectuelen was door het schrikbewind van de utopische fanatici van de Culturele Revolutie voor de vakkundige wederopbouw van een moderne natie verloren gegaan. Het waren ook op andere gebieden juist de intellectuelen en deskundigen die zo ontzettend onder dit "régime van de deugd" geleden hadden. Het was geen wonder, dat juist zij in 1978 van een "tweede bevrijding" spraken, in analogie van de in het spraakgebruik vast verankerde "bevrijding" van 1949. De literatuur die aan het eind der zeventiger jaren verscheen legt daarvan een sprekend getuigenis af. De zogenaamde "onthullings"-literatuur kon eindelijk iets openbaar maken van de grenzeloze gemeenschappen die in naam van de nieuwe mens in de nieuwe samenleving bedreven waren. De "lidteken"-literatuur liet zien hoezeer vele jonge mensen door het onrecht en het leed, hun en hun familie aangedaan, voor altijd waren getekend.

Vijfde modernisering

Geen wonder dan ook, dat eind 1978 in de grootste steden van China een dissidentenbeweging ontstond, die duidelijk opkwam voor een "vijfde modernisering", n.l. de democratisering van China. Die beweging werd bekend door de talloze muurkranten die in Peking op de "muur van de democratie" verschenen. Vroeg in 1979 kwam er alweer een eind aan door ingrijpen van Deng. Muurkranten werden weggehaald, illegale publicaties verboden en enkele leiders opgepakt. Het proces tegen één van hen, Wei Jingsheng, is ook in het Westen alom bekend geworden. Deze episode liet zien hoezeer de nieu-

we koers van Deng Xiaoping nog op wankele voeten stond. De "Bende van Vier" mocht dan wel uitgeschakeld zijn, maar haar wijdvertakte aanhang in de partij en het leger was nog lang niet weggewerkt. Ook de nieuwe leider van China moest voorzichtig laven om zijn hervormingskoers door te zetten. Daardoor was hij gedwongen, tegen de – zoals hij zelf ook vond – excessen van de democratiebeweging op te treden.

Liberalisering

De opening naar het Westen ging overigens op vele manieren door. Naast uitgebreide economische en technische samenwerking met het Westen werd vooral in de grote steden de presentie van dat Westen in vele vormen, zoals kleding, muziek en zelfs cocacola, steeds duidelijker merkbaar. Deze onmiskenbare golf van liberalisering was het onvermijdelijke gevolg van het toegenomen contact met de eens zo gecritiseerde kapitalistisch-bourgeoise wereld. Weer werd geprobeerd die ontwikkeling in te dammen, dit keer met de campagne in 1983-1984 tegen de "geestelijke verontreiniging". In het centrum daarvan stonden de vele executies van meest jonge mannen, die ter dood veroordeeld waren voor vergrijpen waarop in het Westen niet de hoogste straf zou staan, zoals economische- en zedendelicten. Dat telkens weer zo'n campagne werd gelanceerd, was nog een uitvloeisel van de stijl van Mao Tsetoeng, die er steeds op uit was, de massa's in zijn programma's te betrekken en hen opvoedende voorbeelden voor te houden. Lang duurde deze campagne overigens niet. Deng kon uitbreiding van de acties tegen bourgeois-liberale ideeën voorkomen en verzekerde tegenover buitenlanders, dat er geen tweede culturele revolu-

tie zou komen.

Open vensters

Maar het touwtrekken gaat nog steeds door. Begin van dit jaar werd iedereen weer opgeschrikt door een nieuwe campagne tegen bourgeois-liberalisme met als voornaamste slachtoffer Hu Yaobang, secretaris-generaal van de communistische partij en gedoodverfd opvolger van de 84-jarige Deng Xiaoping. Aanleiding waren ditmaal studentemonstraties aan een technische universiteit. Weer heeft Deng de verzekering gegeven, dat degenen die de vensters niet willen openen om op die manier vliegen en ongedierte buiten te houden ongelijk hebben. Deng en zijn aanhangers vinden open vensters en frisse lucht belangrijker en zullen tegelijk het binnendringende ongedierte wel onschadelijk maken.

Socialisme met Chinese trekken

Samenvattend kan van de politieke situatie gezegd worden, dat Deng Xiaoping en de zijnen een hervormingskoers sturen naar een "socialisme met Chinese trekken", met behoud van het primaat van de partij. Wel is er een gedeeltelijke ontvlechting aan de gang tussen partij en staatsorganen, partij en industrie, maar het hervormingsproces is nog grotendeels aan de controle door de partij onderworpen. Voor vele intellectuelen en jongeren, die na de jaren van ideologisch fanatisme schoon genoeg hebben van het Marxisme-Leninisme, is die controle juist verdacht. Zij wenden zich massaal naar de Westerse, "eerste" wereld als alternatief model. Westerse literatuur wordt in toenemende mate vertaald en gelezen en de nieuwe Chinese literatuur is er ook sterk door beïnvloed, vaak tot ongenoegen van doctrinaire communisten die nog

steeds proberen zulke schrijvers aan banden te leggen.

2. Cultureel en geestelijk proces

Maar het gaat hier om meer dan ideeën die wij uit onze tegenstelling Oost-West kennen. De modernisering van China is deel van een cultureel en geestelijk proces vanaf het begin van de 19e eeuw. En daarmee komen wij bij een andere betekenis van het woord "Westen".

De late keizertijd in China stond aan het einde van een lange en rijke cultuurgeschiedenis. Een geleerden-élite stond aan de top van een beschavingstraditie die tot in alle lagen van de bevolking was doorgedrongen. Dit was een wereld die in zichzelf besloten was en die tot aan het binnendringen van Westerse invloeden door geen alternatieve beschaving echt was uitgedaagd. Door de Westerse druk kwam aan het licht, hoezeer de oude Chinese cultuurtraditie was uitgehold. In 1912 kreeg de modernisering zijn eerste vorm in de afkondiging van een republiek naar Westers model.

Twee gezichten van het Westen

Het Westen waarmee China te maken had, had twee gezichten. Daar was ten eerste de Westerse presentie, militair, politiek, economisch en cultureel. Dat was het Westen van de zgn. "ongelijke verdragen", van de buitenlandse concessies, van de kanonneerboot-diplomatie en van afgedwongen privileges voor zending en missie. Maar tegelijkertijd was daar het Westen van de moderne tijd, van de vooruitgang, van de wetenschappelijke en technische kennis en de moderne vormen van politieke en sociale organisatie, dat de bewondering van een groeiende nieuwe élite afdwong en tot imitatie

noodde.

De Westerse presentie riep door haar bedreiging van de Chinese soevereiniteit en nationale eigenwaarde sterke anti-Westerse reacties op. Maar dat andere Westen, dat daarachter tevoorschijn kwam liet zich niet zo gemakkelijk wegdringen. Een evenwicht werd aanvankelijk gezocht in de overname van Westerse techniek. Dat was b.v. het programma van de "zelfsterkingsbeweging" in het midden van de 19e eeuw: de eeuwige waarden van de eigen cultuur bleven de "essentie", terwijl de nieuwe technische kennis de "toepassing" van een nieuw cultureel bestel vormde.

Geestelijke revolutie

Maar aan het eind van de eeuw begon het alternatieve wereldbeeld van het Westen op steeds grotere groepen jonge Chinezen zijn fascinerende invloed uit te oefenen. Hier hebben onderwijsinstellingen in Westerse stijl, naast gouvernementele vooral ook christelijke, als katalysatoren een niet te onderschatten rol gespeeld. Vele jongeren werden daardoor ook met de christelijke boodschap bekend gemaakt. Niet dat dit een massaal kersteningsproces inzette. De grootste fascinatie ging uit van die ideeën die ook het toenmalige Westen tot modernisering aanzetten: de nieuwe grondslagen van de natuurwetenschap, het Darwinisme en ideeën als van John Dewey en Bertrand Russell, die beiden China bezochten in de twintiger jaren. Ook de Westerse literatuur vond grote weerklank. Mede onder haar invloed ontstond een nieuwe Chinese literatuur, die afrekende met de verstarde tradities van de oude Chinese maatschappij en met de levensbeschouwingen die daaraan ten grondslag lagen.

"Drie Volksprincipes"

In naam waarvan werd deze geestelijke revolutie voortgedreven? Een van de toenmalige leiders formuleerde het toverslagwoord "Wetenschap en Democratie". Een ander was voorstander van "totale verwersing". De eerste werd de eerste voorzitter van de Chinese Communistische Partij, de tweede was de meest prominente vertegenwoordiger van democratisch liberalisme. Hiermee worden de lijnen zichtbaar waarlangs de zich vernieuwende Chinese maatschappij zich zou ontwikkelen. Voorlopig echter werden de twee samengehouden in de zgn. "Drie Volksprincipes" van Sun Yatsen, de vader van de Chinese Republiek, vrij vertaald: nationalisme, democratie en socialisme. Want het vacuüm dat ontstond door de ineensstorting van de traditionele Chinese wereldorde werd onder de dreiging van het Westen opgevuld door een hartstochtelijk beleden nationalisme.

Anti-Westers Westen

In de formule van Sun Yatsen waren de drie belangrijkste componenten van de nieuwe Chinese wereld aanwezig. Twee daarvan waren van Westerse afkomst. De socialistische component was daarom zo aantrekkelijk omdat het een modern alternatief betekende dat zich radicaal tegen het Westen van de Westerse presentie keerden en zo dus een "anti-Westers Westen" betekende dat China haar eigen waardigheid en zelfstandigheid weer terug kon geven. Met de Maoïstische revolutie was de liberale Westerse component uitgeschakeld. Ook het traditionele China werd in haar waarde voor de nieuwe tijd ontkend. Het eigen verleden werd niet doodgezwegen, maar naar nieuwe maatstaven geïnterpreteerd. Wel is aan de Ideeën van Mao

Tsetoeng te zien, dat hij soms direct inspeelt op traditionele ideeën en voorstellingen, omdat die ondanks alles nog als cultureel erfgoed voorhanden zijn.

Post-Maoïstisch tijdperk

In de fase waarin China nu verkeert, die van het zgn. post-Maoïstische tijdperk, is de Maoïstische ideologie bij velen in zwaar diskrediet geraakt. Dit betekent automatisch weer een grotere invloed van de uit het Westen afkomstige moderniteit die indertijd met de Westerse presentie was ingevoerd. Dat is ook de reden waarom de drang naar dit Westen zo snel weer naar boven kwam en waarom bv. in de Democratiebeweging van 1979 de leus "democratie en wetenschap" weerklonk.

Twee vragen

Bij deze analyse van de diepere achtergronden van China's opening naar het Westen moeten nog wel op zijn minst twee vragen aangestipt worden.

De *eerste vraag* is deze. Wanneer China in haar jongste geschiedenis door twee soorten van Westen overspoeld is, wat is dan nog oorspronkelijk Chinees? Of anders gezegd: hoe staat het met de eigen Chinese identiteit? Vele onderzoekers zijn met mij van mening, dat de breuk met de traditie in het moderne China groot, maar niet volkomen is. In het dagelijks leven ziet het er naar uit, dat de traditie en het moderne zich op vele wijzen met elkaar vermengen. Mede door de spectaculaire archaeologische vondsten zijn de interesse voor en de studie van het eigen verleden weer opgeleefd. Grote ideeën uit de oudheid kunnen weer positief gewaardeerd worden, zoals uit de hernieuwde studies over Con-

fucius is te zien.

De *tweede vraag* is uiteraard: hoe zal de verwerking van een modern Westers wereldbeeld nu verder in China gestalte krijgen? De Maoïstische utopie heeft afgedaan, maar zal een post-christelijk en zelfs een post-modern Westen nu misschien weer een profetische functie vervullen, zoals het dat vroeger deed met zijn onstuimig geloof in de vooruitgang en in de universaliteit van een moderne christelijke beschaving? Voorlopig ziet het er naar uit dat de moderne pluralistische democratische "vrije" wereld een geweldige zuigkracht uitoefent op een China dat zijn Maoïstische trauma's nog moet verwerken. Maar het is te hopen, dat er een tijd komt waarin een versoberd Westen en een China dat in een nieuwe synthese zijn eigenwaarde zal hebben hervonden in wederzijdse waardering en beïnvloeding zich samen op weg weten naar een nieuwe wereldcultuur.

Documentatie

De reportages van Willem van Kemenade in het NRC/Handelsblad over de nieuwste ontwikkelingen in China zijn uitmuntend.

Lucian W. Pye, *On Chinese Pragmatism in the 1980's*, in: *China Quarterly* no. 106, juni 1986, pp. 207-234, is een gedegen analyse. Twee Amerikaanse verslaggevers hebben de sfeer en de ontwikkelingstendenties in post-Mao China heel goed weergegeven. Het zijn Roger Garfield, *Coming Alive. China after Mao*, New York, Mentor Books 1981, en Fox Butterfield, *China: Alive in the Bitter Sea*, New York, Tomes Books, 1982. Voor de bredere historische achtergrond is Jerome Chen, *China and the West. Society and Culture 1815-1937*, London, Hutchinson 1979, zeer aan te bevelen.

Dr. R.P. Kramers (67) promoveerde in de Sinologie te Leiden in 1949. Afgewaardigde van het Nederlands Bijbelgenootschap in Indonesië 1950-1953, in Hong-Kong 1953-1964. Leeropdracht Sinologie aan de Universitas Indonesia in Jakarta 1950-1953. Secretaris van het Christian Study Centre on Chinese Religion 1956-1962. Hoogleraar Sinologie aan de Universiteit van Zürich 1964-1984.

Arne Sovik

Protestanten in China sinds de revolutie in 1949

Chinese protestanten hebben de laatste tien jaren nieuwe ruimte voor publieke beleving van hun godsdienst. Maar de oude kerkstructuren zijn door de revolutie geheel verdwenen.

De verzoening van het protestantisme met de socialistische natie heeft grote gevolgen. De Chinese protestanten bewaken angstvallig hun autonomie ondanks de behoefte aan nieuwe contacten met christenen in het Westen.

Arne Sovik die in China geboren werd en er jarenlang werkte, bezocht China sinds 1980 drie maal en beschrijft de huidige situatie van de protestanten.

"De lente is weergekeerd", luidt een regel in een der nieuwe gezangen in het nieuwe Chinese Protestantse Gezangboek. En misschien zijn er geen betere woorden te vinden om de geest te beschrijven die de tienduizenden over het land verspreide Chinese protestantse Kerken en groeperingen vervult en inspireert. Het was niet steeds zo zeker dat na de botsingen van de eerste vijftwintig regeringsjaren van de Communistische Partij de lente zou terugkeren. Per slot van rekening was het christendom al eerder in China verschenen om na een paar eeuwen weer te verdwijnen. Zou het weer tot leven komen? Toen in 1949 de Bevrijding werd afgekondigd waren de Kerken niet voorbereid. Ze waren verdeeld en de meeste van hen waren materieel en psychologisch afhankelijk van hun zendingspartners; politiek waren ze aanhangers van het quietisme of rechts georiënteerd, bevreesd voor een goddeloos communisme. Op velerlei gebied was de Revolutie een schok.

Revolutionaire schok

Er was de schok van de Revolutie zelf. Omdat Mao had gezegd dat een revolutie "geen feestdiner" is en omdat de Kerken een symbool waren van het Westers kolonialisme, waren er excessen waaronder christenen te lijden hadden, hoewel er een openlijke politiek van godsdienstvrijheid bestond en de regering de jaren door te kennen gaf, dat wanneer een christen te lijden had, dit om politieke en niet om godsdienstige redenen was. Met een schok kwam men tot de ontdekking, dat er onder de revolutionairen voorbeelden waren van mensen met hoge idealen en met zelfverloochening en dat het Partijprogramma, hoe hard het ook leek te zijn, hervorming teweegbracht in de samenleving waarop christenen niets konden aanmerken, hervormingen waar de Kerk zelf achter stond. En het was een schok omdat van christenen geëist werd, een antwoord te geven op de vraag: ben je werkelijk Chinees of eenvoudigweg een lakei van het Westen? De Koreaanse oorlog, die bijna onmiddellijk op de Bevrijding volgde (1950-

1953), zette de vraag nog meer kracht bij en eiste van de christenen een radikale inzet voor hun vaderland. Ze deden dit van ganser harte.

Drie-Zelf Beweging

De laatste missionarissen vertrokken. Zij die slechts in naam lid van de Kerk waren geweest en geen voordeel meer zagen in het geloof, vielen af en welmenende christenen die hadden verwacht, dat de Kerk zou helpen bij de redding van het land, waren nu van mening, dat die eerder door de Partij tot stand gebracht zou kunnen worden. De dure instellingen werden overgenomen door de Staat. Om de in verwarring gebrachte kerken te helpen de weg te vinden in het nieuwe China, hun houding te bepalen tegenover de regering en hun leven als protestantse Chinezen vorm te geven, werd er op advies van premier Chou Enlai zelf een nieuwe structuur in het leven geroepen. Deze kreeg als naam De Chinese Protestantse Patriottische Drie-Zelf Beweging.

Misschien was het onvermijdelijk, dat de aanvankelijke leiding in handen kwam van de YMCA (Young Men's Christian Association) en YWCA (Young Women's Christian Association), aangezien deze groeperingen veel nauwer in contact stonden met de samenleving dan de Kerken zelf.

Vaderlandslievend

De protestantse Kerken samen telden in 1949 iets meer dan 1/10% van de Chinese bevolking, te weten 700.000 gedoopte leden. Dit getal wordt nu althans genoemd, hoewel het aantal leden in zijn geheel wel wat groter was. Hoeveel dit aantal de eerste jaren na de Bevrijding afnam is moeilijk te schatten. Zowel om economische redenen als voor-

zichtigheidshalve sloten bepaalde gemeenten zich aaneen en in de steden werden veel kerken gesloten. Confessionele structuren verdwenen en confessionele richtlijnen vervaagden naarmate de Drie-Zelf Beweging een vaste vorm aannam. Openbare evangelieprediking buiten de kerken was niet toegestaan en christelijke opvoeding van de jeugd schijnt thuis of helemaal niet plaatsgevonden te hebben. Theologische scholen gingen dicht, sloten zich aaneen, stierven uit. Christenen waren vaderlandslievende supporters van het nieuwe China, maar geen marxisten. Het eenheidsfront van de Partij vroeg om verdraagzaamheid tegenover groeperingen met een afwijkende ideologie, maar het sociaal programma steunden. Voor de Kerken was het een tijd van zuivering, volharding en aanpassing. Ze bleven getuigenis afleggen van het Evangelie.

Culturele Revolutie

Toen kwam de winter en wel in het jaar 1966, toen Mao de Culturele Revolutie ontketende, de periode van politieke beroering die erop uit was in snel tempo de geest van het volk te bekeren tot het maoïstisch communisme, maar in plaats daarvan een decennium van sociale, economische en politieke rampen bracht. Het volk werd mobiel gemaakt, hoewel met minder succes in de dorpen op het platteland dan in de grotere en kleinere steden, om zich te wijden aan de studie van de politiek en aan wederzijdse- en zelfkritiek. Geloven was niet langer een privé-zaak; het was het merkteken van een verduisterde geest. Tempels, kerken en moskeeën werden gesloten, voor andere doeleinden gebruikt, afgebroken. Godsdienstige leiders (evenals andere reactionaire ele-

menten, ook die in de Partij zelf) werden opgepakt, gevangen gezet of weggezonden om te gaan werken of studeren en wanneer ze weerspannig waren konden erger maatregelen volgen. Evenals veel soldaten die een oorlog hebben meegemaakt schijnen Chinese christenen slechts met grote weezin iets te willen zeggen over hun ervaringen tijdens dat decennium, toen alle menselijke waarden omvergeworpen werden ten voordele van Mao's met zichzelf in strijd zijnde poging om allen eenzelfde ideologie op te dringen. Godsdienst was privé en openbaar een verboden onderwerp van gesprek en mensen die in die tijd een bezoek brachten aan China gaven met verbazing te kennen, dat ze geen enkel spoor van godsdienstig geloof of activiteit konden ontdekken, en dat in een land waar talrijke tekenen nog van geloofsbeleving getuigden.

Onzichtbare broedplaatsen

Maar de godsdienst was niet dood. Zoals eerder was gebeurd in de Chinese geschiedenis, was hij ondergronds gegaan. Omdat het verboden was in het openbaar samen te komen en aangezien men bang was voor verraad met alle vreselijke gevolgen van dien, hielden trouwe christenen in het geheim godsdienstoefeningen. Wanneer hun bijbels in beslag genomen of verbrand waren, schreven ze uit het geheugen passages op en deelden die aan anderen uit. Geheimen werden zo goed bewaard, gelovigen vermeden elkaar zo goed, dat zelfs een leider als bisschop K.H. Ting niet wist, dat buiten zijn kamertje waar godsdienstoefeningen werden gehouden er nog twee dozijn andere plaatsen van samenkomst waren in Nanjing. Dit doorzettingsvermogen van zulke kleine groepen van praktiserende

gelovigen was in zekere zin toe te schrijven aan de oude praktijk in het protestantse kerkelijk leven van *jia-ting libai* (huiselijke eredienst), bijeenkomsten voor gebed en bijbelstudie in huizen van christenen, meestal geleid door leken, waarbij ook burens konden worden uitgenodigd. Voor de toekomstige vorm van het kerkelijk leven kan deze traditie van belang zijn. Deze huiselijke bijeenkomsten tijdens de Culturele Revolutie werden de broedplaatsen en de instrumenten voor de evangelieverkondiging toen de winterperiode langzaam plaats maakte voor de lente.

Machtsstrijd

Na de dood van Mao in 1976 volgde er een machtsstrijd. De ultra-linksen werden verslagen en de pragmatische Den Xiaoping kwam in het middelpunt te staan. Er kwam geen verandering van de ene dag op de andere, maar langzamerhand werden tekenen van het doorzettingsvermogen van de godsdienst zichtbaar. In 1979 kreeg de Drie-Zelf Beweging nieuw leven en de eerste twee christelijke kerken werden vrijgegeven voor gebruik, waarbij de achterstallige huur door de toenmalige bezitters betaald werd. De tot dan toe geheime huiselijke bijeenkomsten begonnen bekend te worden. Daar er in de loop der jaren informatie was verzameld en relaties waren aangeknoopt, kwam men met verbazing tot de ontdekking dat het protestantse christendom vandaag de dag veel breder bekend is en veel meer aanhangers heeft dan ooit tevoren. Er zijn nu meer dan 4000 open kerken, waarvan sommige nieuw en het aantal groepen die huiselijke bijeenkomsten houden loopt in de tienduizenden. Deze worden bijna allemaal geleid door leken. Een voorzichtige

schatting van het ledenaantal zegt, dat er nu vier miljoen gedoopte protestanten zijn. Dit is minder dan een half procent van de bevolking, maar in sommige gebieden, met name in de zuidoostelijke kustprovincies, in sommige streken van het centrum van de provincie Henan en onder de stamvolken van het zuidwesten is het percentage veel hoger. De groei neemt toe.

Vele antwoorden

Men vraagt zich af, hoe dit kon. Er worden veel antwoorden gegeven. Een ervan is dat sommige mensen het niet eens zijn met een ideologie die geen ruimte laat voor het bovenzinnelijke, voor vragen van leven na de dood. Voor anderen heeft de teleurstelling van de Culturele Revolutie geleid tot het zoeken naar een ander geloof. Er heeft ook een ervaring van het traditionele volksgeloof plaatsgevonden dat ook in vroegere tijden de leegte opvulde die het rationele humanisme van het Confuciaïsme open had gelaten.

Van absoluut fundamenteel belang was en is het getuigenis van de christenleken, wier geduld, hoop en bezorgdheid voor anderen en voor elkaar in moeilijke tijden een diepe indruk gemaakt hebben. Christenen, eens een vrij exclusieve enclave in de samenleving, hebben in de voorbije decennia geleerd zich te vereenzelvigen met het volk, eerder dienaars dan critici van hun naasten te zijn. Deze nieuwe houding heeft weerklank gevonden. Een erkenning van het goede bij niet-gelovigen, een openstaan voor Gods handelen buiten de Kerk heeft paradoxaal genoeg de getuigende kracht van de christengemeenschap eerder vergroot dan verkleind.

Chinees christendom

Bovendien hebben christenen, hoewel geen marxist, (zoals verwacht mocht worden) getoond voortreffelijke socialistische te zijn, ervoor zorg dragend "het volk te dienen", om de maoïstische slogan te citeren. Van een groep van honderd mensen die onlangs prijzen wonnen als modelarbeiders in Sjanghai bleken er 25 christen te zijn. Hoewel kerkelijke leiders er niet graag over spreken, want zoals Jezus wist is het beroep op wonderen ter bekrachtiging van het geloof een gevaarlijk hulpmiddel, nemen Chinese christenen gebedsgenezingen serieus en wijdverbreide verhalen over genezingen en andere tekenen en wonderen hebben de aandacht op Christus gevestigd en enkele bekeringen bewerkt.

Dit zijn redenen die worden gegeven voor de groei in deze jaren. Een grote hinderpaal voor de aanvaarding van het evangelie is verwijderd en dit is in hoge mate te danken aan het werk van de Drie-Zelf Beweging. Vandaag de dag bestaat er geen twijfel aan dat het christendom een Chinees geloof is, de kerken zijn Chinese kerken. Evangelisatie op straat, colportage, werving van deur tot deur (allemaal in elk geval illegaal) zijn niet langer noodzakelijke evangelisatiepraktijken. Hij die zoekt vindt nu de kerk, of zijn buurman, zonder moeite.

Fragiele eenheid

Strikt genomen is het niet juist te spreken van *de Protestantse Kerk* in China. Protestantismen leven zoals ze zeggen in een "post-confessioneel tijdperk". De oude structuren verdwenen met de Culturele Revolutie. Maar geen formele eenheidsstructuur is er tot nu toe voor in de plaats gekomen. De "Kerk" is de som van een onbekend aantal lokale christen gemeenschappen, sommige zo klein

als een enkele familie-kern, andere met duizenden leden. Sommige bestendigen een overgeërfd ethos, andere zijn smeltkroezen. De eenheid onder deze lokale kerken is zeer fragiel; ze is meer gebaseerd op gemeenschappelijke behoeften, wederzijdse hulp en vertrouwen, verdraagzaamheid en persoonlijke verhoudingen dan op gezag. Maar twee dienst-sectoren vormen een losse band tussen de meeste van hen. Een ervan is *de Drie-Zelf Beweging* met haar plaatselijke, provinciale en nationale comités. De andere is *de Christelijke Raad van China*, die ook plaatselijke en provinciale afdelingen kent.

Drie-Zelf comité's

De Drie-Zelf comité's vertegenwoordigen de kerken bij regering en maatschappij, in zaken van eigendom en financiën, legale kwesties en dergelijke. Zij vertolken ook het standpunt van de regering tegenover de kerken. Dit kan een delicate aangelegenheid zijn; de comité's zijn er soms van beschuldigd niets anders dan werktuigen van de regering te zijn wanneer ze bijvoorbeeld overdreven druk uitoefenen op enthousiaste plaatselijke groeperingen om de wet na te leven. De officiële tegenpool van die Drie-Zelf comité's is gewoonlijk het ministerie van Religieuze Zaken.

Christelijke Raden

De Raden, van de andere kant, houden zich bezig met het innerlijk leven van de kerken: praktijk van eredienst, opleiding van leiders, pastorale zaken, theologische studie, de eenheid van de Kerk. Overal schijnt het lidmaatschap van de twee dienst-sectoren in elkaar te grijpen. "Ze zijn als onze twee handen", zegt K.H. Ting (Ding Guangxun), de be-

gaafde Anglikaanse bisschop, die aan het hoofd staat van zowel de beide landelijke structuren als van het Theologisch Seminarie van Nanjing en de Vriendschap-Stichting. Bisschop Ting deelt met veel andere bejaarde Chinese geestelijken een opvallend vermogen voor werk en leiderschap. Hij belichaamt het motto van de eenheids-beweging in de Kerk: "eerbiedig onze verschillen, streef naar eenheid".

Nieuwe publikaties

Toen de Drie-Zelf Beweging weer tot nieuw leven gekomen was, hield ze zich allereerst bezig met de vervanging van de in de moeilijke jaren verloren gegane bijbels. Sinds 1980 zijn er twee miljoen exemplaren gedrukt. In de nabije toekomst kan aan de vraag ernaar worden voldaan, want met de door de Verenigde Bijbel Genootschappen verschaftte uitrusting wil de Vriendschap-Pers op grote schaal beginnen met het drukken van bijbels, christelijke literatuur en verdere publikaties. Andere publikaties kwamen na de Bijbel: landelijke en regionale tijdschriften, christelijke kalenders (in een provincie werden er in 1986 850.000 gedrukt), gezangboeken met veel nieuwe gezangen, een nieuwe katechismus. Het Seminarie te Nanjing heeft zich vooral beziggehouden met de vervaardiging van materiaal voor theologische opleiding en de vorming van plaatselijke leiders. Aan de basis van de theologische vorming staat de drie maandelijks "*Syllabus*", die de ongeschoolde plaatselijke leken-leider hulp en instructie biedt op elk gebied. De theologen in Nanjing schrijven ook leerboeken voor de opleiding van leiders op hoger niveau, voor "Bijbelscholen", waar cursussen worden gegeven voor de duur van twee weken of verscheidene

maanden. Van "Syllabus" worden 40.000 exemplaren verspreid, waarvan 80% aan leiders van plattelands-thuisgroepen. De bijbel-cursussen staan onder leiding van plaatselijke en provinciale raden. Van bovengenoemde boeken, schrijft Dean Chen Zemin van Nanjing, zijn er de laatste jaren duizenden verschenen. Pastorale vorming werd nieuw leven ingeblazen in 1981, toen het Theologisch Seminarie van Nanjing vijftig van de duizend kandidaten uit het hele land toeliet om een vierjarig programma te volgen. Er waren meer scholen nodig, en op het ogenblik studeren meer dan 600 mannen en vrouwen in Nanjing en op tien regionale seminaries van iets lager niveau. (Ter vergelijking: in de vijftien jaar van 1951 tot 1966 waren er 300 afgestudeerde theologen in China).

Dit zijn indrukwekkende pogingen om tegemoet te komen aan de behoefte aan leiders en opvoeders in de kerken. Dat dit een probleem van lange duur zal zijn is wel duidelijk, wanneer men nagaat dat er bijna twintig jaar helemaal geen theologische opleiding was en dat ook vandaag de dag de christelijke opvoeding van de kinderen in principe thuis moet geschieden.

Naïeve activiteiten

Er zijn nog andere kwesties van lange termijn. Een ervan is het blijven voortbestaan van ultra-linkse groepen, die op sommige plaatsen een belemmering vormen voor de uitoefening van legale godsdienstige rechten. De behandeling van deze zaak eist veel geduld, maar ze betekent ook dat christen-groeperingen zich moeten onthouden van naïeve en enthousiaste activiteiten, waardoor de Kerk ervan beschuldigd zou kunnen worden de maatschappelijke orde te verstoren, om maar niet

te spreken van conflicten binnen de protestantse gemeenschap.

Lang proces

De toekomstige eenheid van de beweging en de vorm die een mogelijke verenigde Kerk zou moeten aannemen brengt theologische en praktische problemen met zich mee. De jaren hebben de liberalen met het "maatschappelijk evangelie" en de fundamentalistische rechtsen naar elkaar toe gebracht. De linkervleugel is verdwenen, de rechter is meer flexibel en tolerant geworden. Het merendeel van het recente materiaal uit Nanjing weerspiegelt een zeer conservatieve theologische oriëntatie. Maar het vinden van een algehele overeenstemming wat dogma betreft, om niet te spreken van een algeheel Chinese theologische expressie, zal een langer proces zijn dan het vervullen van de drie "zelve". De toevallige bezoeker van een stadskerk in China zal preken horen die slechts lichtelijk schijnen af te wijken van die in Chinees sprekende kerken overzee, behalve misschien de aansporingen tot goed burgerschap ("Heb de Kerk lief. Heb het land lief" is nog zo'n protestantse slagzin.) en behalve de afwezigheid van een buiten de werkelijkheid staande denkwijze. Christus is de Heer. God is ook God van deze wereld.

De verzoening van het protestantisme met de socialistische natie met haar wereldlijke ideologie heeft haar gevolgen. Het protestantisme is zich bijvoorbeeld gaan bezinnen op de leer van de radicaal gevallen menselijke natuur, staat open voor de *logos spermatikos* theologie, voor het marxistisch, of wat misschien nog van meer belang is, voor het Confuciaans levens-optimisme. Nog een verwijzing naar de oude wijsgeer:

Ting Yenren schrijft (in *China Notes*, XXV,3), dat "Confuciaanse opvoeding erop gericht is, welwillendheid aan te kweken en sociale stabiliteit tot stand te brengen". Wanneer men de geschriften van China's moderne protestanten leest, voelt men dat, bewust of onbewust, dit concept een van de elementen is waardoor hun leer en hun preken gevoerd worden. Maar het is vóór alles de Bijbel volgens welke ze leven en die ze bemeiteren. De Bijbel is het anker van hun geloof en de belofte voor de toekomst van de Chinese theologie.

Autonomie

Een laatste punt betreft de verhouding tussen de angstvallig bewaakte autonomie van Chinese protestanten en de universaliteit van de christelijke Kerk. Dit is een algemeen protestants probleem, maar bijzonder opvallend in het geval China vanwege de politieke situatie. Chinese protestanten zijn geen lid van een van de internationale oecumenische verbanden. Ze zijn uiterst voorzichtig voor elke vreemde invloed die het "Chinees-zijn" waarvoor ze zolang gestreden hebben in gevaar zou kunnen brengen. Toch verwelkomen ze bezoekers, alleen of in groepen, en hebben ze de ene delegatie na de andere uitgezonden om andere Kerken over de hele wereld te bezoeken. Bisschop Ting is misschien een van de bekendste, meest bereisde kerkelijke bestuurders ter wereld. Voor zover ze het kunnen en zonder hun positie in gevaar te brengen geven en ontvangen ze met graagte de gaven die Kerken elkaar schenken.

Vriendschap-Stichting

Op het gebied van openbaar hulpbe-

toon (waarin het protestantisme een eerbiedwaardige traditie heeft) is een middel gevonden om het mogelijk te maken voor vrienden van China als ook voor Chinezen zelf bij te dragen aan gezondheid, opvoeding en maatschappelijk welzijn van China via niet-gouvernementale kanalen. In 1985 werd de *Vriendschap-Stichting* opgericht door Chinese christenen met de steun van anderen, om te helpen bij het zoeken naar hulpbronnen in dienst van de gemeenschap. De Stichting is onafhankelijk van de Kerken, maar nauw ermee verbonden. Ze wordt geleid door christenen. Ze is in bezit van een nieuwe drukpers. Ze zorgt voor onderwijzers voor een kortere periode, die gewoonlijk worden gerecrueteerd door kerken overzee, om les te geven in Chinese onderwijsinstellingen; in 1987 waren er 55 uit diverse landen. Ze heeft een aantal kleine projecten voor gezondheidszorg en maatschappelijk werk krachtig gesteund of gesubsidieerd. Ze geeft aldus een antwoord op de vraag van veel kerken aan hun Chinese vrienden; "Hoe kunnen we helpen?", opent de weg voor belangeloze hulpverlening en geeft de Chinezen openbare hulp in Chinese geest.

Dr. A. Sovik werd in 1918 in China geboren, waar zijn ouders werkzaam waren in de Amerikaanse Lutherse Zending. Hij studeerde aan Lutherse Instituten en aan de Yale University, waar hij promoveerde bij Latourette in zendingsgeschiedenis. Werkzaam in China 1943-1947 en in Taiwan 1952-1955. Daarna was hij verbonden aan de staf van de Lutherse Wereld Federatie, 1955-1967, en werkzaam bij de World Mission Administration, 1967-1971. Van 1971-1983 was hij verbonden aan de Studie-Afdeling van de Lutherse Wereld Federatie, deed onderzoek over Christendom en andere godsdiensten, met nadruk op China. Gepensioneerd, woont hij nu in Genève. Sinds 1980 bracht hij drie bezoeken aan China.

Vertaald uit het Engels door Th. de Koning.

Jerome Heyndrickx

De Chinese Katholieke Kerk op zoek naar eenheid

Naar een authentiek Chinese lokale kerk

Ook de katholieke Chinezen leven op met de nieuwe mogelijkheden in het tegenwoordige China. In de ellende tijdens de Culturele Revolutie hebben zij het recht verdiend, niet meer "westers" te heten maar voor volwaardige Chinezen aangezien te worden. Wel bestaat er onder hen diepe verdeeldheid: tussen de "patriottische" katholieken en de Rome-getrouwe katholieken. Maar het is geen schisma. Vaak vieren zij samen hun geloof. Buitenlandse missionarissen hebben geen taak meer in China. Hun taak voor China ligt in onze landen. Aldus Jerome Heyndrickx, oud China-missionaris, die overigens zelf, op uitnodiging, in 1986 een serie lezingen hield op Chinese seminaries over de nieuwe denkbeelden uit het Tweede Vaticaanse Concilie.

De Chinese Katholieke Kerk kent een zeer dramatische geschiedenis die dertien en een halve eeuw oud is. Toch is het wellicht niet overdreven te stellen, dat de laatste veertig jaren uit deze geschiedenis de meest dramatische en beslissende zijn geweest. Het begon met een harde confrontatie tussen Kerk en Staat in 1949, toen alle buitenlandse missionarissen werden buitengezet. De "modus vivendi" die in de vorm van de Patriottische Vereniging in 1957 werd aangeboden door de communistische partij, veroorzaakte conflict en verdeeldheid binnen de Kerk. Toen volgden vanaf 1965 tien jaren kerkvervolging met de Culturele Revolutie, tijdens welke heel China leed, maar de Kerk nog het meest. Na deze vervolging kwam er vanaf 1978 een onverwachte openheid en "vrijheid van godsdienst". De Kerk herorganiseert zich sedertdien en voor het eerst in haar geschiedenis

neemt een Chinese hiërarchie de zaak van een eigen lokale kerk totaal zelf in handen. Alleen ontbreekt nog de uitdrukking van haar eenheid met de Universele Kerk en de Paus. In een vrij korte tijdspanne speelde zich daar een dramatische evolutie af. Voor ons, lokale kerken uit het Westen is het belangrijk te leren inzien hoe beslissend die jaren zijn geweest voor de Chinese Kerk en welke toekomstperspectieven zich daaruit aftekenen die ook voor ons belangrijk zijn.

1. 1949-1957: de harde confrontatie

In 1949 wenste de Chinese communistische partij het Nieuwe China onafhankelijk van elke buitenlandse inmenging op te bouwen. De godsdienst werd daarbij als een obstakel gezien. Zij werd hard aangepakt en als superstitie bestempeld. Alle bui-

tenlandse missionarissen vlogen buiten. Uit zelfverdediging verbood de Kerk, mee te werken met zo'n regering die de godsdienst wilde vernietigen. Maar dit werd dan weer voor de autoriteiten een bewijs, dat de katholieken slechte patriotten waren.

Er was in die tijd nog geen sprake van dialoog. De Kerk sprak de harde taal van de encycliek "Divini Redemptoris" waarin communisme beschreven werd als "vol leugen en bedrog", "een duivelse propaganda" en "een systeem van geweld", enz. Dit leidde tot een frontale botsing tussen de Chinese Kerk en de marxistische atheïstische staat.

2. 1957: De Patriottische Vereniging.

Als een compromis en om een "modus vivendi" te vinden, richtte de communistische partij de "Chinese Katholieke Patriottische Vereniging" op en nodigde de katholieken uit, er lid van te worden om hun vaderlandsliefde te bewijzen door banden met Rome te breken.

Dit was voor de katholieken een zeer dubbelzinnige keuze. Voor hen bestond er helemaal geen tegenstelling tussen liefde voor China en trouw aan de Paus. Wel was het zo, dat de dramatische missie-geschiedenis de kerk in China als westers had bestempeld waardoor katholieken de blaam kregen "onpatriottisch" te zijn. De katholieken weigerden de keuze te maken en namen aan die nieuwe Vereniging niet deel.

Toch waren er enkele priesters, later ook een paar bisschoppen, die meenden, dat 't het beste was – om erger te voorkomen voor de Kerk – de modus vivendi te aanvaarden en zo met de autoriteiten samen te werken. Historisch gezien zou men

hun beslissing kunnen vergelijken met die van de "prêtres assermentés" tijdens de Franse Revolutie. Hun beslissing werd echter sterk afgekeurd door 95% van de katholieken en het bracht sedertdien grote verdeeldheid binnen de katholieke gemeenschap.

Daarbij kwam dan nog een dramatisch gebeuren in 1958 dat leidde tot een ogenschijnlijke breuk tussen Rome en de leden der Patriottische Vereniging. Zij hadden twee priesters, onder toezicht van de Partij tot bisschop gekozen en stelden de namen ter goedkeuring aan Rome voor. Rome, onder Paus Pius XII, was al lang zonder enige communicatie met de Kerk in China en kon moeilijk de situatie volledig begrijpen. Na aarzeling werd aan de Chinese Kerk een negatief antwoord gestuurd. De Chinese Kerk, waar de meeste bisdommen zonder bisschop waren, reageerde daarop zeer verbitterd en besliste op eigen houtje door te gaan met het benoemen en wijden van bisschoppen. Dat gaat nu nog voort.

Geen schisma

Johannes XXIII zei één keer dat de Chinese Kerk "op weg was naar een schisma", maar die term "schisma" is nadien vanuit Rome nooit meer gebruikt. Binnen China was door die evoluties een echt intern conflict ontstaan binnen de Kerk. Op sommige plaatsen is dat een tamelijk milde onenigheid; op andere echter is er echt open conflict, confrontatie en verdeeldheid. Naar buiten toe werd duidelijk de indruk gewekt "dat een min of meer schismatieke Patriottische Kerk" bestond in China naast een "trouwe en ondergrondse Kerk". Daar moet men wel bij aanmerken, dat de leden der Patriottische Vereniging zich echter niet als schismatiek of gescheiden van Rome of van

de Paus wensen te zien. Nog in juni van dit jaar verklaarde Mgr. Aloysius Jin, hulpbisschop van Shanghai, aan een reporter van "30 Giorni": Wij zijn allen trouw aan de katholieke gemeenschap. Wij herkennen alle dogma's van de Kerk. Het enige probleem om een relatie te herstellen ligt op het politieke vlak". Men kan wel spreken van verdeeldheid binnen de Chinese Kerk. Niet van een "Schismatische Kerk".

3. Culturele Revolutie 1965-1976. Een tijd van gezamenlijk lijden voor heel China

Niet alleen de Kerk, maar heel China heeft veel geleden tijdens die Culturele Revolutie. Weinig families zijn eraan ontsnapt. Maar allen bekennen dat de christenen, nog 't meest de katholieken, het hardst van allen werden getroffen. Zowel leden als niet-leden van de Patriottische Vereniging werden beschuldigd, spionnen te zijn van het westers imperialisme. Zij leden fysiek en psychisch. Ze moesten hulpeloos toekijken, terwijl hun kerken vernietigd of geplunderd werden om nadien als theater of fabriek te worden gebruikt. Alle religieuze activiteiten waren verboden.

Ironisch genoeg was het tijdens die periode, dat de Europese propaganda China als model van sociale vooruitgang afschilderde. Terwijl men de Europeanen met bewondering deed opzien naar China, zat het Chinese volk in zijn diepste doodstrijd.

Niet meer westers

Een Chinese professor die in het Westen over deze periode sprak, zei: "Wij Chinezen stonden hulpeloos tegenover dat geweld en dat lijden. Velen van ons begonnen vanuit onze diepste nood tijdens die jaren na te

denken over de zin van leven, dood en lijden. Dat is wellicht een reden waarom veel Chinezen nu dichter bij de godsdienst staan dan ooit tevoren. Niettegenstaande dit alles had die periode van gezamenlijk lijden voor ons christenen één verlossend aspect. Eeuwenlang waren wij als "onpatriottisch" beschouwd geweest. Wij werden gehaat door de andere Chinezen omwille van de speciale bescherming die wij genoten van buitenlandse machten. Maar toen leden we op gelijke voet met alle andere Chinezen. En zo verdienden we het recht om zoals alle andere Chinezen als "patriottisch" aanzien te worden. Christelijke kerken kunnen nu ook niet meer als buitenlands gezien worden."

Dit bevestigt onze hoop, dat uit de diepte van dit lijden een echte Chinese lokale kerk mag verrijzen, verlost uiteindelijk van het stigma "westers" dat de geschiedenis erop had aangebracht.

Voor ons buitenlanders blijft de periode van de Culturele Revolutie een grote onbekende, die echter voor de Chinese christenen een tijd van veel lijden en martelaarschap is geweest, van heroïsme en ook wel van menselijke beperktheid, zwakheid, verraad allicht. Daarom ook dat een Chinese bisschop ooit aan buitenlandse bezoekers zei: "Gij waart toen hier niet en wij kunnen het u ook allemaal niet vertellen wat hier gebeurd is. Ge moet er dan ook maar niet over praten en nog veel minder over oordelen!"

4. Na 1978 "godsdienstvrijheid" en herorganisatie van de Kerk.

Reeds in 1979 bepaalde de Chinese rechtscode, dat ambtenaren die burgers het recht ontzegden hun geloof te praktiseren, konden worden ge-

vangen genomen en in 1982 bepaalde de nieuwe Chinese Constitutie dat er "Vrijheid van Godsdienst" zou zijn.

Officieel erkent men nu in China vijf godsdiensten: Islam, Boeddhisme, Taoïsme, Protestantisme, Katholicisme. Zij zijn officieel als niet-superstiteus herkend, omdat zij eigen geschriften hebben, eigen discipline, eigen filosofie. Zij kunnen nuttig zijn in de maatschappij in zover ze de burgers goed gedrag aanleren. Dit nieuwe beleid moet wel gezien worden binnen het kader van heel de liberalisering en normalisering in China. Het is een poging om alle burgers te scharen rond het ene grote doel: modernisering van het land.

Men stelt ook zeer duidelijk, dat dit geen fundamentele verandering inhoudt in de visie van de staat op godsdienst. De verdwijning van de godsdienst, zo zegt men, is een traag en lang proces. Men bekent, dat men dit in 1957 verkeerd heeft aangepakt door religieuze activiteiten te verbieden. Nu zegt men expliciet, dat het propageren van atheïsme niet mag gepaard gaan met geweld.

Meer openheid

Hoewel die vrijheid van godsdienst moet gezien worden binnen de eigen bepalingen van de Chinese staat, moet men ook vaststellen dat er duidelijk meer openheid is. Daarvan getuigt de verklaring van Prof. Zhao Fusan, nu vice-president van de Chinese Academie voor Sociale Wetenschappen, die in 1985 publiekelijk tijdens de "Chinese People's Political Consultation conference" in Beijing verklaarde: "Godsdienst is geen opium voor het volk, maar een belangrijk deel van de cultuur dat speciale studie en aandacht verdient. Religie is ook niet achterlijk, noch een vorm van escapisme. Integen-

deel, het is de meest directe wijze om grote wereldproblemen aan te pakken. Religie mag ook niet als bijgeloof worden bestempeld, maar eerder als een poging van de mens om zich te bezinnen op de diepere zin van het leven." Wel een nieuw geluid.

Belangrijke vraag

Voor de katholieken blijft er een belangrijke vraag. Artikel 36 van de grondwet zegt, dat geen enkele buitenlandse macht tussenbeide mag komen in de religieuze zaken van het land. Zou dit soms bedoeld zijn voor de Paus? Mgr. Aloysius Jin antwoordde hierop het volgende aan zijn interviewer: "Dit artikel is niet bedoeld tegen de Paus, maar richt zich tot alle godsdiensten in het algemeen. Daarbij, het is bekend dat elke wet moet worden geïnterpreteerd volgens de geest van het land waarin ze wordt toegepast. Men kan discussiëren en interpretaties zoeken over wat men bedoeld met 'tussenkomst' of 'buitenlandse macht'. Dat is de reden waarom ik hoop, dat er zo vlug mogelijk een gesprek zal tot stand komen tussen de H. Stoel en het Chinese gouvernement. Zonder zo'n gesprek zullen we nooit tot een oplossing komen."

Hoop en optimisme

Wat nog méér indruk maakt, is het contact van de reiziger in China met de Chinese katholieke gemeenschappen in de kerken. Op zondagen zitten die kerken vol bij elke H. Mis. Tijdens de week ziet gij in Beijing, Tianjin of Shanghai honderden mensen in de morgeneucharistie. Op feestdagen zijn de kerken te klein. De priesters zijn gemiddeld tegen de zeventig jaar. U ziet ze druk doende in de parochiekerken: biecht horen, communie uitdelen, onderricht ge-

ven. Er zijn nog méér dan drie miljoen katholieken in China; evenveel als vóór 1949. Jaarlijks worden er rond de 30.000 gedoopt in de méér dan duizend kerken en nog duizend kapellen die tijdens deze laatste tien jaar werden heropend of nieuw gebouwd. Negen groot seminaries werden heropend met in totaal méér dan zeshonderd groot seminaristen die zich op de priesterwijding voorbereiden. Men hoopt, dat er over enige tijd jaarlijks een honderdtal nieuwe priesters zullen worden gewijd. Ook zuster-noviciaten worden geopend.

Ik bezocht het nieuwe noviciaat in Beijing met nieuwjaar 1987. Dertien jonge meisjes, waarvan één haar universitaire studies beëindigde, krijgen er een religieuze opleiding van twee oudere zusters en één priester die wekelijks lessen van spiritualiteit en theologie komt geven. De constituties van hun jonge congregatie worden thans vastgelegd. Zij wensen vooral in het bisdom te werken: pastoraal werk, liturgie, catechese, maar ook sociaal werk wordt in het vooruitzicht gesteld. Zij wensen een eenvoudig religieus habijt te dragen. Al die feiten spreken van hoop en optimisme.

Op zoek naar eenheid

Maar we zouden niet objectief zijn, als we hierbij niet het zware kruis zouden vermelden dat nog steeds weegt op de Kerk in China: haar innerlijke verdeeldheid. Aan de ene kant de "patriotten" die de weg van de "collaboratie" kozen en waarvan er allicht hiet en daar zijn die te ver gingen in hun kritiek op eigen Kerk; sommige priesters zijn zelfs getrouwd, al was dit onder druk. Aan de andere kant de grote meerderheid van de gelovigen die dit weigerden en waarvan er zovelen voor die wei-

gering hebben geboet met jaren gevangenis en werkkamp. Na al dat lijden stelt zich nu voor hen de aller-moeilijkste vraag uit het evangelie: de vraag van hereniging, verzoening, vrede. Dezelfde vraag van de "assermentés" na de Franse Revolutie. Men spreekt harde taal aan beide kanten. "We zullen ze gevangen laten nemen", zei me een lid van de Patriottische Vereniging. "Laat ze naar de hel gaan, die patriotten", zei me een ander die jaren gevangenis achter de rug had.

Zowel het evangelie als de lessen uit de geschiedenis zeggen ons, dat de weg van de verzoening de enig aangewezen is. Maar het zijn de Chinese christenen, die dit moeten waarmaken. Wij buitenlanders kunnen slechts stille getuigen zijn, luisterend naar hun verhaal, ontroerd heel zeker en ons best doende om veel te begrijpen, bewust dat alleen begrip en steun in geloof bevestigend en bevrijdend kunnen zijn voor ieder van hen om in die verwarrende menselijke situatie de juiste stap te zetten.

Toch samen

Met Kerstdag 1986 woonde ik de nachtmis bij in de Xujiahui kathedraal in Shanghai. Tweeduizend mensen! Op dat ogenblik zaten alle kerken en kathedralen over heel China volgepakt met christenen, van Binnen-Mongolië tot Canton. Dat is wel het bewonderenswaardige in die Chinese Kerk. Het is een gewonde Kerk, die nog pijnlijk en heel moeizaam haar eenheid terugzoekt. Toch krijgen ze het gedaan om daar samen te knielen in één eucharistie: een kerk van heiligen, belijders, martelaren en zondaars! Wel spijtig dat nog een aanmerkelijke groep onder hen er niet toe komt zich aan te sluiten bij heel die beweging naar hereniging. Hopelijk komt dit wel vlug.

Aggiornamento

En het aggiornamento van het Tweede Vaticaans Concilie? Dat komt ook wel. Men bereidt er zich op voor. In Shanghai vertaalde men reeds het boek van Kardinaal Poupard over het Concilie. Priesters bestuderen het en gebruiken het in hun seminariecurcus. Maar het waarlijk doorvoeren van aggiornamento zal nog wel wat tijd vragen. Eenheid en herstel van de kerkelijke gemeenschap staan prioritair. Het is tenslotte de eerste keer in haar geschiedenis, dat de Chinese Kerk de kans krijgt om met een eigen Chinese hiërarchie en eigen Chinese priesters en leken hun Kerk te leiden. Dat alleen al vergt organisatie en veel zorg!

Het aggiornamento doorvoeren kan niet zo maar licht ondernomen worden. Dat weten we best uit eigen ervaring hier in het Westen. Aggiornamento grijpt diep in op de traditionele wijze van het Kerk-zijn. De Chinese Kerk is in veel opzichten een heel traditionele kerk: liturgisch, theologisch, pastoraal, enz. Levend in de maatschappij van Modern China zou zij eigenlijk dringend de Concilie-documenten moeten lezen en in praktijk omzetten: Kerk-zijn, volop deelnemend aan een moderniserende maatschappij. Maar een Kerk die haar eenheid zoekt en zich nog herstelt van zoveel recente wonden doet er het beste aan, met die diep ingrijpende veranderingen niet te beginnen vooraleer zij een gezonde basis van eenheid en pastorale organisatie heeft teruggevonden. Aggiornamento is dus in feite, naar mijn inzicht, dringend nodig in de Chinese Kerk, maar tegelijkertijd niet mogelijk en zelfs niet wenselijk. Het wordt allicht haar volgende zware opdracht binnen enkele jaren.

Nieuwe relatie

Voor ons in het Westen die destijds als missionarissen in China werkten, doet het deugd goed nieuws uit China te vernemen. We begrijpen daaruit, dat de tijd toen vreemde missionarissen in China gingen werken, een fase uit het verleden is. Nu neemt de lokale Chinese Kerk haar eigen zaken in handen. Dit doet helemaal niets af van de bijdrage van missionarissen in het verleden. Wel intergendeel. Dat het nu zo goed gaat in de Kerk van China, dat die Kerk zich in al die moeilijkheden heeft weten te handhaven, bewijst wel dat de grondslagen die er doorheen de jaren werden gelegd wel degelijk waren. Missionarissen hebben binnen China geen taak meer. Onze taak ligt nu hier. De Chinese Kerk herorganiseert zich in het nieuwe China. Wij moeten hier vooral veel leren luisteren, veel trachten te begrijpen en vooral niet oordelen. Daarmee beschrijf ik een houding die helemaal niet passief is. Het is een opgave. Een bereidheid tot "nabij-zijn" bij de Kerk in China; om met haar in relatie te treden en in geloof een stuk weg mee te gaan op haar pelgrimstocht. Dat is het wat we hebben ondernomen, toen in 1985 voor de eerste keer Chinese bisschoppen door de Katholieke Universiteit Leuven werden uitgenodigd en door Kardinaal Danneels werden ontvangen. Het was een ontmoeting "in gelijkheid en wederzijds respect". Daarin ligt onze opgave.

J. Heyndrickx (56) is lid van de missie-congregatie Paters van Scheut, welke congregatie vele jaren zich speciaal richtte op China. In 1957 vertrok hij naar Taiwan en was er werkzaam in de pastoraal. Hij was de oprichter van het Taiwan Pastoral Institute. Was een aantal jaren provinciaal-overste van de Paters Scheutisten in Taiwan. Van 1974-1981 vicaris-generaal van de Paters Scheutisten in het algemeen bestuur te Rome. Vanaf 1981 werkzaam bij de Ferdinand Verbiest Stichting te Leuven en directeur van het China-Europa Instituut van de Katholieke Universiteit te Leuven.

Godservaring in het nieuwe China

De protestantse Patriottische Drie-Zelf Kerk in China verschilt hierin van het Protestantisme in het Westen, dat de oude tegenstellingen tussen de verschillende kerkgenootschappen zijn verdwenen. Deze werden weggevaagd in de jaren van radicale revolutie in China. Drie-Zelf Kerk: zichzelf besturend, zichzelf onderhoudend, zichzelf verbreidend, los van alle vroegere westerse bindingen. De nieuwe eenheid in de Drie-Zelf Kerk is bevrijding, voortgekomen uit de jaren van pijn, ellende en schijnbare uitzichtsloosheid, aldus de evangelikale protestant Orlando Costas. "De winter is voorbij, de lente is weergekeerd." God heeft met de Chinese christenen meegeleden, nu is God hun bevrijder naar nieuwe toekomst.

Ik behoor tot een generatie voor wie het vasteland van China heel lang een verboden, vreemd en onbekend land was.

Pas in de jaren op het college en het seminarie (de jaren zestig) moest ik wel kennis nemen van de economische en maatschappelijke verwordenheden van het nieuwe China. Mao Zedong deed zich kennen als een belangrijk leider van de marxistische wereld. Ik werd me bewust van de betekenis van de Chinese geschiedenis en cultuur en van de frustrerende, tragische geschiedenis van het Christendom in China.

Radicale variant

Tijdens mijn tienjarige ambtsperiode in Latijns Amerika (de jaren zeventig) werd ik al gauw ingeleid in het gedachtenleven van Mao Zedong. Ik las zijn Rode Boekje in het Spaans en nam kennis van de marxistische ideologie. Het was een perspectief dat de meest radicale variant vertegenwoordigde van de marxistische revolutionaire strategie en wel juist die strategie waarvan de landen van Latijns Amerika zich maar beter afzij-

dig konden houden! Er was echter weinig werkelijk bekend over het communistische China. Men kreeg nauwelijks iets te horen over de invloed die de Culturele Revolutie had op het Chinese volk. Er werd verondersteld dat de institutionele vorm van de christelijke Kerk verdwenen was en dat al wat er overbleef een vrij kleine ondergrondse Kerk was.

Kennismaking

Dit beeld begon te veranderen tegen het einde van de jaren zeventig, naarmate China zijn deuren begon te openen voor bezoekers uit de hele wereld. Ik begon werkelijk enthousiast te worden voor China, toen ik van toeristen en waarnemers van China verhalen begon te horen over de heropleving van de Kerk. Vanaf dat ogenblik wilde ik nergens liever heen dan naar China. Toen zich dan ook in juli 1986 de gelegenheid aanbood deel te nemen aan een door de Baptist World Alliance gesponsorde Friendship Tour, aarzelde ik geen ogenblik. Ik sloot me aan bij een groep christenleiders uit de hele wereld die bijeenkwamen te Nanjing

(de oude hoofdstad van de Ming Dynastie) om meer te weten te komen over verleden, heden en toekomst van het Christendom in China. In onze groep bevonden zich vroegere zendelingen uit China, missiebestuur en kerkelijke autoriteiten, leken-leiders, seminarie-presidenten, hoofden van faculteiten en professoren, alsook stafleden van de Baptist World Alliance. We werden allen door inheemse leiders (predikanten, evangelisten, leken, seminarie-professoren en theologie-studenten) in contact gebracht met de Chinese Kerk in een fase waarin de oude tegenstellingen tussen de verschillende kerkgenootschappen niet meer aan de orde zijn. Na de Conferentie maakte een kleinere groep een reis naar andere geografische en culturele centra, waaronder Sjanghai, Xian en Beijing.

Dynamische Kerk

De Conferentie te Nanjing was een grondige academische les over leven en getuigenis van een Kerk die velen van ons in het Westen al lang vergeten waren en waarvan we dachten, dat ze hoogstens uit een onbeduidende minderheid bestond of in het ongunstigste geval was uitgeroeid. We hoorden evenwel, dat de Protestantse Kerk haar grootste crisis sinds 1807 niet alleen had overleefd, maar numeriek was gegroeid en sterk in betekenis was toegenomen. Natuurlijk is de Protestantse Kerk¹ in China nog betrekkelijk klein in vergelijking met de omvang van China of met andere Kerken in het Westen. Desondanks is ze een dynamische, in eigen onderhoud voorziende en zichzelf uitbreidende Kerk geworden zonder de oude tegenstellingen tussen vele kerkgenootschappen. Op den duur kan dit van veel groter belang zijn voor

de toekomst van het wereld-christendom dan veel grotere gevestigde Kerken, met name in de Derde Wereld.

Vitaliteit

Wat de meeste indruk op me maakte in de Chinese Kerk was haar geestelijke vitaliteit. Naarmate ik persoonlijke getuigenissen, bijbel-uiteenzettingen en theologische toespraken aanhoorde, essays en artikelen las over de ervaring van de Chinese Kerk vóór en na 1949, deelnam aan gesprekken, Gods lof zong, tezamen met christenen uit heel China bad en brood brak, werd het me duidelijk, dat de meest concrete theologische verklaring die men kan geven over de Kerk in het nieuwe China deze is, dat men God opnieuw heeft ervaren. Het is uit een krachtige en diepgevoelde ontmoeting met God als schepper, verlosser en zaligmaker, dat Chinese christelijke leiders Gods Woord zijn gaan spreken tot christenen uit andere delen van de wereld. Zij hopen, dat zij die hen horen met hun respectievelijke christelijke gemeenschappen deel mogen hebben aan hetgeen de Heilige Geest gesproken heeft tot de Chinese Kerk, "wederkerig geïnspireerd en gemotiveerd mogen worden tot groter trouw en inzet" en "tezamen dieper doordringen in de Wijsheid van God".² Aldus moet ik anderen deelgenoot maken van hetgeen ik heb gehoord en gelezen over Godservaring door christenen die uit zware beproevingen te voorschijn zijn gekomen. Van deze ervaringen wil ik er twee nader belichten.

DE LIJDENDE GOD

De geschiedenis van China en van de christelijke Kerk in China is de laatste twee eeuwen er een van lijden.

geweest. In de 19e eeuw onderging China nederlagen en vernederingen van de kant van Westerse en Oosterse grootmachten, die het dwongen grondgebied af te staan, zijn hulpbronnen exploiteerden en het de soevereiniteit over vreemdelingen in eigen land ontnamen. In de periode van kanonneerboten en onrechtvaardige verdragen, gewapende invasies en bloedig geweld toonde de Kerk zich een passief medeplichtige. Voor haar nauwe banden met koloniale en imperialistische machten moest de Chinese Kerk een enorme prijs betalen.

Bevestiging

Aldus is het eerste beeld van God in het nieuwe China er een van lijden. Want God staat niet neutraal tegenover het lijden van het volk. De bijbelse God is inderdaad de medelijdende God die zich sterk betrokken voelt bij de geschiedenis van de mensheid, die de pijn en het leed van hen die slachtoffer zijn van onrecht en kwaad medelijdt. Is dit geen fundamentele bevestiging van het verhaal van Israël (bijvoorbeeld Exodus en Gevangenschap)? Is het niet een krachtige bevestiging van het verhaal van Jezus? Is het niet een fundamentele eis van de leer van de Kerk over de menswording van het Eeuwige Woord van God in de persoon van Jezus? Inderdaad! Het Nieuwe Testament ziet Jezus als de ware belichaming van Gods medelijden, in en door wie God hartstochtelijk betrokken werd bij het lijden van een zondige wereld.

Doodstrijd

In zijn beroemd verhaal over het concentratiekamp Auschwitz, "De Nacht", vertelt Elie Wiesel hoe twee joodse mannen en een jongen in aanwezigheid van het hele kamp

door de S.S. werden opgehangen. Hij zegt: "De mannen stierven snel, maar de doodstrijd duurde een half uur. "Waar is God? Waar is Hij?", vroeg iemand achter mij. Terwijl de jongen nog lange tijd krimpnd van pijn aan de strop hing, hoorde ik de man weer roepen: "Waar is God nu?" En ik hoorde een stem in mij antwoorden: "Waar is Hij? Hij is hier. Hij hangt aan de galg."³ Op gelijke wijze kan gezegd worden, dat China een scenario is geweest voor het lijden van God. De God van liefde en gerechtigheid is verscholen aanwezig in de geschiedenis van "kanonneerboten en onrechtvaardige verdragen, invasies en bloedig geweld",⁴ die dezelfde landen naar China brachten die in de 19e en 20ste eeuw missionarissen naar het land stuurden.

Oorlogen

De import van opium leidde tot de eerste opium-oorlog (1842) waarbij China door Engeland werd vernederd en onder meer werd gedwongen het eiland Hong Kong af te staan, in te stemmen met vijf "verdrags-havens" en Britse onderdanen vrij te stellen van Chinese wetten als ze in de "verdrags-havens" verbleven. Gelijksoortige verdragen werden gesloten met de Verenigde Staten en Frankrijk. Missionarissen uit deze landen mochten vrij wonen in deze verdrags-havens en ze werden ook beschermd door de wetten van hun eigen land.

Later volgde de tweede opium-oorlog (1856-1858), waarbij China verdere concessies moest doen aan Engeland, de Verenigde Staten, Frankrijk en Rusland o.a. inzake de vrijheid voor zendelingen en missionarissen. In de Frans-Chinese oorlog (1883-1885) verloor China Indochina aan Frankrijk. Frankrijk werd de bescher-

mer van katholieke missie-gezelschappen, zoals Engeland en de Verenigde Staten de protestantse zending beschermden.

In de eerste Chinees-Japanse oorlog (1895-1896) moest China afstand doen van Taiwan en de Pescadoreseilanden, Korea als protectoraat afstaan en Japan bijzondere voorrechten in Mandsjoerije verlenen. Korte tijd daarna dwongen Rusland, Frankrijk en Duitsland nieuwe concessies af. Het hele Yangtse-dal kwam onder Britse invloed.

De bijna halve eeuw van aanhoudende oorlog binnen en buiten China vanaf de Boxer-opstand van 1900 tot de Burgeroorlog van 1946-1949 legt verder getuigenis af van Gods lijden in China.

Kreunende schepping

Het door de grootste natie op aarde ondergane geweld en bloedvergieten kan inderdaad beschreven worden als "de pijn van God de Schepper", zoals Jezus leed voor de wereld "buiten de poorten" van Jeruzalem (Hebr. 13:12) en de pijn draagt van de hongerigen en naakten, de gevangenen en vreemdelingen uit de geschiedenis (Matth. 25) en de H. Geest "zucht" om de Kerk in haar zwakheid, en haar in staat stelt door het gebed de verzuchtingen van de hele schepping te doorstaan (Rom. 8:22, 26-27). De ervaring van de Drieënige God in de geschiedenis van het Christendom in China vóór en na de stichting van de Volksrepubliek doet ons God kennen als een God die lijdt *met* het Chinese volk en de kreunende schepping in hun historische en geestelijke smart en pijn. De God die de christenen kennen als de schepper en providentiële bestuurder van de wereld, de ware Verlosser van de mensheid en de leven schenkende en heiligende Geest

die de aarde vult met hoop op een nieuwe wereld, is niet afwezig geweest bij de strijd en het lijden van het Chinese volk.

Offering

Inderdaad, men kan zeggen dat God met het Chinese volk geleden heeft terwille van de Kerk en haar zending. De Kerk van Christus op aarde heeft de zending ontvangen om met offering te getuigen en te dienen, te leven en desnoods te sterven voor de wereld (het volk). In China echter werd de Kerk juist vervreemd van het volk, de Kerk die door God gezonden was om de blijde boodschap te brengen en het bewijs te leveren van haar liefde die wordt omgezet in lankmoedig dienstbetoon.

In dit perspectief moeten we het zelfbegrip van de Chinese Kerk zien, speciaal sinds de schokkende ervaring van 1949. Een vooraanstaand Chinees christen-theoloog en pastor (Wong Weifan) heeft verklaard, dat de Chinese christenen, hoewel steeds dankbaar voor alle missionarissen die in de 19e en 20e eeuw naar China kwamen om het evangelie te verkondigen, zich ook bewust waren van het "historisch ongeluk" van hun komst in een tijd van Westers kolonialisme en imperialisme. Hierdoor werd, zo voegt hij er aan toe, de jonge Chinese Kerk er vanaf haar eerste levensdagen toe veroordeeld, deel uit te maken van een "historische tragedie". Het Christendom, besluit hij, zou nooit in staat geweest zijn, in de behoeften van het Chinese volk te voorzien, als het niet zijn eigen weg zou gaan met zijn "eigen volk", op zoek naar zijn eigen identiteit (los van zijn bron, de Westerse Kerk) en geworteld in de Chinese cultuur en geschiedenis.⁵

Eigen karakter

Evenzo heeft bisschop K.H. Ting, president van het Nationaal Theologisch Seminarie van Nanjing en voorzitter van zowel de Patriottische Drie-Zelf Beweging als de Nationale Christelijke Raad, de Kerk beschreven in de 37 jaar die voorbijgegaan zijn sinds de stichting van de Volksrepubliek, en wel in drie fasen: a) *eigen karakter in haar ontstaan* (1949-1966); b) *eigen karakter in de beproeving* (1966-1976); c) *eigen karakter in dankzegging en in aktie* (1976-1986). Vooral de eerste twee fasen boden een belangrijke nieuwe ordening en ook een toenemende krachtige ervaring van pijn, beproevingen en tegenspoed. Kort na 1949 erkende de leiding van de Chinese kerk, dat haar grootste zorg niet was te zorgen, dat ze kon voortbestaan, omdat, zoals bisschop Tinghas zei: "De politiek van godsdienstvrijheid werd overal geproclameerd waar het Bevrijdingsleger van het Volk kwam en geloofsovertuiging en -praktijk werden beschermd. Waarover ze zich veel meer zorg hoorde te maken, was de wijze waarop christenen in China het westerse beeld van de Kerk konden vervangen door een ander, zodat het volk, in de opleving van zijn nationale trots en zelfrespect, bereid zou zijn, de boodschap die het Christendom gebracht had te aanhoren."⁶

Lente

Door de opbouwende (hoewel vaak pijnlijke en zeer misverstane) leiding van de Patriottische Drie-Zelf Beweging werd de Kerk in China een inheemse (volledig Chinese) Kerk, in eigen onderhoud voorziende, zichzelf besturende en zichzelf uitbreidende. Hoewel moeizaam, begon de Kerk te leren haar geloof in theologie, kunst en muziek tot uitdrukking te

brengen, daarbij gebruik makend van de rijke hulpbronnen van de Chinese cultuur en geschiedenis. Geen wonder dat Wong Weifan in 1958 een lofzang begon te componeren, geïnspireerd door het Hooglied (2:10-11), waarin de eerste strofe het voorbijgaan van de winter verheerlijkt (de harde, vervreemdende periode van het leven van de Kerk) en de aanstaande lente verwelkomde:

De winter is voorbij, de regen heeft opgehouden

De aarde staat in bloei, gezangen vullen de lucht

Draal niet langer, waarom moet je wachten
Rijs op mijn geliefde, kom en volg mij.⁷

Beproeving

Hij kon zijn lofzang evenwel niet voltooien, want kort daarna werd de Chinese Kerk beproefd door het vuur van de zogenaamde "Culturele Revolutie". Dit was een periode van ultra-links radicalisme waarin de revolutie "onnodig hard en afschrikwekkend" werd, "het intellect en de intellectuelen" werden gewantrouwd, de "oud-revolutionairen" (van de voorafgaande fase) als "contra-revolutionairen" werden behandeld en tot slachtoffer van een sociale misvorming werden gemaakt, om tenslotte als anti-cultureel en anti-revolutionair beschouwd te worden.⁸ Christenen mochten niet langer in het openbaar bijeenkomen. Kerkgebouwen werden in beslag genomen en veranderd in fabrieken en pakhuizen. Predikanten en kerkelijke leiders werden voor heropvoeding naar fabrieken of boerderijen gestuurd of ondergingen andere vormen van strafarbeid. Bijbels, theologie- of gezangboeken waren niet beschikbaar. Door de sluiting van seminaries en andere theologische opvoedingscentra werden christenen gedwongen onder te duiken en bijeen te komen in particuliere huizen. Het was

een tijd, zegt bisschop Ting, waarin de Kerk "de opdracht van de Heilige Geest aan de Kerk in Laodicea" moest ervaren. Om straks "een heilig volk, een heilig priesterschap" te zijn, "Gods heilig werk te verrichten", moest de Chinese Kerk "beproevingen doorstaan". Ze zou inderdaad worden als "in vuur gelouterd goud" en "verwierf het gewaad van de martelaren" en de "zalving" voor haar ogen.⁹

DE LEVENDE GOD

Het was tijdens deze "afdeling in de hel", de doortocht, als het ware door "het dal van de schaduw des doods", dat de Chinese christenen, zich bewust van het feit, dat God de Kerk niet had en ook niet wilde verlaten, diezelfde God opnieuw ervoeren als de levende God, de maker van het leven, die Jezus uit de dood had doen opstaan en door de Geest de opstanding van de doden mogelijk had gemaakt, zelfs van de "dorre beenderen" in de Kerk. De ervaring van de levende God door de Chinese Kerk is het tweede beeld dat ik zou willen belichten. Dit is in alle opzichten een authentieke opstandings-ervaring, een (soort) vervulling (of bekrachtiging) van de woorden van de apostel Paulus (Rom. 8:10-11): "Indien Christus in u is, dan is wel het lichaam dood vanwege de zonde, maar de geest is leven... En indien de Geest van Hem, die Jezus uit de doden heeft opgewekt, in u is, dan zal Hij, die Christus Jezus uit de doden opgewekt heeft, ook uw sterfelijke lichamen levend maken door zijn Geest, die in u woont."

Gods eigen tijd

Wat Paulus zegt over individuele gelovigen is eveneens van toepassing op het gezamenlijke lichaam van de

Kerk, eschatologisch en historisch, geestelijk en materieel, want de Kerk is "de eerste vrucht van de Geest". Aldus werd de Chinese kerk, die was blijven leven en groeien tijdens haar zware beproeving, de gelegenheid gegeven een "lichamelijke opstanding" te ervaren om lof te geven aan de levende God en hen die het evangelie nog moeten aanhoren en erin geloven in te leiden in de gemeenschap met God.

Christenen over de hele wereld werden verrast door de opstanding van de Chinese Kerk in onze tijd. G. Thomas Brown zei: "Niemand had het kunnen voorspellen! Het overtrof de stoutste verwachtingen van de 'China Watchers'. Kenners van het oude China hadden het niet voor mogelijk gehouden. Het kwam als een schok voor theologen binnen en buiten China. Maar het gebeurde in Gods eigen tijd."¹⁰

Modernisering

Van de andere kant moest de dood van Zhao Enlai en Mao Zedong (1976) en de daarop volgende arrestatie en veroordeling van de beruchte "Bende van Vier", wat het einde van de revolutie betekende, wel leiden tot een nieuw begin. De Culturele Revolutie was catastrofaal geweest voor China. Een hele generatie was verloren gegaan. Een groot leider was op zijn oude dag verdwaald geraakt. Hij had zichzelf laten vereeren als God en gaandeweg had hij de macht verloren over een der voornaamste maatschappelijke en politieke verworvenheden van de 20e eeuw: de opheffing van een feodaal systeem en de schepping van een maatschappij van gelijkheid voor allen, waarin men tenminste begon met de oplossing van het probleem van honger en armoede, onwetendheid en uitbuiting. Met het herstel

van Mao op zijn rechtmatige plaats als menselijk wezen ontstond de mogelijkheid landbouw, industrie, wetenschap en technologie te moderniseren, waardoor een welvarend en veilig China in de 21e eeuw mogelijk zou worden gemaakt. Daarvoor zou China de medewerking van al zijn burgers, ook die van zijn etnische en godsdienstige minderheden, nodig hebben. Daarom kan men begrijpen dat het politiek onvermijdelijk werd de godsdienstvrijheid te herstellen, de kerkelijke bezittingen terug te schenken en de openbare eredienst eveneens te herstellen.

Openbaarheid

Op 2 september 1979 hield de Mo En Kerk ("badend in Gods genade"), die vroeger bekend was als de Moore Memorial Methodistische Kerk, de eerste openbare kerkdienst in China na dertien jaar. Na als fabriek gebruikt te zijn opende deze historische kerk haar deuren weer voor Gods eredienst. Het herstel van godsdienstvrijheid volgde, tezamen met de terugschenking van de kerkelijke bezittingen. Talrijke gemeenten die zich tot nu toe in particuliere huizen hadden opgehouden, traden in geheel China weer in de openbaarheid. Dit leverde het nieuws, dat de Kerk niet alleen alles had overleefd, maar in aantal was toegenomen. Terwijl de protestantse Kerk sinds haar "geboorte" in 1807 gegroeid was tot een gemeenschap van 1.536.000 leden, heeft zij zich de laatste 37 jaar uitgebreid tot minstens 4.000.000 (een zeer voorzichtige schatting) en meer dan 25.000.000 gelovigen volgens sommige "enthousiaste waarnemers" van particuliere huis-gemeenten."¹¹

Vitaliteit

Van 1979 tot 1984 werden 1800 ker-

ken opnieuw geopend en sindsdien zijn er nog veel meer geopend. Het Nationaal Theologisch Seminarie van Nanjing werd ook in 1981 heropend en telt tot op heden 180 studenten. Elf andere regionale theologische scholen zijn opgericht of men is er mee bezig. De laatste drie jaar zijn er bijna 2.000.000 bijbels gedrukt en verspreid, een nieuw gezangboek is gedrukt en uitgegeven, verscheidene theologische geschriften en kerkelijke tijdschriften worden elke drie maanden uitgegeven, en het Seminarie van Nanjing is bezig met een Correspondentie-cursus voor 40.000 leiders van huisgemeenten.

Liturgie

Een manier om de spirituele vitaliteit van een Kerk te meten is het nagaan van haar activiteit op het gebied van zang en liturgie. Welnu, de Chinese Kerk kent intussen een ware herleving op het terrein van zang en liturgie, waarbij steeds meer gezangen werden gecomponeerd die de diepte en breedte van de ervaring van de Kerk met de levende God tot uitdrukking brengen. Het was in deze periode – bijna twintig jaar nadat hij de eerste strofe had geschreven – dat Wong Weifan zijn lofzang "Ik zal U volgen" kon voltooien.

Jezus mijn Heer, mijn liefde, mijn al,
Mijn lichaam en ziel, voor altijd van U.
In het donkere dal verlangde ik naar U,
De lente is weergekeerd, ik ga met U mee.¹²

De overtuiging dat de lente inderdaad aangebroken is, heeft plaats gemaakt voor een daadwerkelijke verwachting van de groei en bloei van de Kerk door de hulp van God. In een ander lied, van Shi Chi-Kuei, predikant van de Mo-En Kerk in Sjanghai, wordt deze overtuiging als volgt verwoord:

Hemelse Vader, leidt onze kerk,
Zelfbesturend, zelfonderhoudend, zelfver-
breidend,
Getuigend van Gods licht,
Sterk gegrondvest in het Oosten.
Jezus is ons hoofd, wij volgen Hem altijd.

Ik houd van de kerk in China,
De kerk is een gouden lantaarn,
Verenigd in eenheid, elkaar liefhebbend.
De Heer is altijd met ons.¹³

Opstanding

Het is niet te verwonderen, dat bischop Ting in 1984 in zijn Neesima Lezingen aan de Doshisha Universiteit (Kyoto, Japan) stelde, dat "de meest wezenlijke en meest kostbare boodschap van God... tot Chinese christenen in de laatste 35 jaar hun versterkt geloof in de verrezen Christus" was. Hij voegde daar het volgende aan toe.

"Ervaringen gehad te hebben van dood en wederopstanding in ons persoonlijk leven, in ons nationale leven en in het leven van onze Kerken, brengt velen van ons tot het inzicht, dat opstanding van de dood inderdaad de wet is volgens welke God de schepping, verlossing en heiliging van de wereld uitvoert. Het is het principe volgens hetwelk de hele wereld wordt in stand gehouden en bestuurd... Wij waren werkelijk zwak, niets dan een kleine kudde. Volgens alle menselijke berekening blies het Christendom in China voor de vierde keer zijn laatste adem uit. Maar wat we niet zagen, was, dat wanneer we zwak en stervend waren, het leven in het verschieft lag. Sterkte wordt gevonden in zwakheid terwijl het leven sterft... De waarheid van de opstanding zegt ons, dat door verlies, armoede en lijden en door dood het leven in stand wordt gehouden in een volk alswel in de Kerk, Zij zegt ons dat het leven niet afhankelijk is van macht of rijkdom of welvaart, maar van de verrezen Christus, de

Heer van het leven die ook de ten hemel opgestegen Christus is die zit aan de rechterhand van God en de wereld door zijn machtig Woord in stand houdt. Dat een mens die gestorven is weer tot leven zou komen, is volgens het gezonde verstand iets absurds. Toch voelt bijna een vierde deel van de mensheid zich sterk gebonden door het verrijzenisverhaal van Jezus. Dit is zo omdat de boodschap van verwachting de hoop doet leven in de harten van zovelen die eenvoudigweg weigeren nederlaag, vernedering, lijden, duisternis en dood als het definitieve einde te aanvaarden en die te midden van alle wederwaardigheden op blijven zien naar de verrezen Christus. Wanneer ik dus in een paar woorden de belangrijkste en kostbaarste boodschap mag verwoorden die God ons de laatste 35 jaar heeft gegeven, dan is dat wel de vreugde om de verrijzenis, de vreugde de verrezen Christus te kennen."¹⁴

Getuigen

De vraag die velen van ons die deelnamen aan de Friendshiptour van de Baptist World Alliance en de Conferentie van Nanjing over het Christendom in China het allermeest bezighield, was niet of er toekomst is voor de Chinese Kerk, maar of er hoop is voor de Kerk in het Westen. Is het voor christenen in Noord- en Zuid-Amerika en in Europa mogelijk, God opnieuw te ervaren en een herleving te ondergaan van ons zelfbewustzijn en van onze roeping tot getuigen in dit laatste anderhalf decennium van de 20e eeuw en dit op een manier zoals de Chinese kerk dat heeft ervaren? Kan de Westerse Kerk een even authentieke dienstknecht worden, een gemeenschap die getuigenis aflegt, een Kerk wier leven gedragen wordt door haar boodschap en wier

verkondiging een interpretatie is van haar leven en opofferend dienstbetoon, zoals de Chinese Kerk dat is geworden? Dit is de vraag die werd gesteld door iemand uit het gehoor op een conferentie van de Verenigde Kerk van Christus op Hawai waar ik verslag uitbracht over het bezoek aan China tijdens een korte stop bij mijn terugkeer naar de Verenigde Staten. Mijn antwoord was en is, dat er altijd en overal hoop is op vernieuwing en herleving van de Kerk van Christus, als ze zichzelf openstelt voor Gods genade en zichzelf opoffert om te getuigen en dienst te bewijzen, of in andere woorden, wanneer ze uit de grond van haar hart roept: Jezus mijn Heer, mijn liefde, mijn al, Mijn lichaam en ziel voor altijd van U. In het donkere dal verlangde ik naar U.

Deze woorden beschreven de kreet van hoop van een Kerk die zich tenvolle inzet. Het is de voorwaarde voor de verwachtingsvolle bevestiging: "De lente is weergekeerd, ik ga met U mee".

Moge God de hedendaagse Kerk in Oost en West helpen, lichaam en ziel aan Christus te schenken en naar hem te verlangen in lijden en hoop in een der angstigste periodes van de geschiedenis der mensheid. Aldus zal ze niet enkel ontwaren, dat door Gods genade de lente inderdaad gekomen is, maar ook in staat worden gesteld in het voetspoor van de Heilige Geest de weg te volgen naar een hernieuwd en bevrijdend getuigenis in de wereld.

1. Het rooms-katholieke Christendom in China volgt een speciale lijn. Het heeft een veel langere geschiedenis. Zie G. Thompson Brown, *Christianity in the People's Republic of China*, Atlanta: John Knox Press, 1983, pp. 78, 86-90. Voor een katholiek verslag zie Eric O. Hanson, *Catholic Politics in China and Korea*, Maryknoll, N.Y.: Or-

bis Books, 1980, pp. 60-84, 112-118. (Zie hierover uitvoeriger in dit nummer van *Wereld en Zending* het artikel van Arnulf Camps. Red.)

2. K.H. Ting, *Christian Witness in China Today*, The Neesima Lectures, Kyoto, Japan, University Press, 1984, p. 36.

3. Elie Wiesel, *Night*, New York, N.Y.: Avon Books, 1969, p. 75 e.v.

4. Wong Weifan, *The Chinese Church Before 1949*, Nanjing, China, Baptist World Alliance Friendship tour and conference on the Church in China, July 1986, p. 1 (fotokopie).

5. *Ibid.*, pp. 1,6.

6. Ting, *Christian Witness*, op.cit. p. 37.

7. Wong Weifan, *I'll follow Thee*, in Britt E. Towery jr., *The Church of China*, Hong Kong: uitgeschreven door de schrijver, 1986, p. 83.

8. Ting, *Christian Witness*, op.cit., p. 41.

9. *Ibid.*

10. Brown, *Christianity in China*, op.cit., p. 7.

11. *Ibid.*, p. 178. In een artikel dat verscheen in het Latijns-Amerikaanse tijdschrift *Misión* in december 1983, zegt Jonathan Chao, Directeur van het Chinese Research Centrum in Hong Kong, dat hij schat dat er 50 miljoen gelovigen zijn in China. Dezelfde statistiek wordt gegeven door James Hudson Taylor in het Voorwoord tot David A. Adeney, *China, The Church' Long March*, Ventura, Regal Books; Singapore, OMF Publishers, 1985, p. 9. Deze getallen zijn volgens Brown en anderen te hoog, hoewel Brown graag toegeeft dat niemand werkelijk weet hoeveel christenen er op het ogenblik zijn in China.

12. Vertaald door Towery, in *The Churches*, maar herzien door Wong Weifan in een gesprek dat ik met hem had op 11 juli 1986. Dit gezang staat in de *New Hymnal of the Protestant Churches in China*, no. 248. Zie *New Hymnal (English Supplement)*, China Christian Council and National Committee of the Three-Self Movement of the Protestant Churches in China, Sjanghai, 1985.

13. Shi Chi-Kuei, *I love the Church in China*, Engelse vertaling in Program and daily Schedule, Baptist World Alliance World Friendship tour to China, July 8-12, 1986, Jingling Hotel, Nanjing, China.

14. Ting, *Christian Witness*, op.cit. p. 48.

Dr. Orlando E. Costas (45) is Deken van het Andover Newton Theological Seminary in Boston, Massachusetts USA en hoogleraar missiologie aan dit instituut. In 1976 promoveerde hij aan de Vrije Universiteit te Amsterdam in missiologie op een proefschrift "Theology of the crossroads in contemporary Latin America. Missiology in mainline Protestantism 1969-1974." Costas speelt een toenemende rol als neo-evangelikaal die de open dialoog zoekt en bevordert met oecumenische protestanten en met katholieken. Het is bijzonder tragisch, dat hij sinds enkele maanden zeer ernstig en naar het zich laat aanzien uitzichtsloos ziek is.

Vertaald uit het Engels door Th. de Koning.

Dertien eeuwen katholieke missionering in China, 635 - 1949

Katholieke christenen bleven vreemdeling in eigen land

Tot 1949 bleef de katholieke missionering in China een beweging met een buitenlands karakter. In de 13e-14e eeuw zocht men aansluiting bij de buitenlandse Mongoolse overheersers. In de 16e-17e eeuw strandde een serieuze poging tot Chinese contextualisering door de Jezuiten op een onzalige onderlinge strijd tussen missionarissen.

In de 19e-20e eeuw werkten katholieke missionarissen in het spoor van de binnendringende westerse mogendheden.

Chinese katholieken voelen zich na 1949 pas bevrijde katholieken. Daarover in andere artikelen. Hier een historische schets over bewonderenswaardige persoonlijke inzet van vele missionarissen en onmacht van westers Christendom.

Het blijft een merkwaardig gegeven, dat het Christendom in Continentaal China sinds de zevende eeuw aanwezig is. Maar ook de wijze, waarop het aanwezig is geweest en nog is, is merkwaardig. In Aziatische landen wordt het als een "vreemdeling in het land" ervaren.¹ Zo was het vroeger en zo is het vandaag. Het Christendom had en heeft moeite om daar in de religieuze, culturele en sociaal-politieke context een tehuis te vinden. Gezien de langdurige aanwezigheid van christenen in China is het mogelijk dit proces te schetsen en te analyseren. Niet zonder reden wordt daarom het Christendom in China een laboratorium voor de hele kerk genoemd.² Wij beperken ons tot de situatie tussen 635 en 1949, maar de wezenlijke problemen die ook nu nog actueel zijn, vinden hun oorsprong in die periode. Aan de geschiedenis van de protestantse kerk in China wordt een eigen bijdrage

gewijd. Men kan de lange geschiedenis in vier fasen verdelen.

1. Het Nestoriaanse Christendom: 635-845

Komend vanuit het gebied, dat nu ongeveer met Irak samenvalt, vestigde het Nestoriaanse geloof zich dwars door Centraal Azië in China. Bisschop Alopen woonde reeds in 635 in Xian, de regerende keizer vaardigde een edict van tolerantie uit en in meer dan honderd steden werden kerken gebouwd. Er waren kloosters en vele boeken werden in het Chinees vertaald. Door inschriften in het beroemde monument te Xian en door vele handschriften uit de achtste eeuw weten we inhoudelijk meer over dit Christendom. Om christelijke ideeën te communiceren werden boeddhistische, taoïstische en confucianistische begrippen gebruikt, maar de context van het

Boeddhisme was de voornaamste. In 845 begon keizer Wu Zung de vervolging. Als redenen worden aangegeven: een te nauwe band met de regerende klasse, het te kort schieten in "filial piety" (familiale piëteit van ouders naar kinderen, generatie op generatie) door de kinderloze monniken, de moeilijke communicatie met het land van oorsprong, een te ver gaande toenadering tot het Boeddhisme, of het ontbreken van Chinees leiderschap. Zeker is dat deze eerste gedeeltelijke contextualisatie – vooral religieus – na 845 uit China verdwenen is, hoewel er tijdens de Yuan dynastie (1276-1368) een zekere opleving is geweest.³

2. De Franciskanen in China: 1294-1347

Tijdens de boven vermelde Yuan dynastie of de Mongolen-dynastie treedt het westers Christendom China binnen en wel door middel van de komst van de Franciskanen. Westerse koningen en kerkelijke leiders hadden reeds geprobeerd contacten met de Mongoolse heersers in Centraal Azië op te bouwen en toen de Mongolen China veroverden, lag het voor de hand, dat ook contact met hen in China nagestreefd werd. In 1294 kwam Johannes van Montecorvino o.f.m. te Khanbaliq (Beijing) aan en bood zijn geloofsbrieven aan de Grote Khan aan. Hij trof er ongeveer 15000 christelijke Alanen aan, een volk uit de Kaukasus door de Mongolen als soldaten geïmporteerd. Deze hadden de Griekse ritus, maar misten eigen kerkelijke leiders en zij werden door de Nestorianen tegengewerkt. Johannes kende hun taal en werd hun leider. Hij trof er ook Armeniërs aan en sprak ook hun taal. Hij kende ook Perzisch en Mongools of Turks, talen van de heersen-

de dynastie. Uit deze groepen maakte hij de eerste 12 jaar 6000 bekeerlingen, hij vertaalde evangelie en psalmen in een van de hof-talen, bouwde twee kerken en kocht een veertigtal waarschijnlijk Chinese slavenjongens vrij en liet hen de liturgie in het Latijn zingen.

Geïsoleerd

Johannes leefde geïsoleerd van de wereld van de Chinezen en leerde hun taal niet. Eindelijk in 1306/1307 kwamen twee van zijn brieven in Europa aan. In 1307 werd hij aangesteld tot aartsbisschop van Khanbaliq en patriarch van het gebied van Zuid-Rusland tot en met China. Drie medebroeders consacreeerden hem in 1313 tot bisschop en kerken werden gesticht te Zaiton (de haven Quanzhou) en in Hangzhou en Yangzhou. "Latijnse" kooplieden vonden er een steunpunt. Een andere Franciscaan, Odoricus van Pordenone, was van 1323 tot 1328 in China en bezocht alle katholieke gemeenschappen. Johannes van Montecorvino stierf in 1328/1329 en de bisschop van Quanzhou, Andreas van Perugia o.f.m., in 1332. Beiden hadden geen opvolger. Eerst in 1342 kwam weer een Franciscaan aan: Johannes van Marignolli. Hij was geen bisschop en verliet China in 1347. Hij had begrepen, dat de tijd van de Mongolen-heersers ten einde liep. Opstanden kondigden het einde aan, dat in 1368 kwam.

Buiten de context

De Ming dynastie (1368-1644) wilde alle buitenlandse invloed uitbannen en vereenzelvigde het Christendom met de Mongoolse overheersing. Dit was niet ten onrechte, want de tweede poging om het Christendom in China binnen te brengen miste elk gevoel voor contextualiteit ten op-

zichte van de Chinese taal, cultuur en godsdienst. En dit ondanks het feit, dat de Franciscanen in hun uitvoerige reisverslagen blijk gaven van een zeer goed observatie-vermogen van de Chinese context.⁴

3. De Jezuïeten en andere missionaire orden: 1582-ca.1800

In 1554 gelukte het de Portugezen op een schiereiland de stad Macao te stichten, maar het duurde tot 1583 eer twee Jezuïeten, Michele Ruggieri en Matteo Ricci, zich op het vasteland van China in Zaoqing ten zuiden van Canton (Guangzhou) konden vestigen. Als boeddhisten gekleed legden zij zich ijverig toe op de Chinese taal, bestudeerden de oude heilige boeken van China en drukten een wereldkaart. Oppositie van de mandarijnen was een aanleiding voor Ruggieri naar Macao terug te gaan en voor Ricci om zich meer naar het noorden in Shaozhou te vestigen (1589). Dit was tevens voor Ricci de aanleiding om zich nu als een confucianistische geleerde te gaan kleden. Hij beoefende profane wetenschappen en begon de vier klassieke werken van het Confucianisme te vertalen.

Ricci in Beijing

In langzame etappen wist hij zich te Beijing (Peking) te vestigen in 1601. Hij leefde er in de kringen van de geleerden en in 1608 hadden 2500 van hen zich bij hem aangesloten. Zijn filosofische werken, zoals *Over de vriendschap* en *Over de kunst van het herinneren*; de Chinese catechismus (in eerste instantie door Ruggieri geschreven) omgewerkt tot het beroemde werk *Over de ware leer van God*, en zijn vele mathematische, geografische en sterrenkundige werken en instrumenten gaven hem

toegang tot de Chinese intelligentie. Boven alles had hij een ruimhartige aanpassing aan de Chinese begrippen en gewoonten tot stand gebracht: voorouders en Confucius mochten vereerd worden en Chinese namen o.a. voor God mochten behouden blijven. Toen hij in 1610 stierf had hij – zoals hij zelf schreef – een deur geopend. Na hem ging dit werk door en de Jezuïeten bleven ondanks optredende moeilijkheden op hun post. Beroemd zijn Johann Adam Schall von Bell, Ferdinand Verbiest, Joachim Bouvet, Joseph-Henri de Prémare, Jean-François Foucquet, Jean-Alexis de Gollet en Jean-François Lafiteau. Wetenschap, diplomatie, technologie en studies om aan te tonen, dat de christelijke leerstellingen door een juiste interpretatie reeds in de Chinese klassieken te vinden zijn, markeren dit tijdperk.

Ritenstrijd

Problemen bleven niet uit, toen Spaanse missionarissen uit Manilla na 1631 ook in China kwamen. Het waren Dominicanen en Franciscanen en later ook anderen. Zij preekten op straat in het habijt van hun orde met het kruis in de hand en namen stelling tegen de aanpassingen door Ricci begonnen. Ook onder de Jezuïeten ontstonden meningsverschillen. Later zou dit tot de ritensrijd⁵ voeren. Jurisdictie-vragen kwamen op: het patronaatsrecht van Portugal, de verantwoordelijkheid van de Propaganda Fide in Rome, de politieke macht van Portugal, Spanje en Frankrijk, streken met elkaar. Discussie ontstond ook over de visie van de Franse Jezuïeten, de figuristen, die de oude klassieke werken verheerlijkten en zo een invloed hadden op de Europese verlichte denkers.

Pauselijk ingrijpen

Vooral de ritenstrijd is tragisch: theologen in Europa bemoeiden zich er mee. Een eindeloze discussie en verschillende pauselijke gezantschappen naar China waren het gevolg. In 1742 veroordeelde Paus Benedictus XIV in de bulle "Ex quo singulari" de Chinese riten. Tot 1939 moesten de missionarissen een eed tegen het toepassen van de Chinese riten afleggen. Tot nu toe hoort men in China, dat dit een staaltje van westers imperialismisme was. Zo zag het ook de Chinese keizer, die zijn bescherming van het Christendom ophief. Vervolgingen bleven niet uit.

Siniasatie

Op andere punten ging de siniasatie van het geloof door: het gebedsleven werd een gemeenschapsuiting, Chinese vrouwen legden de kloostergeeloften af maar bleven in hun grootfamilie leven, priesterloze gemeenten werden geleid door katechisten, leken kregen een eigen verantwoordelijkheid, de noodzaak van Chinese priesters en bisschoppen werd ingezien (meer door de leiding van de Kerk in Rome dan door de missionarissen in zo ver het de bisschoppen betreft).

Dieptepunt

Toen Pombal vanuit Portugal bevel gaf de Jezuïeten gevangen te nemen en de Paus de orde in 1773 ophief, namen Portugese en Franse Lazaristen hun taak als mandarijn en mathematicus in Beijing over. Het Parijse gezelschap van de Missions Etrangères heeft grote verdiensten voor de opleiding van Chinese priesters in Macao, Indo-China en Malakka. Maar rond 1800 was de situatie ernstig: 89 Chinese en 80 Europese priesters verzorgden 210.000 katholieken. Er waren vele slachtoffers en

de kerk leefde grotendeels ondergronds.

Deze periode overziende kunnen wij vaststellen, dat de Jezuïeten grootse pogingen tot contextualiteit hebben gedaan. En dit niet alleen op religieus gebied, maar ook op het bredere terrein van cultuur, wetenschap en sociaal-politieke instellingen. Maar de ritenstrijd en de onderlinge twisten gaven toch aan de Chinese machthebbers de indruk, dat het Christendom een zaak van vreemdelingen was. Het stigma van "vreemdeling in het land" werd niet definitief weggenomen en de nawerkingen van deze ongelukkige situatie zijn tot op de dag van vandaag merkbaar.⁶

4. De situatie van de ongelijke verdragen: ca. 1800-1949

In deze periode gaat de context in en buiten China sterk veranderen. De Katholieke Kerk moest opnieuw haar positie bepalen. Van buiten wordt op China druk uitgeoefend zich te openen voor andere landen en er komen – wat men noemt – ongelijke verdragen. Het begin ligt in de opium-oorlog tussen Engeland en China van 1841-1842. China wilde een einde aan de lucratieve maar illegale opiumhandel. Engeland wilde een vrije markt. China verloor en in het verdrag van Nanjing in 1842 werd het openstellen van vier havens plus Canton, het aanstellen van een Engelse consul in elke haven en residentie en de overgave van Hong Kong afgedwongen. Dit voorbeeld werd door anderen nagevolgd en in 1912 waren er 50 verdragshavens in handen van Engeland, Duitsland, Frankrijk, Portugal, Japan, de Verenigde Staten en Rusland. Zo werd China een semi-koloniaal land, want deze havens lagen niet alleen aan de

kust maar ook langs de grote rivieren in het binnenland.

Republiek

De context binnen China verandert ook. Het keizerlijk gezag was zwak en steeds weer werden pogingen gedaan om van China een republiek te maken. De 2000 jaren keizerlijke traditie kwamen tot een einde in 1912. De grote nationalistische revolutionair was Sun Yatsen (1866-1925) en na zijn dood kreeg generaal Jiang Jie-shi (Chiang Kai-shek) met het nationalistische leger de overhand. De communistische partij had een eigen, het Rode Leger. Mao Zedong werd in 1935 de leider. Er waren perioden van hevige gevechten en samenwerking (tijdens de Japanse invasie vanaf 1931). Na 1945 ontvlamde de burgeroorlog weer tussen beide grote legers. In 1949 werd op 1 oktober de Volksrepubliek uitgeroepen door Mao Zedong en de nationalistische regering vluchtte naar Taiwan.

Herleving

Externe politieke factoren en interne Chinese veranderingen hebben de periode van 1800 tot 1949 bepaald. In deze context moet men de herleving van het katholicisme zien. In het begin van de negentiende eeuw was de Katholieke Kerk nog steeds een ondergrondse kerk wegens de vervolgingen. Men moest een weg in de gecompliceerde situatie vinden: de invloed van buitenlandse machten en de interne Chinese problemen van anti-imperialisme, nationale herleving, strijdende legers en intellectuelen die of kennis in het Westen hadden opgedaan of naar de oude Chinese wijsheid wilden terugkeren. Via de verdragshavens kwamen missionarissen van allerlei orden en groepen China binnen en wanneer

er weer vervolgingen uitbraken, werden zij beschermd door de buitenlandse machten. Vooral Frankrijk wierp zich op als beschermster van de kerk en verhinderde het Vaticaan een nuntius te sturen.

Verantwoordelijkheid

Dit samengaan van kerk en buitenlandse macht heeft China ook nu nog niet vergeten, ook vele Chinese katholieken niet. Daar kwam bij dat een grote meerderheid van bisschoppen en clerus vonden, dat de Chinese clerus niet rijp was voor het dragen van verantwoordelijkheid. Maar Paus Pius XI en zijn delegaat in China, Mgr. Celso Costantini, zetten door en in 1926 werden in Rome de eerste zes Chinese bisschoppen geconsacreerd. Costantini is een groot voorstander geweest van een Chinese kerk zoals ook de Belgische priester, Vincent Lebbe. Eerst in 1946 werd de hiërarchie ingevoerd en werd de eerste Chinese kardinaal, Thomas Tien, benoemd. Maar in 1949 (3.250.000 katholieken) waren de meesten van de 139 kerkelijke bestuursgebieden nog in handen van westerse bisschoppen.

Stigma

Natuurlijk werd er veel goeds gedaan in scholen, ziekenhuizen, landbouwcoöperaties etc., maar het stigma van buitenlands te zijn bleef de Katholieke Kerk aankleven. Het anti-vreemdeling gevoel bleef in China samenvallen met het anti-kerk gevoel. Dikwijls werd de kerk ook als anti-wetenschap ingesteld ervaren, ofschoon een goed begin was gemaakt met universitair onderwijs. De toen in de westerse wereld en ook in de kerk heersende angst voor het communisme verhinderde de kerk in China, begrip voor de historische achtergronden van het Maoïsme en

inzicht in de diepere aspiraties van deze sterke beweging te ontwikkelen.

Bevrijding

Na 1949 zullen de uitwerkingen van dit alles tragische vormen aannemen. De frustratie-gevoelens zijn tot op de dag van vandaag zichtbaar. De context van het katholicisme van 1800 tot 1949 was uitgesproken slecht. De kerk was een vreemdzing gebleven, omdat zij in het kielzog van de buitenlandse machten weer binnen was gekomen, én omdat zij zelf diep westers bleef denken en handelen. Hoe in de na-bevrijdingsperiode, dus na 1949, dit tot belangrijke beslissingen heeft geleid, wordt in andere artikelen behandeld. Hier kan worden volstaan met op te merken, dat nog al wat Chinese katholieken, bisschoppen, priesters en leken, niets willen weten van een bevrijdingstheologie: men leeft immers ná 1949, ná de bevrijding!⁷

Eigen keuze

De kerkgeschiedenis van China toont ons hoe moeilijk contextualisatie van het geloof verloopt. Het is een lange geschiedenis, waarin talloze westerse missionarissen met grote moed en opoffering hun rol gespeeld hebben. De context waaruit zij voortkwamen botste met de context waarin zij terecht kwamen. Eerst nu, ná 1949, krijgen de christenen in China een kans zelf vanuit hun eigen keuze met hun eigen context in een nieuwe relatie te treden. Ons past respect, vriendschap en echte collegialiteit.

1. Robert Lee, *Stranger in the Land: A study of the Church in Japan*, Pasadena 1974.
2. *A New Beginning, an international dialogue with the chinese church*, Montreal October 2-9, 1981, Toronto 1983, 118, 144 en 146. De uitspraak is van bisschop K.H. Ting.
3. A.C. Moule, *Christians in China before the year*

1550, London 1930. Id., *Christianity in China, some corrections and additions*, London 1940. P.Y. Saeki, *The nestorian documents and relics in China*, Tokyo 1951. D. Hickley, *The first christians of China*, London 1980.

4. A. van den Wyngaert O.F.M., *Sinica Franciscana*, Vol. I., Quaracchi-Firenze 1929 (de bronnen). L. de Hartog, *Europese reizigers naar de Grote Khan*, Baarn 1985. I. de Rachewitz, *Papal envoys to the Great Khans*, London 1971.

5. ritus: het geheel van taal, begrippen, symboliek, gebaren, muzikale expressie in de liturgische vieringen. Red.

6. J. Gernet, *Chine et Christianisme, action et réaction*, Paris 1982 (China and the christian impact, Cambridge 1985.) J.D. Spence, *The memory palace of Matteo Ricci*, London 1985. A. Váth, *Johann Adam Schall von Bell s.j.*, Köln 1933.

R.A. Blondeau, *Ferdinand Verbiest*, Tiel 1983. Claudia von Collani, *P. Joachim Bouvet s.j.*, Nettel 1985. Id., *Die Figuristen in der China Mission*, Frankfurt a/M 1981. D.E. Mungello, *Curious land: Jesuit accommodation and the origins of sinology*, Stuttgart 1985. Id., *Leibnitz and Confucianism, the search for accord*, Honolulu 1977.

S. Reill, *Kilian Stumpf 1655-1720, ein Würzburger Jesuit am Kaiserhof zu Peking*, Münster i.Wf. 1978. G. Minamiki, *The Chinese rites controversy from its beginnings to modern times*, Chicago 1985. R. Laurentin, *Chine et Christianisme, après les occasions manquées*, Paris 1977. M. Ricci s.j., *The true meaning of the Lord of Heaven*, St. Louis 1985. Rond de 400ste geboortedag van Ricci verschenen verslagen van congressen gehouden in Marerata, Parijs en Seoul.

7. J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

J. Schütte, *Die katholische Chinamission im Spiegel der Rot-chinesische Presse*, Münster i.Wf. 1957. R.R. Covell, *Confucius, the Buddha and Christ, a history of the gospel in chinese*, Maryknoll 1986. D.W. Treadgold, *The West in Russia and China*, Vol. II China 1582-1949, Cambridge 1973. Cl. Soetens, *Inventaire et Recueils des archives Vincent Lebbe*, 6 delen, Louvain-la-Neuve 1982-1986. L. Gutheinz, *China im Wandel, das chinesische Denken im Umbruch seit dem 19. Jahrhundert*, München 1985. J. Fleckner, *Thomas Kardinal Tien*, St. Augustin 1975.

J. Metzler, *Die Synoden in China, Japan und Korea, 1570-1931*, Paderborn 1980. J. Beckmann, *Die katholische Missionsmethode in China in neuester Zeit 1842-1912*, Immensee 1931.

Jerald Gort

De wisselvalligheden van 150 jaren zending in China

Ook de geschiedenis van de protestantse zending in China is een tragische verstrengeling van grote persoonlijke inzet en Westerse politieke macht. Toegang tot China werd telkens afgedwongen, voor handelaars en in hun voetspoor voor zendelingen. Toegang tot het hart van de Chinese mensen werd daardoor praktisch onmogelijk. Er was een muur van wantrouwen. Chinese christenen werden gelouderd door de geschiedenis; voor hen was er geen keuze. Jerald Gort vraagt zich af, of Westerse christenen deze historische loutering vandaag de dag willen aanvaarden voor zichzelf.

Historisch maakt de protestantse zending in China duidelijk deel uit van de opmerkelijke mondiale uitbreiding van het Christendom, die met de grote, vanaf de 16e tot in de 20e eeuw durende Noordatlantische koloniale expansie samenviel. Hoewel er natuurlijk glansrijke uitzonderingen waren, stonden de westerse missionaire instanties gedurende deze gehele periode toch vaak in de compromitterende betrekking met de koloniserende mogelijkheden. Ook de Chinazending gaf overwegend dit beeld te zien. Bij deze zending was er al te frequent sprake van een hetzij wat meer verborgen hetzij drieste en open alliantie met de occidentale machten, van een fatale band tussen de veroveringspolitiek van het Westen en de verkondiging van het evangelie. Achteraf gezien was het dan ook helemaal niet zo verwonderlijk, dat vele Chinezen zich, vrijwel vanaf de aankomst van de eerste zending in 1807 tot het vertrek van de laatste zending in 1958, wantrouwig tegenover de zending opstelden. Niet altijd zonder reden beschouwden zij

de missionaire arbeiders in hun land als dienaren van de belangen en expansionistische intenties van Europa en Noordamerika en vreesden zij hun activiteiten op allerlei gebied als bruggehoofd van westers-imperialistische penetratie. De uit het zendingswerk ontstane christelijke gemeenten werden door niet weinigen, soms ongegrond maar anderdeels ook zeer terecht, met argusogen bekeken en - aangezien zij niet zelden getrouwe afspiegelingen waren van de kerken in het Westen - als *Fremdkörper*, als iets buitenlands ervaren.

De periodisering van het verhaal van de zending in China zou op uiteenlopende wijzen ingevuld kunnen worden. Naar mijn mening valt deze geschiedenis van 150 jaar het gemakkelijkst te overzien indien men haar in vier hoofdstukken uiteen laat vallen.

1. Begin en consolidatie: 1807-1858

De protestantse zending in China ving aan in september 1807, toen

Robert Morrison (1782-1834) van de *London Missionary Society* in dat land arriveerde. Tegen het einde van de 18e eeuw had China zich opnieuw nagenoeg hermetisch afgesloten van de rest van de wereld. De enige plaats op het vasteland waar vreemdeelingen zich mochten ophouden, was één kleine wijk in Canton, en zelfs daar werden zij nauwelijks getolereerd. Aanvankelijk moest Morrison zich bijkans verborgen houden, maar in 1809 kreeg hij emplooi als vertaler bij de Britse Oost Indische Compagnie, welke positie hem wat meer ruimte en mogelijkheden gaf. Tijdens zijn gehele verblijf van bijna 25 jaar wijdde hij zich aan de studie van de Chinese taal. Van daaruit legde hij zich toe op de vertaling van het Nieuwe en het Oude Testament, die achtereenvolgens in 1813 en 1819 werden voltooid, en op het produceren van een wetenschappelijk Chinees woordenboek, dat lange tijd als standaardwerk fungeerde. Het evangelisatiewerk, dat onder zeer vijandige omstandigheden moest worden verricht, verliep erg moeizaam. Gedurende zijn tijd in Canton doopten Morrison en zijn collega, William Milne, die in 1813 door de *American Board of Commissioners for Foreign Missions* werd uitgezonden, slechts 11 bekeerlingen, van wie één, Liang A-fan, in het ambt van evangelist werd bevestigd.

Oorlog

Buiten de genoemde Cantonese enclave bleef China met name voor Westerse buitenlanders volstrekt ontoegankelijk, een situatie die de commerciële en politieke ambities der Westerse regeringen volkomen frustreerde. Een incident rond een Engels schip met opium leidde in 1839 tot een oorlog. Deze Opium Oorlog werd in 1842 beëindigd met

het sluiten van het *Verdrag van Nanking*, waarbij Hong Kong Britse kolonie werd en buitenlanders, inclusief missionaire arbeiders, het recht kregen om 'extraterritoriaal' (d.i. vrijgesteld van onderwerping aan de Chinese wet) in vijf zgn. 'verdragshavenplaatsen' (tractaathavens) te verblijven.

Steun

Uiteraard kreeg de zending een belangrijke steun door deze ontwikkeling, hoewel de Westerse agressie die daaraan ten grondslag lag, door de Chinezen nooit werd vergeten. Volgens Stephen Neill is de zending in China "permanent gehandicapt geweest" door het feit dat zij duidelijk "in het kielzog van oorlogsbodems en artillerie haar entree maakte".¹ Hoe dat ook zij, de Westerse zendingsinstanties reageerden snel op de nieuwe situatie. Binnen enkele jaren na de ondertekening van het verdrag kwamen tientallen zendelingen uit diverse nationale en denominationele achtergronden in het land aan.

Gedurende deze eerste periode van vijftig jaar werkten in totaal 214 protestantse zendelingen in Hong Kong en de vijf opengestelde kuststeden. Daar concentreerden zij zich met name op de taalstudie, de revisie van de Chinese Bijbel en de vervaardiging van een christelijke literatuur. Deze routine leidde er langzamerhand toe, dat deze zendelingen veelal in de *status quo* gingen berusten: zij toonden een neiging "om de verdragsbeperkingen te gemakkelijk te aanvaarden" en lieten hun aandacht voor het uitgestrekte binnenland verslappen.² Deze gang van zaken werd na 1840 drie keer kort onderbroken.

Bedriegers

William Burns (1815-1868), een En-

gelse presbyteriaan die zich in 1847 bij de Chinazending aansloot, weigerde genoeg te nemen met het in China vigerende zendingswerk. Tegen de toen geldende gebruiken in ondernam hij talloze riskante reizen in het binnenland. Leverden zijn inspanningen op zichzelf weinig resultaat op, zij lieten in ieder geval zien, dat dergelijke bezoeken geenszins onmogelijk waren. Een tweede zendeling die een soortgelijke dienst aan de bestaande zending bewees, was Karl Gützlaff (1803-1851), die in de veertiger jaren vanuit Hong Kong een plan ontwikkelde voor de snelle evangelisering van China door Chinezen zelf. Met steun van o.a. de *Basler Mission* leidde hij vele tientallen werkers op en zond hen naar de 18 Chinese provincies uit. Tegen het jaar 1851 bleken deze werkers tragischwijze bijna allen bedriegers te zijn, opiumverslaafden en misdadigers, die helemaal niet op reis gingen en valse rapporten aan Gützlaff uitbrachten.

Ondanks dit debâcle was de aandacht van de zendingen weer op het binnenland gevestigd.

Opstand

Ten derde moet in dit verband worden gewezen op de quasi-christelijke *Pai Shang-ti Hui* beweging die in 1847 door Hung Hsiu-ch'uan onder de arme boeren in Kwangsi werd gesticht. In de loop der jaren veranderde deze aanvankelijke religieuze en geweldloze volksaktie in een militant bevrijdingsleger, dat zich de omverwerping van de Manchu dynastie en de uitroeiing van afgoden en het opiumgebruik ten doel stelde. In 1853 bestormden Hung en tienduizenden volgelingen de stad Nanking en kondigde deze leider een nieuwe dynastie af: die van *T'sai P'ing* (de Grote Vrede). Hoewel het denken

van Hung en de zijnen duidelijk syncretistisch was en de genoemde opstand een totaal van niet minder dan 35 miljoen mensenlevens kostte, wilden sommige zendingen zich aanvankelijk daarbij aansluiten, daar zij geloofden dat via een dergelijke samenwerking de *Taipings* Gods instrument zouden kunnen worden voor de kerstening van China. Deze beweging werd echter in 1868 door de Manchu's met vooral Britse steun definitief uitgeschakeld.

Vreedzaam en bajonetten

Een tweede oorlog die de Europese naties tegen China voerden en die in 1858 werd beëindigd, leverde wederom voor deze landen een hele serie gunstige verdragen op. Het aantal verdragskustplaatsen (tractaathavens) werd tot 16 vergroot. Buitenlanders kregen toestemming om overal in het binnenland te reizen. Verdraagzaamheid jegens het Christendom en de bescherming van zowel zendingen als Chinese christenen werden gegarandeerd. Hoewel de zending aan het einde van deze eerste periode "weinig in termen van tastbare resultaten" te zien gaf, "had zij zich wel stevig ingegraven" op Chinese bodem.³ Men verrichtte belangrijk werk op medisch en educatief gebied en hield zich ook bezig met de vorming van een autochtone geestelijkheid. En nu in 1858 werd "de deur opengezet voor de vreedzame" verbreiding van het evangelie in heel China. Het was echter ook wel duidelijk, dat "die vreedzame krachten zich in de rug gedekt wisten door een haag dreigende bajonetten".⁴

2. Groei en diffusie: 1858-1900

De zoëven aangeduide nieuwe bewegingsvrijheid en het wegvallen

van allerlei belemmerende bepalingen bevorderde een snelle toename van het protestantse werk. Naast deze interne factoren dient ook de revitaliserende uitwerking van de Tweede Evangelische Opwekking op het Westerse Christendom genoemd te worden. Juist rond het jaar 1858 raakten velen in Amerika en Europa onder de invloed van dit reveil. Steeds meer jongeren boden zich voor de zendingsdienst aan, van wie een aantal in China werd ingezet. Voorts werden een reeks nieuwe organisaties opgericht ter ondersteuning van de China-zending. Toch reikte het werk gedurende de eerste jaren van deze periode niet verder dan de zeven "bezette" oostelijke provincies en zelfs daar bleef het veelal tot het kustgebied beperkt. Tot ver in de zestiger jaren viel in de overige 11 gewesten geen enkele zendingsaanwezigheid te bespeuren. Omstreeks 1865 begon zich echter een kentering in deze situatie af te tekenen.

Kentering

In dat jaar stichtte de toen nog onbekende James Hudson Taylor (1832-1905), "zonder de steun van enige denominatie" en "helemaal alleen"⁵, zijn binnen enkele jaren beroemd geworden geloofszending, de China Inland Mission (CIM). Taylor schreef een beleid voor, dat in vele opzichten aanmerkelijk afweek van de benaderingsprincipes van de andere in China werkzame zendingsinstanties. De CIM was interdenominatieel van signatuur en werd ook voor mensen met een beperkte formele opleiding opengesteld. Haar directievoering vond niet in Europa maar in China zelf plaats. Van alle CIM-zendingen werd verwacht, dat zij zich zoveel mogelijk zouden identificeren met het Chinese volk, onder andere in

hun kleding. Men mocht zich wel met gemeente-opbouw en onderwijs inlaten, mits dergelijke werkzaamheden niet in de weg stonden van de hoofddoelstelling van de CIM: de evangelieverkondiging aan een ieder die het horen wilde. Ondanks allereerste moeilijkheden en tegenslagen boekte Taylor vrijwel onmiddellijk veel succes. Tegen het jaar 1882 had men bezoeken aan alle provincies gebracht en waren er in 15 der gewesten CIM-zendingen woonachtig. In 1895 telde de CIM niet minder dan 641 werkers, die over het gehele land verspreid waren, tot in Chinees Turkestan en het Tibetaanse grensgebied. De CIM werd het levende bewijs dat het mogelijk was om in de verste uithoeken van China zending te bedrijven en na 1870 boog een hele reeks van missionaire organisaties in China hun beleid om naar het CIM-voorbeeld van geo- en demografische diffusie, spreiding over heel China en gericht naar alle bevolkingsgroepen.

Concentratie

Anderen bleven de voorkeur geven aan de methode van concentratie. Een van de grote voorstanders van deze benadering was de baptist Timothy Richard (1845-1919) uit Wales, die van 1870 tot 1916 de zending in China diende. Tegen de achtergrond van zijn schokkende ervaringen tijdens de hongersnood van 1876-1879 - waarbij 15 tot 20 miljoen mensen om het leven kwamen, grotendeels tengevolge van onwetendheid van de kant der autoriteiten - voelde Richard zich geroepen om "China's leiders op christelijke wijze in te leiden in de moderne civilisatie".⁶ Hij riep dan ook om zendelingen met de capaciteit, maatschappelijk onderricht te verzorgen, mensen die in staat waren om voorlich-

ting te verschaffen omtrent zaken van maatschappelijk belang.

Hij wilde de intellectuele toplaag van de bevolking in aanraking brengen met de idealen van het evangelie met het oog op een gestadige transformatie van de Chinese samenleving: "wanneer deze toplaag gewonnen is voor Christus, zal de gehele natie volgen".⁷ Richard geloofde dat alle kennis van God komt en derhalve tot het menselijk heil bij kan dragen. Vanuit die overtuiging stortte hij zich zeer energiek in allerlei belangrijke ondernemingen op het gebied van de journalistiek en het onderwijs.

Onderwijs

De laatste drie decennia van dit tijdperk werden gekenmerkt door een sterke groei van het educatiewerk door diverse protestantse zendingen. De meeste van deze instanties hadden zich altijd al op dit terrein bewogen, maar dan doorgaans in beperkte mate en meestal op lagere schoolniveau. Naar gelang China toegankelijker voor het avondland werd en de contacten met Europa en Amerika toenamen, werd de belangstelling in China voor de occidentale cultuur en de moderne wetenschap groter. Dienovereenkomstig nam de vraag naar westers onderwijs onder jongeren sprongsgewijze toe. Ten dienste van hen werd een aantal christelijke middelbare scholen en instellingen voor voortgezet en hoger onderwijs opgericht. Verscheidene universiteiten werden met name door de Amerikaanse zendingen gesticht, o.a. in Shanghai, Nanking, Canton, T'ung Chow, Peking en Tai Yuan. Vergeleken met deze snelle ontwikkelingen op algemeen educatief gebied bleef het theologisch onderwijs wat achter: in 1876 waren er slechts twintig seminaria c.q. predikantopleidingen, met

een totaal van 231 studenten.

Anti-westerse beweging

Mede ten gevolge van de toenemende invloed van deze onderwijsactiviteiten ontstond een krachtige westerniserende vernieuwingsbeweging binnen de Chinese samenleving. Een restauratieve reactie hierop kon niet lang uitblijven. Bovendien begonnen de buitenlandse machten hernieuwde druk op China uit te oefenen. In 1895 viel Japan China binnen en bezette een deel van haar grondgebied. Dit alles tastte de traditionele *laissez-faire* houding weer aan en leidde onder brede lagen van de Chinese bevolking tot gevoelens van wantrouwen en haat jegens vreemdelingen. Geleidelijk werden de anti-buitenlandse krachten, mede onder aanvoering van de oude Keizerin-Douairière, tot een halfgeorganiseerde gewelddadige massabeweging met de naam *I Ho Ch'uan* (Bond van Rechtvaardige Vuisten) gekanaliseerd, die in Europese kring als de *Boxer Opstand* bekend werd.

Boxer Opstand

Toen de Keizerlijke Weduwe in 1898 naar de macht greep, waarbij de jonge hervormingsgezinde keizer afgezet werd, nam de kracht van deze reactionaire contrabeweging snel toe. "Overall hoorde men de leus: *Mieh yang*, vernietig de vreemdeling."⁸ Op 24 juni 1900 werd vanuit Peking een keizerlijk bevelschrift tot het doden van alle buitenlanders uitgevaardigd, waarop een periode van chaos en bloedvergieten volgde. Hoewel de exacte cijfers onbekend zijn, staat het vast, dat zeer vele Chinese christenen alsmede missionarissen en zendelingen omkwamen; onder de protestantse zendelingen alleen vielen 189 slachtoffers.⁹ Voor al de CIM had van de Boxer Opstand

te lijden, omdat zij haar zendingsposten zo ver landinwaarts had. In augustus 1900 ontzette een geallieerde troepenmacht de belegerde buitenlandse legaten in Peking, en "tegen het einde van het jaar lag het land verslagen aan de voeten van de overwinnaars".¹⁰ Bij de overgang van de 19e tot de 20e eeuw konden de Chinazendingen niet bogen op erg indrukwekkende resultaten in kwantitatieve zin. Ten tijde van de eeuwwisseling waren er niet meer dan 1500 zendingen (inclusief hun vrouwen) op ongeveer 500 hoofdstaties werkzaam, in een land met een grondoppervlakte van bijna 9,6 miljoen vierkante kilometers, onder een bevolking van 472 miljoen mensen. Na ruim 90 jaar inspanning telde China maar 435.000 protestantse christenen (270.000 evangelicalen, 130.000 *main-line*, 35.000 anglicanen), waaronder plm. 80.000 communicanten. Toentertijd maakte de gehele Chinese protestantse gemeenschap slechts 0,1% van de totale bevolking uit.

3. Climax en crisis: 1900-1941

In het eerste decennium van de nieuwe eeuw herleefde de aandacht voor de christelijke boodschap. In de jaren na de Boxer Opstand werd "meer numerieke vooruitgang geboekt dan in de daaraan voorafgaande halve eeuw".¹¹ Grote groepen vaak jongere intellectuelen trachtten nieuwe antwoorden te vinden in hun sociale en geestelijke ontredering, ontstaan door de mislukking van de Boxeropstand. En daar de Chinese intellectuele traditie, anders dan haar Westerse tegenhanger, altijd zeer pragmatisch georiënteerd en sterk maatschappijbetrokken is geweest, zochten zij naar toereikende oplossingen voor de talrijke maatschap-

pelijke problemen waar het land destijds voor stond. De "brandende vraag" voor deze vooraanstaande lieden was: "Hoe kan China wedergeboren worden... hoe kan (haar) leven hersteld worden?"¹² Velen kwamen tot de conclusie, dat de toepassing van de beste ideeën en verworvenheden van het Westen reële mogelijkheden bood voor vernieuwing van de Chinese samenleving en dat het christelijke evangelie de enig geschikte katalysator was voor een dergelijke opbouw. In deze tijd van betrekkelijke ontspanning stroomden vele nieuwe zendingen en zendingsarbeiders China binnen. Omstreeks het jaar 1907, precies 100 jaar na de aankomst van Morrison, waren er naar schatting 94 zendingsinstanties in dat land gevestigd, die 3.445 zendingen verspreid over 632 posten in dienst hadden en 166 ziekenhuizen alsmede 389 scholen voor middelbaar en hoger onderwijs beheerden.

China republiek

Spoedig werd de rust evenwel door nieuwe onlusten verstoord. De grote revolutie brak uit. De Manchu dynastie kwam ten val en China werd een republiek. De nieuwe president, Sun Yat-sen, die in 1911 aan het bewind kwam, was christen: hij werd door zendingen in Honolulu opgeleid en ontving in 1884 te Hong Kong de doop. Aanvankelijk bleef het Chinese Christendom gestadig groeien onder de republikeinse regering. In 1914 was het aantal zendingen geklommen tot niet minder dan 5.462. Ook het educatief en medisch werk had zich enorm uitgebreid: nu had de protestantse gemeenschap de beschikking over 543 middelbare scholen, 33 colleges en universiteiten, 265 ziekenhuizen, 386 klinieken en 411 zendingsscholen. Voorts was in

dat jaar de distributie van de Schrift opgelopen tot 11 miljoen exemplaren *per annum*. In 1920 was het zendingscorps gegroeid tot 6.204 werkers. Het jaar 1926 wordt door Barrett als "climax van het missionaire tijdperk" in China aangemerkt:¹³ toen waren er 160 zendingsorganisaties en 8.518 zendelingen werkzaam in Chinese missionaire dienst. Desalniettemin bleef de gezamenlijke christelijke gemeenschap een minuscule minderheid temidden van de schier ontelbare Chinese bevolking. Het aantal christenen in China steeg nooit hoger dan 1% van de populatie. Omdat velen van hen echter tot de elite behoorden," waren zij in staat om een veel sterkere invloed op het Chinese leven uit te oefenen dan hun aantallen zouden doen vermoeden".¹⁴

Uitbouw

In deze periode zien we ook vele organisatorische ontwikkelingen en oecumenische activiteiten binnen de Chinese protestantse kerken. In 1922 richtte men de *Nationale Christelijke Raad van China* (NCCC) op, met een afdeling voor inwendige zending die door de Chinese kerken zelf volledig werd onderhouden en bestuurd. Vele discussies inzake kerkelijke eenheid vonden toen plaats en in 1927 gingen zeven denominaties over tot de stichting van de *Kerk van Christus in China* (CCC), die haar eerste assemblée in dat jaar in Shanghai hield. In 1930 zette een groot aantal kerken een coöperatieve vijfjarige evangelisatie-actie op touw en in 1935 besloot de NCCC deze actie te herhalen. Ook het radiowerk werd vrij vroeg door de Chinese kerken aangevat. Vanaf 1933 werden verscheidene christelijke omroepverenigingen georganiseerd: in Shanghai, Peking, Hangchow,

Shaohing, Tsinan, Ch'engtu, Changsha, Nanking en Hong Kong.

Chaos

Tijdens de laatste helft van de twintiger jaren begon het sociale en politieke klimaat in het land wederom te verslechteren. Het werd steeds duidelijker dat de nationalistische touwtjes niet strak in de hand hadden. Vele Chinese christenen en een groot deel van het missionaire personeel kwamen in een uitermate benarde positie te zitten. Zij werden blootgesteld aan verbale en lichamelijke aanvallen in het kruisvuur van talloze elkaar bestrijdende regeringstroepen, ongeregelde legerbenden en groepen guerrillastrijders. "Tussen 1924 en 1935 werden 29 zendelingen vermoord en 80 ontvoerd door zwervende rovers."¹⁵ Op een gegeven ogenblik ging het zo wanordelijk toe en werd de toestand dermate zorgwekkend, dat 60% van de zendelingen uit het binnenland werd teruggetrokken. Was er tot en met 1926 sprake van een geleidelijk toenemende zendingsaanwezigheid in China, vanaf dat jaar verminderde het aantal zendelingen. In deze tijd kreeg het Christendom ook een geduchte concurrent in de vorm van het Marxisme, dat zich evenzeer de verovering van het hart van China ten doel had gesteld.

Weer oorlog

Een periode van verademing leek omstreeks het begin van de dertiger jaren weer aan te breken, toen de Kuomintang hoe langer hoe krachtiger begon op te treden en Chiang Kai-shek er geleidelijk aan in leek te slagen, de communisten te bedwingen en de orde in grote delen van het land te herstellen. Deze verlichting in de situatie was echter tijdelijk van aard, eensdeels omdat de Kuo-

mintang-regering door grenzeloze corruptie hopeloos verlamd raakte en anderdeels tengevolge van een nieuwe golf van Japanse agressie. Van 1937 af drong Japan China op zeer geweldadige wijze binnen. Het meedogenloze Japanse optreden bracht onnoemelijk veel leed onder het Chinese volk teweeg. Ook vele christenen werden door de Japanners vervolgd of omgebracht. Talrijke zendingsposten en missionaire faciliteiten werden vernield. Het werk werd in vele gebieden ernstig onderbroken of helemaal tenietgedaan. Sommige zendelingen en Chinese christenen weken voor de oprukkende Japanse strijdkrachten uit en gingen een nieuw bestaan opbouwen in het verre Westen van China.

4. Onderbreking, kortstondige opbloei, einde: 1941-1958

Bijna terstond na de Japanse aanval op Pearl Harbour in 1941 werd het zendingswerk in China stopgezet. Nagenoeg alle zendingsarbeiders werden hetzij gevangengenomen, hetzij gedwongen uit het land weg te vluchten. Deze bijna volledige onderbreking duurde vier jaren tot 1945, toen "de Japanners ten lange leste (China) werden uitgegooid".¹⁶ Ogenblikkelijk na het einde van de Tweede Wereldoorlog keerde een klein legertje van meer dan 4.000 zendelingen uit verschillende ballingschapsoorden naar China terug. "Overall namen (zij) de taak van wederopbouw, herstel en hernieuwing ter hand".¹⁷ Een erg lang verblijf in het land werd hun echter niet gegund. De Kuomintang bleek tegen de communistische bevrijdingsleiders van Mao Tse-tung in het geheel niet opgewassen te zijn. Op 1 oktober 1949 werd te Peking de Democratische Volksrepubliek van China

uitgeroepen. In die tijd telde China 4.062 zendelingen en ongeveer 1,4 miljoen protestantse christenen verdeeld over rond 270 denominaties en 14 anglicaanse diocesen.

Landverraad

Nu brak opnieuw een periode van verwarring voor kerk en zending aan. Vele Chinese christenen begroetten de communistische overwinning op het onbekwame, door en door corrupte en vaak onderdrukkende Kuomintang regime als een ware bevrijding. Hoewel de zendelingen over het algemeen heel wat gereserveerder tegenover de nieuwe regering stonden, besloten zij toch in het land te blijven, in de hoop dat zij door zouden kunnen werken. Weldra bleek dat deze verwachting niet uit zou komen. Het missionaire personeel werd voortdurend in de gaten gehouden en zwaar beknot in zijn laten en doen. Bovendien begon de aanwezigheid van de zendelingen de Chinese christenen een blok aan het been te worden. Deze laatste werd het nu door hun landgenoten "duidelijk gemaakt, dat de christelijke zending niets meer dan een onderdeel was geweest van de culturele aggresie van het Westen tegen het Oosten" en dat zij zelf door hun verbindingen ermee zich schuldig hadden gemaakt van "landverraad".¹⁸

Drie-Zelf Kerk

Menig Chinese gelovige begon de zendelingen openlijk aan te klagen. "In 1950 werd het door 1.527 kerkelijke leiders en uiteindelijk 400.000 christenen ondertekende Christelijke Manifest uitgegeven", dat weliswaar "de bijdragen van de missionaire werkers erkende" maar anderzijds "hun nauwe band met het imperialisme scherp aanviel".¹⁹ In 1951 werd de *Drie-Zelf Hervormingsbeweging*

opgericht onder leiding van de toenmalige YMCA-directeur, Y.T. Wu, teneinde "de kerken te helpen zich van het imperialisme, het feodalisme en het bourgeois denken te ontdoen".²⁰ Het ideaal van deze beweging, overgenomen uit de zendingsleer van Rufus Anderson (1796-1880) en Henry Venn (1796-1873), was om een zelfonderhoudende, zelfbesturende en zelfuitbreidende kerk in China te laten ontstaan. Na verloop van tijd hielden de denominaties op om als afzonderlijke genootschappen te bestaan, althans in de ogen van de staat, en gingen zij in de vroeg zestiger jaren officieel op in de Chinese *Christelijke Patriottische Drie-Zelf Kerk*.

Blijven of gaan

In de jaren na de maoïstische machtsovername in 1949 stonden de zendingen snel voor de beslissende keuze: in China blijven of het land verlaten? In 1951 werd een consensus bereikt, dat het beter was om weg te gaan. Velen werden al door de communisten het land uitgezet en de rest werd door de zendinginstanties in Amerika en Europa teruggetrokken. Tegen het einde van het jaar 1953 waren zo goed als alle zendingen uit China verdwenen. Enkel en werden in hechtenis genomen, waarbij zij veelal in eenzame opsluiting zaten of aan "hersenspoeling" werden onderworpen. "De laatste protestantse missionaire werker die China verliet was de zendinge Helen Willis van de Plymouth Brethren, die in april 1959 vrijkwam."²¹

Teruggaan?

Niet weinig Chinese christenen zagen deze evacuatie van de buitenlandse christelijke werkers opgelucht aan. Zij hadden zich altijd al gegeneerd om de culturele, bestuur-

lijke en financiële dominantie der westerse zendingen in het leven van hun kerk. Nu konden zij gaan werken aan de ontwikkeling van een echte *Chinese* gemeenschap van gelovigen. Zoals een van de christelijke leiders van toen opmerkte: "Nu kunnen wij eindelijk onszelf zijn". Deze verzuchting behoort op zijn minst te worden opgevat als een impliciete aansporing tot grote voorzichtigheid in alle huidige discussies binnen de diverse westerse zendingen- en missie-organen over de vraag of men, indien de gelegenheid daartoe zich voordoet, wel dan niet naar China moet gaan of teruggaan.

Literatuur

Alleen directe citaten daaruit zijn van verwijzingen voorzien.
 Barrett, David B, (ed.) *World Christian Encyclopedia: A Comparative Survey of Churches and Religions in the Modern World AD 1900-2000*, Nairobi, Oxford, New York: 1982.
 Neill, Stephen, Gerald H. Anderson, John Goodwin (eds.) *Concise Dictionary of the Christian World Mission*, London: Lutterworth Press, 1971.
 Neill, Stephen *A History of Christian Missions*, Baltimore: Penguin Books, 1964.
 Alleen directe citaten uit deze boeken zijn met voetnoten aangegeven.

Voetnoten

1. Neill 1964, p. 283
2. Neill 1964, p. 284
3. Neill 1964, p. 288
4. Neill 1964, p. 324
5. Neill 1964, p. 333
6. Neill e.a. 1971, p. 526
7. idem als 6
8. Neill 1964, p. 339
9. Neill 1964, p. 339
10. Neill 1964, p. 340
11. Barrett t.a.p.
12. Neill 1964, p. 341
13. Barrett t.a.p.
14. Neill 1964, p. 342
15. Barrett t.a.p.
16. Neill 1964, p. 466
17. Neill 1964, p. 466
18. Neill 1964, p. 468
19. Barrett t.a.p.
20. Barrett t.a.p.
21. Neill 1964, p. 468

Drs. J.D. Gort studeerde klassieke talen, geschiedenis en filosofie aan het Calvin College en theologie aan het Calvin Theological Seminary te Grand Rapids, Michigan USA en deed doctoraal theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam in 1968. Sinds 1974 is hij wetenschappelijk hoofdmedewerker aan de V.U. voor missiologie en evangelistiek.

Henriëtte Kraemer en Robert Kramers

Vrouwen in China

Van gebonden voeten tot wasmachines

Zending en missie waren in de 19e eeuw wegbereiders van vrouwen-emanipatie in China. In communistisch China betekenden de Grote Sprong Voorwaarts (1958) en de Culturele Revolutie (1966) een doorbraak voor de onderdrukte rol van de Chinese vrouwen. Wat is in de laatste jaren van deze emancipatie overgebleven? De bevolkingsdruk dreigt de vrouw opnieuw ondergeschikt aan huis te binden. Maar sociale opstandigheid onder de Chinese vrouwen is gelukkig niet meer weg te denken.

*"De man is de hemel van de vrouw"
(oude spreuk)*

*"De vrouw tilt de helft van de hemel"
(slagwoord 1976)*

De titel boven dit artikel wil aanduiden hoezeer de Chinese maatschappij, en met haar de positie van de vrouw, in de loop van de laatste honderd jaar is veranderd.

De gebonden voeten – het eerst in de 10de eeuw mode aan het keizerhof, maar later doorgedrongen tot in alle lagen van de bevolking – waren behalve een schoonheidsconventie vooral ook een teken van de gebondenheid van de vrouw aan huis en familie. De traditionele Chinese maatschappij was gekenmerkt door de patriarchale en patrilocale familie. In zulk een bestel was er voor individuele vrijheid geen plaats, ook niet voor mannen. Zoals Mao Tsetoeng in zijn rapport in 1927 over de boerenbeweging in Hunan schreef:

"In China is een man gewoonlijk onderworpen aan drie systemen van autoriteit: van de staat, van de clan en van goden en geesten. En vrouwen zijn behalve aan die drie systemen bovendien nog aan mannen on-

derworpen. Die vier soorten van autoriteit vertegenwoordigen de hele ideologie en institutie van feodalisme en patriarchaat. Zij zijn de vier grote koorden waaraan het Chinese volk en in 't bijzonder de boeren vastgekluisterd zijn."

Hsiao

Inderdaad bestond in het oude China het leven voor de meeste mensen alleen maar uit plichten. Het beginsel van de *hsiao*, de "kinderlijke eerbied", overheerste alles bij de opvoeding van jongens en meisjes. De man was in de eerste plaats een goede zoon. Tegenover zijn voorouders had hij de plicht, zonen te verwekken die een voortzetting van de voorouders garanderen. Gehoorzaamheid aan de overheid kwam op de tweede plaats, maar was een vanzelfsprekend gevolg van de kinderlijke eerbied.

Voor de vrouw was daarmee ook het plichtskader gegeven. Als gehoorza-

me dochter bereidde zij zich voor op haar belangrijkste rol in het leven: die van schoondochter in een familie die zij zelf niet had uitgezocht en voor wie zij haar ouderlijk huis voorgoed verliet. Pas als moeder van een zoon had zij haar plicht tegenover de familie vervuld. Zoals een oude spreuk het uitdrukt: het niet voortbrengen van een zoon is haar ergste verzuim van kinderlijke eerbied. Recente veldstudies over voorouderverering in Taiwan laten zien, hoezeer de plichten ten opzichte van de familie nog in de religieuze binding aan de voorouders waren gevat.

Boerenleven

Natuurlijk spelen ook andere, nuchterder motieven mee. Meisjes verlieten hun familie, zodra zij tot volwaardige arbeidskrachten waren uitgegroeid. Waarom dan nog meer dan het allernodigste in haar opvoeding

steken, wanneer een andere familie daar de vruchten van plukt? De enige compensatie was, dat men een goede bruidsprijs voor haar kreeg, waarvoor de familie van de man zich dan weer in de schulden moest steken. Om die prijs te omzeilen, adopteerde een familie vaak een kind als toekomstige bruid voor de zoon, een zgn. "kind-bruidje". Het klinkt alles harteloos, maar wij moeten de grimmige werkelijkheid van het arme boerenleven niet uit het oog verliezen, waar zonen voor de eigen familie de enige levensverzekering betekenden.

Rollenpatroon

Het rollenpatroon van de vrouw was ook in de taal verankerd, zoals oude Chinese schrifttekens nog laten zien.

Doorbraak

Natuurlijk zijn er in China's lange ge-

古 女	"vrouw". De oude vorm links vertoont een knielend wezen.
婦 婦	"vrouw met bezem" = getrouwde vrouw
好 好	"vrouw en zoon" = liefhebben, goed
取 + 女 = 娶	"nemen" en "vrouw" = trouwen, gezegd van de man
女 + 家 = 嫁	"vrouw" en "huis" = trouwen, gezegd van de vrouw
女 + 又 = 奴	"vrouw" en "hand" = slaaf

schiedenis vrouwen geweest die het ver brachten in macht, rijkdom en eer. Maar zij waren een uitzondering op het algemeen geldende patroon, en op het voorgeschreven beeld van de vrouw als volgzaam wezen.

Het is wel ironisch dat de grote veranderingen in dit patroon zijn begonnen tijdens het bewind van één van die machtige vrouwen, de befaamde keizerin-weduwe Tz'e-hsi, die aan het eind van de vorige eeuw de laatste weerstand van het conservatieve China belichaamde, totdat ook zij tenslotte in 1900 moest buigen voor de machten van het Westen.

Westerse invloed

De Westerse invasie van de Chinese wereld was toen al in volle gang. Westerse ideeën waren de katalysator waardoor de oude wereld langzaam maar zeker plaats moest maken voor een nieuwe wereld, die vrijwel geheel door het Westers model werd bepaald. Het waren niet alleen Westerse techniek en natuurwetenschap die deze veranderingen in gang brachten, het waren vooral ook Westerse christelijke levensopvattingen, die deze veranderingen sterk beïnvloedden. Zending en missie speelden een belangrijke rol in het verspreiden van modern Westers onderwijs en met campagnes tegen polygamie, voetbinden, babydood, kinderbruidjes en vele vormen van bijgeloof. Langzaam ontstond daardoor ook een nieuwe Chinese élite, waaronder ook enige vrouwen, die zich steeds meer tegen traditionele levensopvattingen gingen kanten.

Twee stromingen

Pas na de oprichting van de Chinese Republiek in 1912 kwam het tot de eerste vrouwenorganisaties die voor hun rechten opkwamen. Hier zijn twee bewegingen te onderscheiden.

De eerste, die ook het meest naar voren kwam, ging uit van vrouwen uit modernburgerlijke kringen in de steden die vooral door de scholen een sterke Westerse invloed hadden ondergaan. Hun streven naar volledige gelijkheid tussen man en vrouw op alle gebieden, was er vooral op gericht dit doel te bereiken via politieke en wetgevende maatregelen. De tweede stroming ontstond onder het industriële proletariaat in de nieuwe stedelijke centra zoals vooral Sjanghai. Hier werd de strijd voor de emancipatie van de vrouw gevoerd als onderdeel van de strijd om sociale gerechtigheid en ging daarom grotendeels op in de zich ontwikkelende vakbeweging. Sociaal gezien werden de traditionele Chinese opvattingen over de vrouw alleen al door de ervaring van nieuwe arbeidspatronen voor vrouwen in de industrie ondermijnd. Politiek neigde deze stroming naar links en was zij in toenemende mate verbonden met de Communistische Partij.

Naar tweede plan

In 1927 voltrok zich de breuk tussen de Nationalisten onder Chiang Kai-shek en de Communisten. Dat betekende voorlopig de verplaatsing van communistische activiteiten van de stedelijke industriecentra naar het boerenland. De boeren en het landproletariaat zaten echter nog veel sterker vast in het traditionele familiesysteem. Omdat de communistische leiders allereerst goede betrekkingen met de boeren wilden aankweken, schoven zij de strijd voor de emancipatie van de vrouw, die in de boerenmilieus grote weerstanden oproep, op het tweede plan.

Emancipatie-wetten

Toch werden in die periode twee wetten geformuleerd die juist voor die emancipatie van grote revolutio-

naire betekenis waren. Ten eerste een wet op de landhervorming, die ook grondbezit voor vrouwen mogelijk maakte en discriminatie tegen vrouwen bij de herverdeling van grond verbood. Ten tweede een huwelijkswetgeving die de vrijheid van partnerkeus bij het huwelijk garandeerde tegenover de gebruikelijke gehoorzaamheid aan de ouders; die ook het systeem van de bruidsprijs afschafte, het systeem van kinderbruidjes verbood en echtscheiding nieuw regelde.

Tegen beide wetten boden de boeren grote weerstand, ook na de machtsovername door de communisten in 1949. Zolang de familie de minimale productie-eenheid op het land was, kon de vrouw zonder hulp van familie nauwelijks iets beginnen met land dat haar was toegewezen. Ook de rechten die de vrouw door de nieuwe huwelijkswet had verkregen, waarbij ook erfrecht en zeggenschap over de kinderen was ingesloten, konden zich tegen de conservatieve weerstand maar moeizaam doorzetten. Vooral tegen echtscheiding was veel en soms ook gewelddadig verzet, want dan was de bruidsprijs voor niets geweest.

Collectivisatie

Het was pas door de politiek van collectivisatie – eerst in 1958 met de "Grote Sprong Voorwaarts" en de formatie van de communes, en later als nasleep van de Culturele Revolutie – dat er in de situatie op het land diepgrijpende sociale veranderingen optraden. De familie werd als productie-eenheid vervangen door het commune- en brigadesysteem. Door het toekennen van werkpunten aan de individuele werkers waren de vrouwen voor het eerst zelfverdieners geworden. Verder kwam in de communes een landelijke industrie

op gang – handenarbeid, machine-reparatie, textiel – waarin juist veel vrouwen werk vonden. Hierdoor vermeerderden zich de kansen op arbeid buitenshuis.

Nieuwe sociale structuren

Dit had op zijn beurt verdere veranderingen in de sociale sector ten gevolge. Om vrouwenarbeid buitenshuis mogelijk te maken, moesten sociale diensten zoals kinderopvang en bejaardenzorg worden ingericht. Ook leerde de ervaring, dat meestal de eenvoudigste gezondheidszorg ontbrak. Op het land werden de sociale voorzieningen zelden doorgevoerd, maar het systeem van poliklinieken met "blotevoetendokters" dat in de jaren zeventig op gang kwam had wel succes. Scholing was een andere taak die in de communes moest worden georganiseerd. Naast de uitbreiding van lagere en middelbare scholen werd ook gewerkt met avondscholing. Dat laatste gaf vele vrouwen de gelegenheid om hun elementaire scholing in te halen.

Ook bracht de commune-organisatie meer politieke deelname van vrouwen met zich mee, vaak in specifieke maar ook in normale leidende functies. Hoofdzak is dat het communesysteem een echt alternatief bood voor het oude familiesysteem en dat hierdoor ook op het land een verandering in de sociale structuren en daardoor in de positie van de vrouw inzette.

Revolutionaire comité's

In de steden was die verandering al eerder begonnen door het industrialisatieproces. Toch was ook hier de Grote Sprong Voorwaarts van 1958 de aanstichter van verdergaande veranderingen. Opvallend waren hier de initiatieven tot collectieve arbeid voor stadsvrouwen in kleine straatin-

dustrietjes, zoals bijvoorbeeld van een episcopale bisschopsvrouw die met gemeenteleden een schoensmeerfabriekje opzette. Deze ontwikkeling, die zich in de zeventiger jaren verder doorzette, versterkte het gezag van vrouwen in buurtcomité's en leidde later tot de "revolutionaire comité's" die gedurende de Culturele Revolutie in alle bedrijven werden ingericht en waarin vrouwen ook een belangrijke rol speelden.

Zowel de Grote Sprong Voorwaarts als de Culturele Revolutie hadden desastreuze gevolgen voor de Chinese samenleving. Maar zij waren de enige bewegingen met voldoende ideologisch élan om de aloude sociale patronen aan te tasten. De vraag is, of dat élan voldoende is geweest om het emancipatieproces van de vrouw tot duurzame resultaten te brengen.

Doodgelopen

De politiek van de "Vier Modernisering" in het post-Mao tijdperk schijnt enerzijds een dergelijk veranderingsproces wel te bevorderen. Zowel scholing als industrialisering hebben tot grotere deelname van vrouwen aan de productie en de maatschappelijke ontwikkeling bijgedragen. Toch zetten onderzoekers hier een aantal vraagtekens. Het experiment van collectivisatie in communes is kennelijk doodgelopen. De grondeenheid van productie is opnieuw de familie. Dat heeft tot gevolg dat veel vrouwen weer in huishoudelijke taken zijn teruggedrongen en de man als familiehoofd weer vaster het heft in handen lijkt te hebben. Ook zijn door het wegvallen van het communesysteem de sociale diensten en de gezondheidszorg op het land bij gebrek aan financiering teruggelopen.

De hardnekkigheid van het oude fa-

miliedenken is nog op andere wijze aan het licht gekomen. De drastische één-kind-politiek (twee kinderen op het platteland) heeft vooral in boerenmilieus tot grote moeilijkheden geleid voor vrouwen die dochters in plaats van zonen baarden en ook tot toename van de moord op baby-meisjes. Er zijn zelfs districten waar de verhouding van pasgeboren jongens tot meisjes 4:3 is.

Bevolkingsdruk

In de steden zijn er weer andere problemen. Door de grote bevolkingsdruk is er een groeiende werkloosheid. Dit betekent in welke gevallen dat vrouwen als eersten hun baan verliezen. Daarbij ziet het ernaar uit dat ook de regeringspolitiek gericht schijnt te zijn op het terugdringen van de vrouw in haar rol als moeder en huisvrouw. In 1982 verklaarde Hu Yaobang, toen nog secretaris-generaal van de Communistische Partij: "Vrouwen zijn niet alleen een belangrijke macht bij 's lands economische opbouw, ze spelen ook een heel belangrijke rol in de opbouw van een socialistische geestelijke beschaving." Dit betekent dat de vrouw op haar verantwoordelijkheid als verzorgster en opvoedster van haar kind wordt gewezen. "De hand die de wieg schommelt regeert de natie", luidt een spreuk waaraan Sun Yatsen's weduwe Sung Chingling, in 1980 nog herinnerde.

Levensstandaard

Bij het verwerklijken van de Vier Modernisering speelt het streven naar verbetering van de algemene levensstandaard een belangrijke rol. Er wordt bewust gewerkt aan productie van verbruiksgoederen die het leven van de huisvrouw vergemakkelijken, zoals wasmachines en koelkasten. Inderdaad is in de laatste

jaren de vraag naar consumptiegoederen enorm gestegen. Dit zou erop kunnen wijzen, dat de belangen van de gemeenschap weer worden achtergesteld bij die van de eigen familie. In dit verband krijgt Mao Tse-toengs waarschuwing, dat het niet wasmachines zijn die de vrouw bevrijden, een des te grotere actualiteit. Want wanneer vrouwen bij de productie van meer consumptiegoederen worden ingeschakeld met als "beloning" de versterking van het familiehuishouden, dreigt het gevaar dat de emancipatie van de vrouw uit de patriarchale familiedominantie weer verder wegglijpt.

Opstandigheid

Toch is er voor de Chinese vrouw in de laatste honderd jaar onvoorstelbaar veel veranderd. Het moderne leven heeft zijn intrede gedaan in het eens zo in zichzelf besloten keizerrijk om nooit meer te verdwijnen. Er zijn ook vele tekenen dat vrouwen niet langer berusten in de sociaal-economische ongelijkheid en zich tegen het oude patriarchale systeem verzetten, met steeds meer succes. Als er iets is, dat hoop geeft voor de toekomst, dan is het wel deze groeiende opstandigheid. Het kan echter vooral

op het boerenland nog lang duren voordat de oude familieheerschappij zal hebben plaatsgemaakt voor een maatschappij waarin mannen en vrouwen met elkaar als gelijkwaardige partners omgaan. En wat dat betreft, liggen de Chinezen dan zo verschrikkelijk achter bij ons?

Documentatie

Het beste overzicht over de ontwikkeling in de Chinese Volksrepubliek is van Phyllis Andors, *The Unfinished Liberation of Chinese Women, 1949-1980*, Bloomington and Sussex, Indiana University Press and Wheatleaf Books, 1983. Een goede terugblik in de voorgeschiedenis geeft Andrea McElderry, *Woman Revolutionary: Xiang Jingyu*, in: *China Quarterly* no. 105, London, Maart 1986, pp. 95-122. Over de nieuwste ontwikkelingen is het artikel van Jean C. Robinson: *Of Women and Washing Machines: Employment, Housework, and the Reproduction of Motherhood in Socialist China*, zeer informatief, in: *China Quarterly* No. 101, Maart 1985, pp. 32-57. Eveneens stimulerend is het boek van Elisabeth Croll: *Chinese Women Since Mao*, London, Zed Books, Armonk, New York, M.E. Sharpe, 1983. Zij verzorgde ook een goede anthologie: *The Women's Movement in China, A Selection of Readings 1949-1973*; Anglo-Chinese Educational Institute, Modern China Series no. 6, 1974.

Henriëtte R. Kraemer studeerde sociale psychologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij is werkzaam als projectsecretaris ontwikkelingssamenwerking bij ICCO, Interkerkelijke Coördinatie Commissie Ontwikkelingsprojecten, de protestantse medefinancieringsorganisatie, eerst voor Egypte, Soedan, Ethiopië en het Midden-Oosten, thans voor emancipatiezaken.

Raymond Fung

China en Hong Kong "één land, twee systemen"

In 1997 draagt Engeland het bestuur van zijn kroonkolonie Hong Kong over aan China. "Eén land, twee systemen", dat zal dan de formule zijn volgens de overeenkomst uit 1985.

In Hong Kong beseft men, voorlopig in een onzekere overgangstijd te leven. Er moet een Basic Law (grondwet) komen voor Hong Kong: taak van China en een Representatief Bestuur: taak van Engeland. Daarover lopen nu felle discussies in Hong Kong: wat kan de inbreng van de bevolking zijn? Zal er echt ruimte komen voor "twee systemen"? De Hong Kong-Chinees Raymond Fung beschrijft deze vragen en vult ze ook in voor de verhouding tussen de christelijke kerken in China en in Hong Kong. Daarbij duiken forse meningsverschillen op.

Dit is een brief, die ik al heel lang heb willen schrijven. Hij gaat over mijn geboorteplaats Hong Kong en zijn toekomst als deel van China. Ik wil verslag doen en een blik werpen op de overgangsperiode tot 1997, als Engeland formeel zijn soevereiniteit over deze stad van 5,4 miljoen inwoners zal afstaan. Het is een moeilijke en opwindende tijd voor de gemeenschap en voor de kerken. Maar als je erover gaat denken, ontdek je er niet aan, het gevoel te krijgen, dat het helemaal niet zo'n slecht idee zou zijn, als elke kerk zo'n historische datum zou hebben. Het dwingt tot bezinning. Per slot van rekening is de veronderstelling, dat alles altijd z'n gangetje gaat, niet precies een bijbelse verwachting.

"Eén land, twee systemen"

In december 1984 werd er tussen Beijing en Hong Kong een Chinees-Britse *Joint Declaration* bereikt, waarin wordt toegezegd, dat Hong Kong op 1 juli 1997 wordt omgezet in een Bijzonder Administratief Gebied van de Chinese Volksrepubliek.

Met "bijzonder" wordt bedoeld, dat aan Hong Kong een grote mate van autonomie zal worden gegeven, een gekozen wetgevende macht met behoud van alle huidige rechten en vrijheden en met behoud van de tegenwoordige sociale en economische stelsels. In het kort komt het erop neer, dat in het accoord expliciet wordt geregeld, dat Hong Kong 50 jaar kapitalistisch blijft. De bevolking van Hong Kong heeft dit geaccepteerd. Het lijkt in de gegeven omstandigheden een goede overeenkomst. Het pakket is gebaseerd op het concept van "één land, twee systemen", een formule, die Beijing heeft voorgesteld om eerst een eenheid met Hong Kong te bewerkstelligen en later hopelijk met Taiwan. Het concept is ook aangeboden als een Chinese bijdrage aan de wereldvrede met het oog op a) de vele verdeelde volkeren en de spanning, die dit in veel delen van de wereld veroorzaakt en b) China wil er ook mee te kennen geven, dat het afrekent met de bewering, dat het elders revoluties ondersteunt.

Vorbereiding

Met het onderhavige accoord in de hand moeten er twee zaken geregeld worden.

Ten eerste: De voorwaarden, genoemd in de Joint Declaration, die een politieke overeenkomst is, moeten in een wet worden omgezet. Er moet een *Basic Law* ontworpen worden, zoiets als een mini grondwet, voor het Hong Kong nà 1997. Dat is de verantwoordelijkheid van China. Er is een commissie gevormd, waarvan de meerderheid bestaat uit Chinezen van het vasteland en een minderheid van de bevolking van Hong Kong, allen aangewezen door China. Deze commissie is begonnen met het maken van een ontwerp.

In de tweede plaats moet er een of andere vorm van een *representatieve regering* worden gevormd als voorbereiding op 1997. Er moet jaren tevoren een regering samengesteld worden, die zowel voor de bevolking van Hong Kong als voor Beijing acceptabel is om een soepele overgang van de macht te waarborgen en om de gemeenschap en de investeerders de verzekering te geven, dat stabiliteit en welvaart voortgang vinden. Dit betekent een politieke hervorming en dat is de verantwoordelijkheid van de Britse regering en van het bestuur van Hong Kong.

Rol bevolking

Maar welke rol speelt de bevolking van Hong Kong? Hun leven staat tenslotte het meeste op het spel. Twee factoren beheersen hier de situatie.

Ten eerste: in tegenstelling met de meeste dekolonisatie-processen houdt de zaak Hong Kong in, dat Engeland de soevereiniteit teruggeeft aan China, niet aan de bevolking van Hong Kong. Tijdens de Chinees-Britse onderhandelingen heeft

China onwrikbaar vastgehouden aan dit structurele principe. Hiermee wordt, althans formeel, gerechtvaardigd, aan de bevolking van Hong Kong het recht van deelname aan de besluitvorming te ontzeggen. Het is doodeenvoudig niet hun zaak.

Eigen identiteit

Er is echter een tweede factor, die deze uitsluiting van de Hong Kong-bevolking aanmerkelijk nuanceert. Beijing kan Hong Kong zijn wil opleggen wanneer en hoe het dat wenst, maar om een stabiele en welvarende stad als een locomotief te spannen voor zijn eigen nationale campagne om te moderniseren, heeft China de medewerking nodig van de bevolking van Hong Kong. Daarom kunnen de mensen van Hong Kong openlijk spreken over het scheppen van een eigen Hong Kong-identiteit, een eigen politieke structuur en daardoor een hoge mate van autonomie tot stand brengen en aldus communistische invloed tegengaan, allemaal binnen het raamwerk van de discussie: "één land, twee systemen".

Representatieve regering

Onlangs heeft de discussie een zeer kritiek punt bereikt. In mei 1987 werd een officieel document over de ontwikkeling van een representatieve regering in Hong Kong aan het publiek voorgelegd. In de media ontstond alom discussie. Eind 1987 wil het Britse bestuur beslissingen nemen. In welke richting: directe algemene verkiezingen? een beperkt kiescollege en/of een systeem van kiesdistricten? Alles lijkt er op, dat Engeland problemen uit de weg gaat.

Basic Law

Parallel aan deze discussie over de

politieke hervorming vóór 1997, loopt het ontwerpen van de Basic Law. China heeft zich verplicht, tegen 1988 een eerste ontwerp aan de bevolking van Hong Kong voor te leggen. Bij het proces wordt overleg gepleegd.

Zowel Beijing als Londen met zijn bestuur in Hong Kong, hebben plechtig beloofd de meningen van de bevolking te eerbiedigen. Nu is de grote vraag: zullen de mensen van Hong Kong zich uitspreken? En als zij dit doen, zullen zij dan serieus worden genomen? Het antwoord op de tweede vraag bepaalt in grote mate het antwoord op de eerste.

Conservatieve medestanders

Op dit moment is duidelijk, dat Beijing als bondgenoten heeft gekozen de meest conservatieve Chinese zakenfamilies uit Hong Kong, die ontzettend grote internationale rederijen bezitten en door arbeid en gokken kapitalen bijeengegaard hebben, mensen die leven als Rockefeller en Kissingers. Het is ook duidelijk, dat er zich een strategie ontwikkelt, waarbij als medestander steeds minder mensen worden gekozen uit de wereld van de politiek, handel, wetenschap en godsdienst, die wel bereid zouden zijn mee te doen, maar zo worden geïsoleerd.

Welke soort verkiezingen?

Wat er gebeurt, kan misschien het best worden gedemonstreerd aan de hand van het debat over de samenstelling van de wetgevende macht vóór 1988. Daar dit een politieke zaak is van vóór 1997, heeft China officieel verklaard, dat het niet van plan is, aan de discussie deel te nemen. Chinese ambtenaren en hun Hong Kong-bondgenoten hebben echter bij herhaling elke aantoonbare stap in de richting van een represen-

tatieve regering de kop ingedrukt. De Joint Declaration, die de grondslag is voor de Basic Law en de leidraad voor de politieke hervorming vóór 1997 vermeldt in niet mis te verstane termen, dat Hong Kong een gekozen wetgevende macht zal krijgen. Als nu een Chinese topambtenaar openlijk verklaart, dat "overleg ook een vorm van verkiezing is" en zijn Hong Kong-vrienden zich snel bij die uitspraak aansluiten, moeten de mensen toch wel verbaasd zijn dit te horen.

Dictatuur van de handel

Niemand spreekt zich in het openbaar uit tegen verkiezingen. Maar alle door China gecontroleerde kranten zijn tegen directe verkiezingen in 1988, ook alle Kamers van Koophandel. Er zijn een aantal politiek getinte zakelijke groeperingen opgericht om indirecte verkiezingen door te drukken door een kiescollege, dat grotendeels samengesteld is uit afgevaardigden van handel en industrie. Dit onder het mom van stabiliteit en welvaart. Een van hun best bespraakte filosofen verklaart, dat de "twee systemen" in de slogan "één land, twee systemen" formeel betekent: "dictatuur van het proletariaat voor het vasteland en dictatuur van de handel voor Hong Kong". Hij voegde er snel aan toe: "Niet dat ik dat graag wil, maar zo wil Beijing het. En wat Beijing wil van Hong Kong, krijgt Beijing."

Geen nieuw kolonialisme

Ondanks dit alles blijven onafhankelijke opiniepeilingen, zoals onlangs gehouden door de toonaangevende krant South China Morning Post, uitwijzen, dat een duidelijke meerderheid van de bevolking voor directe verkiezingen is van een behoorlijk aantal zetels in de wetgevende ver-

gadering, die in 1988 van start gaat. Hong Kong heeft – als stad en als bevolking – niet de reputatie politiek actief te zijn. Maar in deze opiniepeilingen ziet de bevolking waarschijnlijk een aanwijzing dat de leiding in Beijing nog geen blauwdruk heeft voor de stad en dat zij inderdaad gewoon geïnteresseerd is in zulke onderzoeken. Het wordt ook steeds duidelijker, dat de bevolking van Hong Kong er geen behoefte aan heeft, de ene vorm van kolonialisme te vervangen door een andere. Een industrie-arbeider merkt op: "De armen van Hong Kong hebben nog nooit een gratis lunch gehad. Wij betalen voor alles wat wij nodig hebben. Waarom zouden de rijken nu een gratis politieke lunch krijgen?" In een ingezonden stuk van een groep ondernemers leest men: "Om een zaken-elite, die ontegenzeggelijk enorme banden heeft met ondernemingen op het vasteland, Hong Kong te laten regeren, zou fataal zijn voor de handel. Heel gauw zal Hong Kong dan ophouden een vooraanstaande kapitalistische gemeenschap te worden, maar zal het degenereren tot een wilde-kat-kapitalisme van het ergste soort."

Ko Shan Convention

Bij de bevolking is de drang naar democratie in het algemeen en in het bijzonder naar directe verkiezingen, gebaseerd op algemeen kiesrecht voor volwassenen, bepaald sterk. Maar velen hebben blijkbaar geen geld en geen toegang tot de top, die internationale magnaten, de Chinese ambtenaren en de Kamers van Koophandel wel hebben. Een sprekende uiting van pro-democratische kracht was te zien op de bijeenkomst van 1200 afgevaardigden van 91 organisaties op 3 november 1986, die sindsdien bekend staat als de *Ko*

Shan Convention. Deze afgevaardigden representeerden vele groeperingen zoals arbeiders, handel, acteurs, rechterlijke macht, medici, onderwijs en religieuze groepen, waaronder mensen uit de Ontwerp-Commissie van de Basic Law, uit de wetgevende colleges van Hong Kong en vele gekozen ambtenaren op plattelandsniveau. Onder de twaalf sprekers op die conventie waren de Vicaris-generaal van het katholieke bisdom en de algemene secretaris van de Hong Kong Christian Council (HKCC). In verschillende bewoordingen verkondigden zij dezelfde eenvoudige boodschap: "Als christenen geloven wij er niet in, dat regeren ooit het monopolie van enkelen moet zijn. De kerk moet een ondubbelzinnig standpunt innemen en pleiten voor het invoeren van een echte democratische en representatieve regering in Hong Kong."

Traditionele reactie

De reactie uit de communistische hoek was scherp. Die kwam in een serie krantenartikelen, die onmiskenbaar kwamen vanuit een schrijversgroep binnen de New China News Agency, de representant van Beijing in Hong Kong. De artikelen beschreven de sociale betrokkenheid van de kerken in de laatste tien jaren, noemden de Christian Industrial Committee, de HKCC, de Catholic Social Communications Commission, waarschuwden tegen kerkelijke interventie in de politiek. Er werd gesteld, dat een christen alleen als individu politiek betrokken mag zijn, dat men waakzaam moet zijn voor de politieke invloed van priesters en kerkelijke werkers bij de uitoefening van hun pastorale werkzaamheden. Ten laatste werd in die artikelen beklemtoond dat de leer van scheiding van kerk en staat in de Basic Law dient

te worden opgenomen. Het waren serieuze en weloverwogen beschouwingen, maar wel volledig gebaseerd op een interpretatie van het Christendom vanuit een traditioneel communistisch standpunt. Vanuit dit standpunt is de geestelijke zorg de enige rechtmatige aangelegenheid van het Christendom. Alles wat uit het Christendom voortkomt, buiten dat geestelijke, is daarom per definitie ook buiten-christelijk en dus een inbreuk op politiek terrein. De artikelen maakten natuurlijk geen melding van de intensieve pogingen van Beijing binnen te dringen in religieuze gemeenschappen in Hong Kong. Vanuit Hong Kongs standpunt is dit regelrechte inmenging van politiek in het religieuze leven.

Uitdaging

De reactie op deze artikelen vanuit christelijke hoek, het meest uitgesproken van een groep evangelikale verslaggevers, was snel en scherp. De denkbeelden uit het Tweede Vaticaanse Concilie, uit de protestantse oecumenische beweging en de sociale bewustwording van de evangelikale gemeenschap in de laatste jaren, zijn vertrouwd geworden in het denkpatroon van een groot aantal christenen van Hong Kong. Het is voor veel christenen in Hong Kong onmogelijk de klok terug te zetten, ook al zouden ze dat willen. De kerk kan natuurlijk ook leven in de beslotenheid van een strenge discipline, kan er door gelouterd worden en kan zelfs opbloeien, zoals dat zo prachtig gebeurd is met de kerk op het vasteland. Maar historische waakzaamheid betekent voor de christenen in Hong Kong, dat zij het niet zo gemakkelijk op moeten geven. De fundamentele Chinese politiek van "één land, twee systemen" is een uitdaging tot actieve christelijke deelname

in het opzetten van een eigen politieke structuur en houdt een argument in tegen communistische intimidatie en pogingen de kerk onder controle te krijgen.

Conservatief en geloofwaardig

De kerken in Hong Kong, waarin het Confuciaanse pragmatisme van de Chinese bevolking wordt weerspiegeld, zijn uit traditie typisch conservatief, vooral in politieke zaken. Zelfs de meest zichtbare radicale delen: het industriepastoraat, gemeenschapsofbouw in achterbuurten en in nieuwe woonwijken, de Young Christian Workers, de diocesane Justitia et Pax Commissie, om er een paar te noemen – zijn gematigd in verhouding tot hun collega's in andere landen. De geschiedenis zou nog wel eens kunnen uitwijzen, dat de kerken van Hong Kong juist zo gelovig zijn geweest vanwege hun conservatisme. Want uit dat conservatisme van de kerken – te merken uit het ontbreken van slogans, het aansturen op alleen maar uitvoerbare doelen en de handigheid om dingen gedaan te krijgen of veranderd – vallen ook hun goede prestaties te verklaren inzake dienstbaarheid en ontwikkeling, sociale vaardigheid en het op de bres staan voor de armen. Een van de opmerkelijkste resultaten van deze houding en levensstijl is, dat christenen en christelijke groeperingen geloofwaardig geworden zijn bij de armen en geaccepteerd worden door, meestal deel uitmaken van de vele hervormings-georiënteerde groeperingen op elk terrein en in elke sector van de samenleving. Deze groeperingen worden nu voorttrekkers voor een democratische en representatieve regering. Het is dan ook geen wonder, dat op de conventie voor een democratische politieke structuur op 3 november 1986, afge-

zien van de zeer opvallende aanwezigheid van de vicaris-generaal van het katholieke bisdom en de algemeen secretaris van de Hong Kong Christian Council, de voorzitter een evangelikale christen was en de slotverklaring werd voorgelezen door een katholiek priester. En iets langer geleden werd de krachtige beweging van één miljoen mensen tegen de bouw van een kerncentrale in China dichtbij de grens van Hong Kong geleid door een anglikaans predikant. Zo'n christelijke betrokkenheid wordt al jaren door de bevolking van Hong Kong en de media als vanzelfsprekend geaccepteerd, hoewel de christenen maar 8% van de bevolking uitmaken. De kerken hoeven zich niet te verontschuldigen voor hun sociale betrokkenheid. Maar op sommige communistische kaderleden komt het over als iets waar je bezorgd over moet zijn.

Christian Council

Niet dat de kerken geen zorgen hebben. De kerkelijke leiders zijn bezig diep na te denken en zich te bezinnen op de rol van de kerken in deze tijd van verandering. De Hong Kong Christian Council, de meest zichtbare oecumenische organisatie in de stad, hoort bij de eersten, die de verandering aanvoelen. Samengesteld uit de belangrijkste kerken en tot voor kort ook de Adventisten en de Assembly of God, is de Council door zijn leden altijd in hoofdzaak gezien als een manifestatie van christelijke eenheid en als een instrument om nieuwe vormen van dienstbetoon uit te proberen. Met de laatst genoemde opdracht heeft de Council succes geboekt op veel terreinen van belangrijke nieuwe werkzaamheden, zoals het zendingswerk in de fabrieken in de stad, godsdienstboeken voor middelbare scholen, het oprich-

ten van fondsen voor de hongerbestrijding in de wereld samen met bewustmakingswerk hierbij, gezinsopvoeding, zorg voor ouderen, elementaire volksgezondheid en aandacht voor politieke kwesties. Tot op zekere hoogte is het succes te danken aan de vrijheid en het vertrouwen, die de kerkelijke leiders van ouds gegeven hebben aan de Council. Het komt er in de praktijk op neer, dat de leiders van de kerkgenootschappen hun bekwaamste mensen naar de beleidscommissies sturen. Creatieve, progressieve opmerkelijk breed-denkende mensen uit de kringen van de medewerkers van de kerkelijke leiders. Als de leiders van de kerkgenootschappen aanwezig zijn in het werk van de Christian Council, zijn zij er om ondersteuning en bevestiging te geven. Zij hoeven zich niet teveel te bekommeren over wat de Council doet en zegt. Dit mag een tamelijk begrensde vorm van oecumene zijn, maar de stad en de zaak van het Evangelie zijn er wel bij gevaren en in zekere zin de internationale oecumenische beweging zelf ook.

Nieuwe rol

Deze voortrekkersrol op het gebied van aanpakken van nieuwe dingen, die de Christian Council van ouds heeft, is intussen wat veranderd. Het heeft onlangs een nieuwe rol toebedeeld gekregen, een meer officiële, representatieve rol ten opzichte van de kerken die er lid van zijn. Waar zij eerst een instrument van de kerken was, wordt de Raad nu gevraagd veel meer een vertegenwoordiging van de kerken te zijn. Dit werd duidelijk bij de laatste algemene jaarvergadering, toen de leiders van drie lidkerken hun traditionele afgevaardigden vervingen en zichzelf en andere gelijkgezinde personen op de kandidatenlijst plaatsten. Zij hebben als

ambtsbekleders aan de Raadscómissie van Algemene Politiek, die het grootste aandeel van de Raad voor het ontwerp voor de Basic Law en de politieke hervorming geleverd heeft, gevraagd, geen enkele openbare verklaring meer af te leggen zonder de toestemming van het dagelijks bestuur.

Hoop of angst

Gegeven de huidige politiek-gevoelige sfeer in Hong Kong, is de verandering van rol van de Christian Council vanzelfsprekend en verstandig. De bereidheid van de kerkleiders tot grotere betrokkenheid bij de aangelegenheden van de Raad is een bemoeiend oecumenisch teken. Een gezamenlijke christelijke stem in de toekomstige politiek van Hong Kong, gesteund door de officiële kerkelijke leiding, zal een duidelijk en krachtig getuigenis kunnen zijn van de kerken, en is nieuw voor de Raad. Zal de Raad en haar besluitvormers de tijd en de goodwill krijgen dit te leren? De grote vraag is of de Raad zo gaat werken, dat zij het beste of het slechtste in de kerken vertegenwoordigt, dat wat voortkomt uit bijbelse hoop of uit menselijke angst. Of hij openhartig zal spreken of helemaal niet.

Grote broer

Onder de christenen zijn er duidelijk verschillen in opvattingen. Maar zoals alle Chinezen lachen of huilen, niemand heeft voor de ander de deur absoluut gesloten. Niemand is tegen democratie, maar "is de bevolking van Hong Kong er rijp voor"? Niemand is tegen verkiezingen, maar "er zijn alle mogelijke manieren om te kiezen". Onder de kerkelijke leiders is er zelfs niemand tegen directe verkiezingen, maar "waarom kunnen wij niet wachten tot Beijing dat

zegt"? Niemand is er tegen dat de Christian Council zich uitspreekt, maar "kerken en christenen moeten toch een consensus zien te vinden". Enzovoort. Deze karaktertrek, noem het openheid of dubbelzinnigheid, net wat je wilt, houdt wel mogelijkheden open voor een permanente dialoog, maar maakt tegelijkertijd de dialoog moeilijk. Maar ongeacht waar men staat, iedereen is patriot. Zij onderschrijven allemaal China's doel: "één land, twee systemen". Wat de christenen in Hong Kong verdeelt is de vraag, hoe men binnen dit raamwerk het best Hong Kongs belang en dat van de kerken veilig kan stellen. Om het botweg te zeggen: hoe moet Hong Kong zaken doen met de grote broer op het vasteland, die het kan presteren het maximale aan beschikbare macht in te zetten om de leiding te nemen?

Geen confrontatie

Eén stroming meent, dat het het beste is, communistische inmenging buiten de zaken van Hong Kong en van de kerken te houden en de individuele vrijheid veilig te stellen door in dit stadium geen confrontatie aan te gaan met Beijing of zelfs maar de schijn in die richting te wekken. Op deze manier – Beijing op goede voet met Hong Kong plus het economische en technologische voordeel dat Hong Kong kan bijdragen aan de modernisering van China – zal het zeker China's belang zijn Hong Kong een veel grotere mate van autonomie te geven dan aanvankelijk was gepland. Beijing confronteren is een ramp uitlokken. De pro-democratische krachten zijn niet alleen naïef. Zij brengen de stad en de kerk in gevaar. Deze analyse haakt in op die van de grote zakenwereld en van de Kamers van Koophandel.

Dialoog

Een andere mening gaat uit van Beijings oprechtheid ten aanzien van de geplande politiek voor Hong Kong en ziet deze houding bijgevolg als een uitnodiging, met Beijing een eerlijke en openhartige dialoog aan te gaan. Alleen op deze manier kan het lofwaardige en ingenieuze concept van "één land, twee systemen" ooit een kans van slagen hebben. De visie van Deng Xiaoping om socialisme en kapitalisme binnen één land vreedzaam naast elkaar te laten bestaan, elkaar verrijkend, vereist, dat beide kanten hun interpretatie van de politiek op tafel leggen. Een politieke regeling, die louter en alleen gebaseerd is op de zienswijze van de politiek van het vasteland zal niet alleen het experiment doen mislukken, maar zal het experiment direct al bij de start torpederen.

Intern debat

Het debat over democratisering bepaalt dus de achtergrond van ons begrip voor wat er zich in het christelijke kamp van het hedendaagse Hong Kong afspeelt. Het debat beperkt zich niet tot de leden van de Christian Council. Het is een debat binnen en tussen de protestantse kerken en evenzeer een debat binnen de Katholieke Kerk van Hong Kong. Ongeacht het resultaat van de veranderingen in de Christian Council, het debat zal doorgaan, ook na 1997. Het pluralisme, bevestigd door de formule "één land, twee systemen" maakt dat zeker nodig, als de grote mate van autonomie die aan Hong Kong is beloofd, niet louter en alleen een façade wil zijn, in welk geval de visie van Deng zal hebben gefaald en daarmee ook de belofte van een Hong Kong met eigen karakter.

Kerkelijke relaties

Wat de relatie betreft tussen de kerken in Hong Kong en die op het vasteland: ook daartussen wordt het raamwerk bepaald door de formule "één land, twee systemen". Eenvoudig gesteld, wordt het gekarakteriseerd door gelijkheid, geen inmeniging, wederzijds respect en wederzijdse steun. Maar het zou er wel eens op uit kunnen draaien, dat het heel wat moeilijker zal zijn tussen de Hong Kong- en vastelandkerken evenwicht tot stand te brengen dan tussen Beijing en de Hong Kong Special Administration Region, (SAR). Welke politieke en administratieve interpretatie er ook gegeven zal worden aan het "één land, twee systemen" concept, het is uiteindelijk duidelijk, hoe de machtsverhoudingen tussen Beijing en de Hong Kong Special Administration Region liggen. En binnen deze geaccepteerde zekerheid zal er ruimte zijn voor openlijke verschillen van meningen en optreden. Hetzelfde kan echter niet gelden voor de relaties tussen de kerken op het vasteland en de kerken in Hong Kong.

Om aan te geven, op welk gebied er mogelijk spanningen kunnen ontstaan, noem ik de manier waarop christenen uit Hong Kong rapporteren en nieuws verspreiden over de christelijke situatie op het vasteland. Verschillende christelijke groeperingen, die het hele spectrum van het Christendom vertegenwoordigen, houden zich ermee bezig. Sommigen hebben kritische analyses aangedragen over bepaalde christelijke instanties op het vasteland. Twee van die publikaties zijn officieel afgekeurd door de protestantse leiding van het vasteland. Hoe wordt dan het "één land, twee systemen" in dit geval toegepast? De persvrijheid zal in de Basic Law worden opgenomen,

zoals hij al in de Joint Declaration staat. Deze vrijheid, zoals die is beloofd door Chinese topambtenaren en herhaald door het machtige Chinese Ministerie van Pers en Publiciteit, een orgaan dat onlangs is opgericht om te strijden tegen de westerse burgerlijke bevrijding van het vasteland, behelst ook de vrijheid van de pers in Hong Kong om China te bekritisieren.

Inmenging

Zo kan er een situatie ontstaan, waarbij de kritiek van de christelijke pers in Hong Kong op het christelijke beleid op het vasteland stevig is gebaseerd op grondwettelijke basis en toch beschouwd zou kunnen worden als inmenging in de kerkelijke zaken op het vasteland. En als de christelijke leiding op het vasteland zijn toevlucht neemt tot administratieve middelen in China en Hong Kong door het Bureau van Religieuze Zaken (Ministerie van Binnenlandse Zaken) of het United Front Works Department (Centrale Comité, Communistische Partij) in te schakelen om af te rekenen met deze inmenging, zou deze zaak dan niet het cruciale punt van de persvrijheid in Hong Kong treffen? Het is te hopen, dat zulke problemen binnen de christelijke familie zullen worden opgelost. Hiervoor moet men toekomstverwachtingen en interpretaties uitwisselen, gezien vanuit het vasteland en gezien vanuit Hong Kong. Elke eenzijdige interpretatie zal de moeilijkheden niet oplossen. Bisschop Ting gaf onlangs in een interview zeer duidelijk weer, dat de enig juiste weg zal moeten zijn: "Ik hoop, dat er veel wederzijds respect zal zijn, wederzijds gebed, wederzijdse studie en wederzijdse uitwisseling." Hoe wederkerigheid zonder domineren en manipuleren verwezenlijkt kan wor-

den, dat moet de eerste zorg zijn van de Chinese christenen, zowel op het vasteland als in de stad Hong Kong.

Eigen bijdrage

Het is van minder belang of de kerken in Hong Kong hun instituten van opvoedkundig, medisch en sociaal werk na 1997 kunnen behouden, of de Christian Council een stem heeft of doodeenvoudig verdwijnt. Voor mij is het belangrijkste het welzijn van de Chinezen als één volk, onze strijd voor eenheid, voor modernisering, voor waardigheid, tegen kolonialisme, dictatuur en feodaal denken. Deze strijd is al duizenden jaren aan de gang. In de 20ste eeuw is de Chinese Communistische Partij de voornaamste speler geweest, voor veel goeds en helaas ook voor veel, dat slecht bleek te zijn. Gedurende deze periode is de bevolking van Hong Kong bewust of genoodzaakt door omstandigheden toeschouwer geweest. Nu worden wij opgeroepen ons weer aan te sluiten bij de grote stroom en door de ingenieuze formule "één land, twee systemen" wordt ons een kans gegeven een unieke bijdrage te leveren aan ons eigen deeltje van de geschiedenis.

Gouden kans

Ik zie het als volgt: de bevolking van Hong Kong is opgeroepen bij te dragen aan het creëren van een stad, die in staat is vervaard te scheppen en de mensenrechten veilig te stellen binnen de Chinese Volksrepubliek. Wij moeten aan onze kinderen en aan de hele wereld laten zien, dat de twee tegengestelde ideologieën werkelijk samen kunnen werken voor het welzijn van allen in een stad van 5,4 miljoen inwoners. De inzet is hoog. Niet het moment grijpen en uitbuiten, want toegeven aan kleinzielig eigenbelang en kortzichtigheid

van eng-denkende mensen op het vasteland en in Hong Kong zou een trieste verspilling zijn van een gouden kans. Het is dus belangrijk, dat de bevolking van Hong Kong volledig kennisneemt van het duidelijke aanbod van het concept "één land, twee systemen" en openlijk en zonder schaamte werkt voor een ontwikkeling naar volledige democratie.

Democratie

Maar is de Chinese bevolking wel rijp genoeg voor democratie? Heeft de Chinees eigenlijk wel democratie in zijn bloed? Is het geen westers idee, strijdig met de Chinese aanleg? Dit zijn onmogelijke vragen, vooral nu zij in Hong Kong als in koor worden opgeworpen door Chinese ambtenaren, Kamers van Koophandel, communistische dagbladcommentatoren, rectoren van universiteiten, door China gecontroleerde vakbonden en door westerse waarnemers. Hoe het ook zij, ik moet deze vragen serieus nemen. Welnu, als ik zie, hoe op het ogenblik de Chinezen over de hele wereld zich gedragen, ben ik niet al te bezorgd. Toevallig zijn er juist op dit moment gelijktijdig bewegingen voor democratie bezig op alle vier de plaatsen, waar de grootste concentraties van Chinezen wonen: China, Taiwan, Singapore en Hong Kong. De mate van ontwikkeling varieert en het kan jaren en jaren duren voor er resultaat te zien is. Alle vier hebben restrictieve politieke structuren. China met zijn totale communistische controle; Taiwan met zijn tot voor kort noodtoestand-militaire dic-

tatuur; Singapore met zijn op bedrijfsmacht gebaseerde autoritaire bestuur. En Hong Kong met zijn Britse kolonialisme. Alle vier bewegen zij zich in de richting van een of andere politieke crisis. Omdat het probleem van politieke opvolging acuut wordt, begint het zoeken naar nieuwe politieke structuren. Veel blijft onduidelijk, Wat wel duidelijk is op alle vier plaatsen, is dat er stemmen zijn, die onomwonden zeggen: "wij hebben geen keizer meer nodig". Tegenwoordig schijnt als nooit tevoren een nieuwe historische bewustwording de Chinese geest te zijn binnengedrongen.

De inzet is werkelijk hoog. De bevolking van Hong Kong heeft een afspraak met de geschiedenis. Aan de christelijke kerk is een goede plaats aan het feestmaal beloofd. Zullen de kerken zich op hun mooiste tooien en mee aanzitten? Of zullen zij schuchter wegblijven?

Als u een woord van bemoediging of van wijsheid voor ons heeft, geef het dan alsjeblieft even door. Met de beste wensen, in Christus,

Raymond Fung
Genève

Dr. R. Fung werd geboren in Hong Kong. Als predikant was hij jaren werkzaam in het stads-industrie pastoraat in Hong Kong. Sinds 1981 is hij verbonden aan de staf van de Wereldraad van Kerken in Genève. Hij is secretaris vppr Evangelisatie bij de Commissie voor Wereldzending en Evangelisatie.

Vertaald uit het Engels door Th. de Koning.

Kroniek Dagboek in China

In november 1986 kwamen vertegenwoordigingen van de nationale Justitia et Pax-Commissies uit de hele wereld bijeen in Hong Kong. Victor Scheffers, de secretaris van Justitia et Pax-Nederland, was ook aanwezig en kon deelnemen aan een meerdaagse reis door China. In zijn verslag beschrijft hij het bezoek aan Zhongshan, een stad van 100.000 mensen aan de kust ten zuiden van Canton. Scheffers noteert in zijn dagboek als volgt. "Dan naar de katholieke kerk, sinds 1982 weer open, met een bisschop die op dit moment in Peking is. De katholieke gemeenschap herstelt zich weer na de Culturele Revolutie. Godsdienst is toegestaan, mits niet gericht tegen de staat. De kerk en de parochie worden verzorgd door een oude man en drie oude nonnen, die ook de catechese voor hun rekening nemen. In de stad Zhongshan wonen ongeveer 300 katholieken van wie er honderd regelmatig de kerk bezoeken. Alle vieringen volgen nog de latijnse ritus van voor het Tweede Vaticaans Concilie. Ik ben onder de indruk van de veerkracht van deze oude mensen, die tijdens de Culturele Revolutie zijn vervolgd, gevangengenomen, gedwongen tot vernederende arbeid en die zich nu weer inzetten voor het herstel van de katholieke gemeenschap daar. Er is een tekort aan priesters. In deze stad, in dit bisdom is er alleen een bisschop. Ordes en congregaties hebben weer enkele novicen. Men vraagt om boeken, informatie over en uit de wereldkerk. In ons gezelschap zijn drie mensen die vloeiend Kantonees spreken, zodat ik volop in de gelegenheid ben gesprekken te voeren. Met de vier oude mensen zingen en bidden wij in het Latijn. Zij zijn haast in tranen van ontroering."

Veerkracht

Gastcolleges op Chinese seminaries

Een van de auteurs in dit nummer van Wereld en Zending, Jerome Heyndrickx, heeft in voorjaar 1986 op uitnodiging van de Chinese kerkelijke leiding een aantal lezingen gegeven over het Tweede Vaticaans Concilie aan centra voor priesteropleidingen in China. Hij was daarmee de eerste buitenlandse gasthoogleraar die door de Chinese katholieke kerk werd uitgenodigd om in het Chinees in seminaries het woord te voeren. Deze publieke belangstelling van de Chinese kerkleiding voor de veranderingen in de katholieke kerk was nieuw. De ex-China (Taiwan) missionaris Heyndrickx verklaarde achteraf, dat hij voor de steeds aangroeiende groep van Chinese seminaristen in alle vrijheid zijn visie op de kerkelijke evolutie in het Westen uiteen heeft kunnen zetten en sterk onder de indruk is gekomen van de modernisering die in de Chinese katholieke kerk gaande is.

Jerome Heyndrickx is secretaris-generaal van de Verbiest-Stichting aan de katholieke universiteit van Leuven. Vanuit dit China-studiecentrum waren al vele nieuwe contacten met China gelegd. De uitnodiging voor deze gastcolleges kwam

Documentatie uit het Westen

in concreto van bisschop Jin Luxian van Shanghai. Deze bisschop heeft ook het initiatief genomen voor de uitgave van een nieuw blad "Katholieke Documentatie", waarin in Chinese vertaling artikelen uit Westerse theologische tijdschriften worden opgenomen. Er blijkt een grote belangstelling voor ontwikkelingen uit de laatste twintig jaren op het gebied van theologie en pastoraat.

Thema-nummers over China

Vivant Univers

Het gerenommeerde tweemaandelijks tijdschrift *Vivant Univers. Revue de la promotion humaine et chrétienne dans le monde*, 115 Ch. de Dinant, 5000 Namen, België, losse nummers Bfr.120, besteedde het nummer juli-augustus 1987 aan het thema China. Tin Ying Kit beschrijft uitvoerig en gedetailleerd welke gevolgen het hervormingsbeleid van de Chinese regering heeft voor het dagelijks leven van de mensen in de dorpen en in de steden. Philippe Paquet analyseert de spanningen tussen hervormingsgezinden en communistische ideologen. Intellectuelen en mensen uit kringen van de kunst voelen zich door beide stromingen bedreigd. Na de periode van strakke ideologie tijdens de Culturele Revolutie blijkt nu alom de discussie over levensbeschouwelijke vragen op te bloeien, in de huiselijke kring en in de media. Jean Charbonnier, oud China missionaris die veel over China publiceerde en thans directeur is van het China Centrum in Singapore, overziet de positie van de verschillende godsdiensten in China. De nieuwe grondwet van 1982 erkent de vrijheid van de vijf grote godsdiensten in het land: Boeddhisme, Taoïsme, Islam, Katholicisme en Protestantisme. Aldus opgesomd, worden zij in de grondwet erkend als nuttig voor het land in de mate waarin zij bijdragen in de vorming van de burgers. Jerome Heyndrickx beschrijft tenslotte de eeuwenlange weg van de katholieke kerk naar een echt Chinese kerk.

Muslims in China

Het schitterend uitgegeven en voortreffelijk geredigeerde *Aramco World Magazine*, dat als visitekaartje van dit olie-concern telkens weer verrast met thema-nummers over aspecten van de cultuur in de Arabische wereld en de Islam-wereld, had in juli-augustus 1985 een speciaal nummer "Muslims in China". Geschiedenis, moskeeën, geloofsgebruiken van de verschillende moslimvolken in China worden beschreven. Het is opvallend, dat deze, net als het Christendom in China geïmporteerde godsdienst, door alle eeuwen heen in de verschillende volken in China verankerd is, opgenomen en verwerkt in hun cultuur. Door de rijke illustratie kan men deze Islam-Chinese inculcuratie ook zien. Aramco World Magazine, Public Affairs Department, PO Box 2106, Houston, Texas 77252.

Afscheid in Oegstgeest

Elders in dit nummer van *Wereld en Zending* staat de tekst van de afscheidsrede van dr. D. Bakker als rector van het Hendrik Kraemer Instituut te Oegstgeest. Meer dan in een voetnoot bij dat artikel kan, moet hier dat afscheid en de betekenis van Dick Bakker in de zendingswereld worden gememoreerd. Hij groeide op in Indonesië waar zijn grootvader en vader werkten in de pioniers- en opbouwfase van de kerk van Midden-Java. In Nederland studeerde hij theologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam. Hij specialiseerde zich in de Islam, waaraan hij ook zijn proefschrift wijdde: "Man in the Qur'an".

Een eeuw zendingsgeschiedenis

Door de Gereformeerde Kerken werd Bakker uitgezonden naar Midden-Java. Hij werkte er twintig jaren. In de familie Bakker laat zich een eeuw zendingsgeschiedenis beschrijven. Teruggekeerd in Nederland, in 1971, werd hij verbonden aan het Hendrik Kraemer Instituut te Oegstgeest. Dit instituut was opgericht door de zendingen van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland als een instelling, waaraan werkers in zending en werelddiakonaat zich voorbereiden voor hun taak in de derde wereld, een "Samen op Weg"-voorbeeld avant la lettre.

In 1976 werd Bakker rector van het Hendrik Kraemer Instituut. Twee van zijn kinderen volgden ook de cursussen te Oegstgeest, als voorbereiding op hun werk in India en Mozambique. In zijn afscheidsrede stelt Bakker vele belangrijke vragen. Hoe kunnen we zorgen, dat de trainers van uit te zenden mensen zelf ook getraind worden? Er is maar één zending, naar de hele wereld, en niet alleen van de westerse naar de derde wereld; krijgen we daarop al zicht? Overzien we daarvan al de consequenties?

Drempels tussen theologen

Amsterdam culturele hoofdstad in Europa, dat is dit jaar Amsterdam op zijn beurt in een jarenlange activiteit van de Europese Gemeenschap die meer wil zijn dan een sociaal-economische en politieke club van landen. In dat kader presenteerden zich op 16 oktober de drie theologische faculteiten in de stad en de Amsterdamse Raad van Kerken: de theologische faculteit van de Vrije Universiteit, van de Universiteit van Amsterdam en van de Katholieke Theologische Universiteit van Amsterdam. Zij organiseerden een gezamenlijke studiedag over het thema "Theologie in Amsterdam, culturele hoofdstad van Europa, kan niet meer Europa-centrisch zijn."

Spiritualiteit

Sinds jaar en dag maakt de "vrijplaats" Amsterdam kennis met vele culturen en godsdiensten uit de rest van de wereld. Dit heeft volgens de organisatoren vanzelfsprekend gevolgen voor de Amsterdamse theologie, die zich voor grote uitdagingen ziet geplaatst. Theologie moet worden bevrijd van zijn Westers kostuum en uit zijn ivoren toren. Wat moet de derde wereld met ons theologisch begrippenapparaat? Dr. Th. Witvliet stelde, dat de derde wereld de Westerse samenleving

Christelijke kluisters

kan helpen bij haar enorme, nog groeiende vraag naar spiritualiteit. Het maatschappelijk activisme van veleer is omgeslagen in een schreeuw om toekomst, om bevrijdende spiritualiteit in de crisis van onze moderne cultuur. Deze vraag leeft ook in de derde wereld. Spiritualiteit vraagt, dat wij ons verrijken met de grote religieuze en culturele tradities van de derde wereld. Het kan voorkomen, dat spiritualiteit in onze samenleving narcistisch om haar eigen as blijft draaien.

Dr. H. Kuitert leek op dit punt de vraagstelling nog toe te spitsen. Is het zo zeker, zo vroeg hij zich af, dat alle andere godsdiensten een fout zoekontwerp hebben en alleen het Christendom het goede? De theologie moet zich bezighouden met de cruciale vraag naar de waarheid over God en Zijn heil. Hierbij vergeleken zijn alle andere theologische vragen, zoals die naar de bevrijding van de theologie uit de burgerlijke, Westerse kluisters, nog slechts binnenbrandjes. "Misschien moet de Godsvraag wel worden bevrijd uit de christelijke kluisters. Moet theologie zo nodig christelijke theologie zijn?"

Europa-centrisch

Dit zijn vragen die in *Wereld en Zending* al meerdere malen, en langzaam maar zeker ook in steeds duidelijker vorm, zijn gesteld. Men denke aan het thema-nummer "Doorbraak in denken over interreligieuze dialoog?" (1986, nummer 2) rond het boek van Paul Knitter *No other Name? A Critical Survey of Christian Attitudes Toward the World Religions*. Zouden tijdschriften als *Wereld en Zending* in de kringen van "gewone" theologen onbekend zijn? Zou bij hen nauwelijks of niet bekend zijn, hoe geleidelijk aan christelijke theologen uit de derde wereld met klem schrijven over de relatie tussen Christendom en andere godsdiensten, over de uniciteit van het Christendom? Vorig jaar signaleerde ons redactielid F. Verstraelen al eens, hoe Europa-centrisch begrensd de benutte literatuur van de theoloog Kuitert blijktbaar is. In zijn boek *Alles is politiek, maar politiek is niet alles. Een theologisch perspectief op geloof en politiek* (Baarn 1985) ontbreken verwijzing naar en verwerking van vele publikaties van derde wereld-theologen met theologische analyses en evaluatie van de "schreeuw van armen en verdrukten, die de samenhang van geloof en politiek in zowel een schrill als helder daglicht stellen. (zie Th. Claessens, e.a., *Christenen in Ontwikkeling*, Oegstgeest 1986, p. 68).

Aandachtsveld

Is de drempel tussen "gewone" theologen en missiologen (voor zover die zich met theologie bezighouden) dan nog altijd zo groot? En aan welke van de twee groepen ligt dit dan. "Witness in six continents" is toch niet iets van gisteren. Zending en missie begint toch bij de voordeur. Dat moeten ook missiologen zich bedenken. De drempelvrees kan aan beide kanten zitten.

Intussen heft Kuitert een bijzonder belangrijke vraag gesteld die voor het tijdschrift *Wereld en Zending* een onontwijkbaar aandachtsveld voor de redactie blijft betekenen. En het is ook een vraag van de eerste orde voor allen die zich in de pluriforme samenleving van Nederland met enig pastoraal werk bezighouden.

Nederlandse Missieraad bedreigd

De opzet en positie van de Nederlandse Missieraad, een van de twee uitgevers van *Wereld en Zending*, is in discussie. De Nederlandse bisschoppenconferentie heeft aan het bestuur van de Missieraad op nogal dwingende manier een aantal punten voor statutenwijziging voorgelegd, die een fundamentele verandering voor de Missieraad kunnen gaan betekenen.

Voor een goed begrip het volgende.

Missionaire congregaties

Voordat in 1967 de Nederlandse Missieraad werd opgericht, was de missionaire beweging in katholiek Nederland erg versnipperd. Er was een hele rij missionaire orden en congregaties die allemaal in verschillende „missiegebieden” werkten, elk met vele vaak honderden missionarissen. De meeste missiegebieden waren intussen veranderd in zelfstandige bisdommen met eigen zelfstandige bisschoppen. De missiecongregaties spraken steeds minder van „onze” missiegebieden. Men stelde zich voortaan als assistenten beschikbaar aan de lokale bisschoppen in de derde wereld, naast de eigen seculiere priesters van die bisdommen. Orden en congregaties hebben kerkrechtelijk in de Katholieke Kerk een vrijwel onafhankelijke positie ten opzichte van de bisschoppen. Dit gaf en geeft grote bewegingsvrijheid en versterkte in vroeger jaren ook het werven van een eigen achterban in Nederland, iedere congregatie met zijn eigen propaganda-apparaat. Al die congregaties droegen tezamen meer dan negentig procent van de hele missionaire beweging.

Missieaktie van de bisdommen

Van veel bescheidener omvang was de missionaire beweging die uitging van de bisschoppen. Opgezet vanuit Rome waren in alle westerse bisdommen de zogeheten Pauselijke Missiewerken opgericht en tot in de parochies georganiseerd: een missiewerk voor de geloofsverbreiding, een missiewerk voor de opleiding van eigen priesters en een missiewerk voor de kinderen. Dat waren steeds beter werkende, ook stimulerende organisaties in het gehele parochiële netwerk, maar duidelijk werkend naast de missionaire orden en congregaties. Waren er al elementen van rivaliteit tussen de orden en congregaties, merkbaar in hun missionaire propaganda en werving voor nieuwe kandidaten, er was een sterke emotionele afstand tussen de missionaire congregaties en de Pauselijke Missiewerken in de bisdommen van Nederland.

Leken organisaties

Naast deze twee stromen in missionair katholiek Nederland was de derde stroming van lekenorganisaties aan het opkomen: een medische missieorganisatie, een organisatie voor verkeersmiddelen in de missie, lekenorganisaties die ontwikkelingswerkers en ontwikkelingswerksters uitzonden. In bestuurlijke verantwoordelijkheden stonden deze organisaties helemaal of nagenoeg los van de orden en congregaties en van de bisdommen.

Openheid naar elkaar

Welnu, in de veranderingen in de zestiger jaren, sterk geïnspireerd door het Tweede Vaticaans Concilie, groeide er open-

heid naar elkaar tussen dat driestromenland van missionair Nederland. Wie dat heeft meebeleefd zal zich herinneren, dat dit een heel bewogen emotioneel proces is geweest; wegval- len van rivaliteiten, van concurrentiedenken, verwerken van angst dat de noodzakelijke financiën voor al het werk van elke congregatie zouden verdwijnen. Het was in missionaire kringen groot nieuws, als een Nederlands bisschop op zijn missiebureau een lid van een missionaire congregatie be- noemde, een pater met twintig jaren Afrika-ervaring. Dat wa- ren dan benoemingen door de bisschop „op voordracht met de provinciale overste” van de betreffende congregatie.

Bundeling en samenspel

De oprichting in 1967 van de Nederlandse Missieraad bete- kende, dat al die missionaire organisaties bij elkaar om de tafel zaten. Men overlegde met elkaar over de problemen van de dag, maar ook over nieuwe denkbeelden, nieuwe werkwijzen. In die gezamenlijke Missieraad kwam driestro- menland bij elkaar. Voor die missionaire stroming vanuit de bisdommen betekende het een enorme ondersteuning van het werk. In die samenwerking ving men de nieuwe uitdaging- en op die voortkwamen uit de ingrijpende veranderingen in de samenleving in Nederland en in wereldwijd verband. De Nederlandse Missieraad was ook advies- instantie voor de Nederlandse bisschoppen. Er ontstond in de loop van de jaren een voortreffelijk samenspel tussen de Missieraad als vernieuwende bundeling van open missionair denken en de bisschoppen-conferentie die openstond voor de inspirerende denkbeelden en visies en adviezen, uit de Missieraad. De aartsbisschop was en is formeel voorzitter van de Missieraad, maar liet bestuur en bureau van de Missieraad alle ruimte voor eigen initiatieven en adviezen, overigens ook bevestigd in de statutaire opzet. Een brief van de gezamenlijke Neder- landse bisschoppen „*Een nieuw missionair tijdperk*” in 1974 was een afronding van een stimulerend brok denken in de kring van de Missieraad. De bisschoppen waren met die brief inspirerende woordvoerders naar de katholieke gemeen- schap en tegelijk van de katholieke gemeenschap, waarin de Missieraad had opgevangen, verzameld en verwerkt wat er allemaal leefde aan missionaire denkbeelden in eigen land en in de derde wereld.

Versmalling

En wat is er nu aan de hand? De bisschoppen van Nederland willen die brede samenstel- ling en bundeling van krachten in de Nederlandse Missieraad fundamenteel versmallen. Alleen de organisaties die recht- streeks met de bisschoppen en bisdommen verbonden zijn dienen in hun ogen de kern te vormen van een kleine, de bisschoppen adviserende nieuwe Missieraad. Dit alleen al lijkt voldoende om aan te geven, dat zulk een ombouw van de Missieraad een radicale afbraak betekent van wat in de laatste twintig jaren was gegroeid, niet alleen in zuiver organisorisch opzicht, maar nog veel meer in de betekenis die de Missieraad heeft gekregen als breed gezamenlijk draag- vlak van missionair denken en doen. Er lopen nog besprekin-

gen, maar er heerst alom angst en ook al droefenis om wat er midden onder ons gaande is. In het overleg met de bisschoppen-conferentie houdt de Missieraad in ieder geval met overtuiging vast aan haar recente Beginselverklaring (zie de volledige tekst hiervan in *Wereld en Zending*, no.3 van deze jaargang, p. 250-253).

Wereld en Zending wordt door Missieraad en Zendingsraad gezamenlijk uitgegeven. Dit uitgeversschap blijkt veel meer dan een zakelijke basis onder het tijdschrift. Stafleden van beide Raden hebben zitting in de redactie. Redactie en uitgevers zijn al vele jaren ook elkaars inspiratiebron. Zal dat zo blijven? Wij vrezen het ergste en hopen het beste.

Eredocoraat Tilburg-Sri Lanka

De theologische faculteit van de Katholieke Universiteit Brabant te Tilburg heeft, ter gelegenheid van haar vierde lustrum, op 1 oktober een eredocoraat verleend aan dr. A. Pieris sj, hoogleraar aan het Tulana Research Centre op Sri Lanka. Het is bemoedigend dat men vanuit Tilburg de theologische horizon zo breed legt, dat Pieris voor een eredocoraat in aanmerking kon komen. De man komt van Sri Lanka en dat is ver weg. Belangrijker lijkt het, dat de theoloog Pieris zo diepgaand de dialoog met boeddhisten onderhoudt, niet alleen in wetenschappelijke reflectie maar evenzeer in een context van concrete samenwerking tussen christenen en boeddhisten in de samenleving van Sri Lanka.

Aloysius Pieris (53), lid van de Sociëteit van Jezus (Jezuiëten), studeerde na zijn theologische studies aan de Boeddhistische Universiteit van Sri Lanka Boeddologie en promoveerde aldaar als eerste katholiek in boeddhistische studies.

Hij is directeur van het Tulana Research Centre, Gonawala-Kelaniya (Colombo), een christelijk-boeddhistisch centrum voor wetenschappelijk onderzoek en dialoog.

Hij is redacteur van *Dialogue*, een internationaal tijdschrift voor boeddhisten en christenen, uitgegeven door het Ecumenical Institute for Study and Dialogue te Colombo.

Hij gaf colleges aan verschillende universiteiten in Europa (o.a. Cambridge, Oxford, Gregoriana Rome) en de USA (o.a. Berkeley) en is tevens hoogleraar voor Aziatische religies en filosofieën aan het East Asian Pastoral Institute te Manila, sinds lang het leidend katholiek Katechetisch Centrum van Zuid-Oost Azië. Hij is ook sinds 1968 theologisch adviseur van de Christian Workers Fellowship, een groot samenwerkingsverband van (laagbetaalde) arbeiders van verschillende origine: boeddhistische, christelijke en marxistische, onder wie een diepgaande religieuze dialoog op gang is gekomen, die model staat voor andere arme landen in de Derde Wereld.

Dialoog

Theologie en basiswerk

Als katholiek theoloog tracht hij in een Zuid-Aziatische context, waar de mensen arm zijn en diepgodsdienstig, en die sterk vanuit het Boeddhisme is gekleurd, de christelijke inspiratie opnieuw te doordenken en vorm te geven. Hij tracht

daardoor vernieuwend te werken in een zeker traditioneel theologisch denken van de Aziatische kerken. Tegelijk richt hij zich ook op de verbetering van de sociale en economische omstandigheden van vooral mensen aan de basis. Ere-promotor van prof. dr. Pieris was dr. W.M.E. Logister, hoogleraar fundamentealtheologie aan de Theologische Faculteit.

Studiedag Vrije Universiteit Amsterdam

In het kader van het onderzoeksprogramma „Religie, Macht en Ontwikkeling” wordt door de Vakgroep Culturele Antropologie/Sociologie van de Niet-Westerse Volken een studiedag georganiseerd rond het thema „Pentecostalisme en Charismatische Bewegingen in Latijns Amerika en het Caribisch Gebied”.

Deze studiedag is op 12 april 1988. Belangstellenden gelieven zich voor nadere inlichtingen te wenden tot dr. A.F. Droogers, telefoon 020-5487002 (VU) of 02979-85138 (thuis).

Habitat-jaar 1987

Nummer 1/1987 van *Wereld en Zending* was gewijd aan het thema „Daklozen ver weg en dichtbij. Habitat-jaar 1987”. Daarmee zochten wij vanuit de invalshoeken van *Wereld en Zending* aansluiting bij dit door de Verenigde Naties gelanceerde jaarthema. Nauw verwant met onze invalshoek besteedde het tijdschrift *Reliëf*, Tijdschrift voor Religieuzen, zijn zomernummer aan hetzelfde thema.

Tenten opbreken

Algemeen uitgangspunt in dit thema-nummer is de vraag: hoe gaan religieuzen de confrontatie aan met de problematiek van zwervers, thuislozen, vreemdelingen, vluchtelingen? De redactie schrijft ter inleiding: „Vele religieuze spiritualiteiten kennen de spanning tussen het thuis-zijn en het op-weg-zijn. En dat heeft politieke, maatschappelijke en religieuze consequenties. Hoe laten religieuzen zich „onderbreken” in hun werk door daklozen en thuislozen? Durf ik toe te laten, dat anderen „inbreken” in mijn leven, in mijn opvattingen, in mijn manier van wonen, in mijn levensstijl en in mijn spiritualiteit? Durven wij vanuit onze oorspronkelijke inspiratie nieuwe keuzes te maken? Dat wil dan vaak concreet zeggen: je tenten opbreken, vreemdeling met de vreemdeling durven zijn, dakloos met de daklozen. Durven we grensoverschrijdende stappen te zetten: persoonlijk en communair?”

Reliëf, administratie voor Nederland en België, Waterstraat 141, 6541 TE Nijmegen, tel. 080-782904.

Dick Bakker

Wederkerigheid tussen Europese trainingsinstituten

Bezinning in West-Europees verband op vorming van (missionaire) werkers in andere culturen

De derde wereld is niet bang meer, ons in het Westen de wacht aan te zeggen, de vaste zelfverzekerdheid van Europese christenen te ondermijnen; als dit nog nodig zou zijn. De vorming van missionaire werkers op westerse instituten staat gelukkig dan ook in de steigers. Dit blijkt uit de afscheidsrede op 4 september van dr. D. Bakker als rector van het Hendrik Kraemer Instituut te Oegstgeest. Er is één zending en daarvoor moeten de trainers van missionaire werkers zelf ook continu worden getraind.

Het onderwerp dat ik bij mijn afscheid ter sprake breng, hangt samen met een complex van spanningen, waarin instituten als het Hendrik Kraemer Instituut terechtgekomen zijn. Spanningen die niet onbekend zijn, maar als het ware met vernieuwde hevigheid tot nadenken prikkelen.

Het aantal uitzendingen loopt terug. De derde wereld vraagt minder en anders. Dat brengt ons in verlegenheid, omdat we opnieuw geconfronteerd worden met de actuele vraag wat er aan de hand is met zending, werelddia-konaat en ontwikkelingssamenwerking. Hoe moeten we aan die voor ons wezenlijke zaken gestalte geven? Zeker nu de gesecculariseerde cultuur, die in West-Europa steeds krachtiger om zich heen grijpt, ons niet moet ontmoedigen, maar geaccepteerd dient te worden als een nieuwe uitdaging voor de missionaire gemeente en voor volgelingen van de Heer, die evenals Hij de mensen en hun wereld liefhebben.

Met het oog op dit complex van spanningen, is het een goede zaak dat missionaire trainingsinstituten in West-Europa elkaar opzoeken en pogen samen te werken.

Voorgeschiedenis

De wens tot samenwerking in Europees verband van instituten en organisaties die zich bezighielden met wat in de jaren zestig werd genoemd "Preparation of missionaries", is niet nieuw. Mijn voorganger dr. I.H. Enklaar was in november 1972 aanwezig op een Europese consultatie over "Education for Mission" in Engeland, in Hothorpe Hall, Theddingworth bij Rugby. Deze consultatie was bijeengeroepen door de Commission on World Mission and Evangelism en de afdeling Ecumenical Sharing of Personnel van de Wereldraad van Kerken, samen met de Lutherse Wereldfederatie. In zijn verslag aan het Curatorium van het Hendrik Kraemer Instituut maakte Enklaar gewag van een zekere teleurstelling door op te merken:

1. Het onderwerp "Education for Mission" is veel wijder geformuleerd dan dat van de consultatie in Toronto 1963, gehouden onder auspiciën van de Division of World Mission and Evangelism van de Wereldraad van Kerken. Daar hield men zich specifiek bezig met "Preparation for Missionaries"¹.
2. Samenwerking binnen Europa is nauwelijks ter sprake gekomen.

Het uitzicht op Europese contacten is gelukkig echter niet verdwenen. Nieuwe impulsen voor internationale samenwerking ontstonden door de initiatieven van dr. Ian M. Fraser, Dean van het Department of Mission van Selly Oak Colleges te Birmingham in Engeland. In het begin van de jaren zeventig reisde hij vele instellingen af om steun te verwerven voor een overleg aangaande "European Mission Responsibilities".² Bij die ontmoetingen pleitte hij voor de noodzaak om de prioriteiten en de trainingsmethoden voor zending, zoals die ontwikkeld waren *vanuithet continent Europa* met het oog op andere delen van de wereld opnieuw onder ogen te zien, en om groter ernst te zoeken naar verantwoordelijkheden voor de zending *binnen dat continent zelf* (op basis van de overtuiging dat zending één totaliteit is – "The mission is one").³

Snowball visitation

Na zijn besprekingen met kerkelijke leiders en missionaire instituten kwam deze ambassadeur voor de zending echter tot de slotsom dat vooralsnog geen passende vorm gevonden kon worden voor zulk een consultatie, waarvoor bovendien een duidelijke focus moeilijk te vinden was. Hij kwam tot de conclusie dat het beter is, dat zij die zich inzetten voor studie en training zich op de hoogte gaan stellen van datgene waarmee collegae in andere zendingsinstituten in Europa zich bezighielden. Zo ontstond het plan tot – wat de Engelsen noemen – een "snowball visitation". Het Department of Mission van Selly Oak Colleges in Birmingham nam het initiatief om elke twee jaar een ander missionair trainingsinstituut in Europa te bezoeken. Stafleden van zulk een zuster-instituut werden vervolgens uitgenodigd zich aan te sluiten bij het volgende bezoek, à la zwaan kleef aan.

Het eerste bezoek vanuit Selly Oak Colleges gold de Missionshogskolen det Norske Misjonsselskap in Stavanger. Vertegenwoordigers van dit instituut sloten zich vervolgens aan voor het tweede bezoek aan het Evangelisch-Lutherisch Missionswerk te Hermannsburg in Niedersachsen. Zo groeide het aantal bezoekers dat tezamen de gast was bij de Basler Mission in Zwitserland en daarna bij de Irish Missionary Union te Dublin, Ierland. In 1982 kwamen zes gasten een aantal dagen in Oegstgeest. Behalve aan het Hendrik Kraemer Instituut werd ook een bezoek gebracht aan andere instellingen in ons land.⁴

Doelstelling van deze "snowball visitation" was te komen tot:

- een kritische reflectie over ons werk van het trainen van zendingswerkers in de jaren tachtig,
- effectiever persoonlijke relaties van stafleden in de verschillende instituten,
- kennisname van moeilijkheden en uitdagingen, waarmee de verschillende instituten te maken hebben.

In het vervolg van mijn betoog zullen deze doelstellingen duidelijk worden.

Evaluatie

In 1983 werd het laatste bezoek gebracht aan Selly Oak Colleges te Birmingham. Hierbij mocht ik namens het Hendrik Kraemer Instituut "aankleven". Aansluitend aan dit bezoek werden opzet en resultaat van de totale "snowball visitation" geëvalueerd met de afgevaardigden van de in de loop der jaren bezochte instituten.

Bij deze evaluatie kwamen onder meer de volgende zaken ter sprake:

1. Er zijn twee duidelijk onderscheiden vormen van training, te weten: de gevestigde traditionele theologische instituten, welke de zogenaamde "long term missionaries" trainen (theologen wel te verstaan), zoals bijvoorbeeld in Hermannsburg en Stavanger;

meer op korte termijn activiteiten gerichte trainingen, waarbij het met name om niet-theologen gaat, zoals bijvoorbeeld in Selly Oak, Basel en het Hendrik Kraemer Instituut. Ook kennen instituten beide vormen tegelijk, Dublin bijvoorbeeld.

2. Er werd in die jaren al een terugloop van studenten geconstateerd. De Basler Mission bijvoorbeeld telde ongeveer tien jaar geleden 300-400 zendingswerkers, terwijl er in 1983 maar 150 waren. Ook werd gemeld dat de methodisten waren overgegaan tot het opleiden en uitzenden van "short term missionaries". In deze evaluatie-bijeenkomst werden allerlei redenen aangedragen voor deze teruggang in recruteringen, opleiding en uitzendingen: veranderende relaties met partnerkerken, bezuinigingen, toename van uitzendingen door evangelikale groeperingen, verschuivingen in visie op wat zending is.

3. Er werd waardering uitgesproken voor de inspanningen van dr. Ian M. Fraser, die wegen had geopend voor wederzijdse uitwisseling. De afgevaardigden van de verschillende instituten gaven er echter de voorkeur aan de vorm van deze "snowball visitation" te beëindigen, omdat ze in feite gericht was op de behoeften van Selly Oak Colleges zelf, dat meer studenten en steun van het continent verwachtte. De deelnemers aan deze slot-evaluatie waren er echter wel voor geporteerd de onderlinge contacten te bestendigen. Daarom werd afgesproken als stafleden van Europese trainings-instituten elke twee jaar bij elkaar te komen, elkaars ervaringen, zorgen en verwachtingen te delen, lesmateriaal en methoden uit te wisselen en elkaar op die wijze wederkerig tot steun te zijn.

Samenwerking

Met opzet werd een wat losse en betaalbare vorm van samenwerking gekozen, die de naam kreeg van "Gathering of Mission Training Personnel". Voorgesteld werd dat het ontvangende instituut de kosten van de ontmoeting zou dragen. Een team, bestaande uit een staflid van het vorige, het ontvangende en het aanstaande gast-instituut prepareert, leidt en verslaat de "gatherings" of onderlinge ontmoetingen. Dit plan zou eerst worden voorgelegd aan de besturen van de verschillende instituten, teneinde instemming te verwerven betreffende vorm en uitvoering. Zo zijn we in 1983 in Selly Oak vanuit de opgedane ervaringen op weg gegaan in een poging tot wederkerigheid tussen Europese trainingsinstituten.

Dublin 1985

De eerste oefening in wederkerigheid vond plaats in 1985 in Ierland onder auspiciën van de Irish Missionary Union in Dublin. Plaats van samenkomst was het centrum van de rooms-katholieke Society of St. Columban's, Dalgan Park, Navan.⁵ Afgesproken was te beginnen met het uitwisselen van elkaars programma's, doelstellingen en de achtergronden ervan. Bij die vergelijking bleek dat er zowel punten van overeenkomst waren als gebieden waar problemen lagen voor de instituten.

Zo waren we het erover eens dat zending en assistentie in de derde wereld een activiteit is die *culturen* doorbreekt. Op de wijze waarop dit moet geschieden, werd vooralsnog niet verder ingegaan. Duidelijk is wel dat de uitgezonden werker zelf niet alleen grenzen overschrijdt, maar ook telkens zich tussen de eigen en de vreemde culturen beweegt, zonder dat te beseffen.

We waren het erover eens dat zending een *opdracht van de Heer* is. Over de uitvoering van die opdracht wordt echter verschillend gedacht. De visie op zending is aan verandering onderhevig. Uiteraard is dat van invloed op de wijze van voorbereiding. Evenzeer heeft zulk een visie gevolgen voor de *financiering* van de instituten, die voor het merendeel afhankelijk zijn van giften en particuliere ondersteuning. Verteld werd dat sommige goede gevers hun bijdragen inhouden, wanneer ze vermoeden dat die gebruikt worden voor in hun ogen politieke doelen.

Verder hebben bijna alle instituten problemen met de verhouding tussen *selectie en opleiding*. Tijdens de opleiding, die intern is en enige tijd duurt, leert men de kandidaat beter kennen dan tijdens de vaak korte gesprekken bij de selectie. We constateerden dat nog te dikwijls het falen van een werker door de instanties verweten wordt aan het voorbereidingsprogramma of het opleidingsinstituut.

Ook kwamen we voor de vraag te staan hoe we cursisten kunnen opvangen die om uiteenlopende redenen weinig bijbelse en christelijke vorming hebben gehad. Hoe zullen zij aansluiting kunnen vinden bij medewerkers in de derde wereld, die vaak spontaan leven vanuit een duidelijke *overtuiging*?

Er kwamen nog andere problemen naar voren. Hoe moet een zendingswerker of ontwikkelingswerker zich opstellen ten opzichte van de ontvangende kerk of instantie in de derde wereld? Moeten hij en zij zich onthouden van kritiek of juist niet? Hoe bouwen we de juiste vaardigheden in in ons programma? Of ook: hoeveel *biblica* moet er in en hoeveel *practica*? Laat het programma voldoende ruimte voor allerlei vormen van verwerking. Krijgt de zogenaamde spirituele training wel voldoende aandacht? Hoe belangrijk is bij dit alles de functie van de woon- en leefgemeenschap in het kader van de voorbereiding? Het bij elkaar wonen onder één dak, samen in de eetzaal de maaltijd gebruiken, samen corvee doen, samen in de kapel vreugde en verdriet delen, samen zorgen hebben om een ziek kind, samen mens zijn met andere mensen. Aan allerlei kleinigheden ontdekt men, dat het niet zo eenvoudig is op te trekken met mensen met een heel andere karakterstructuur, of iemand te begrijpen die er een totaal andere geloofsbeleving op na houdt. Omgekeerd ontvangt men zelf een nieuwe kijk op mensen, op verhoudingen

en op mogelijkheden. Het leren aan en van elkaar is onmisbaar voor de vorming van mensen, die zich willen inzetten voor hun medemensen.⁶

Basel 1987

Deze eerste oefeningen tot wederkerigheid leidden ons als vanzelf naar het thema voor de volgende bijeenkomst, namelijk "Expectations of a missionary". Daarmee zijn bedoeld zowel de verwachtingen van de instanties inzake de uit te zenden werkers, als ook de verwachtingen die leven bij de uit te zenden werkers zelf. Een enquête hierover werd voorgelegd aan de uitzendende instanties, aan de kandidaten zelf, aan de trainingsinstituten en ten slotte ook aan de ontvangende kerken in de derde wereld. De resultaten van deze intern gehanteerde enquête brachten ons een stap verder, toen we in maart 1987 ons verzamelden in het imponerende Missionshaus van de Basler Mission in Basel. De bijeengebrachte gegevens verdiepten onze gemeenschappelijke bezinning op enkele zeer elementaire zaken. Ik wil vooral de volgende noemen:

1. Doelstelling

Waarop bereiden onze trainingsinstituten mensen eigenlijk voor?

We leerden van elkaar dat er verschillende modellen van christelijke activiteit in de wereld te onderscheiden zijn. In het ene model zetten mannen en vrouwen zich in voor heel hun leven; te denken valt aan katholieken die in het Missionary Institute te Londen worden opgeleid, maar ook aan protestanten die in Hermannsburg worden voorbereid. In het andere model gaat men voor korte tijd uit na bijvoorbeeld minimaal twee weken voorbereiding bij het Département Evangélique français d'action apostolique in Parijs. Dit laatste model, waarbij uitsluitend ontwikkelingswerkers worden voorbereid, komt in wat andere vorm ook voor bij Dienste in Übersee en bij de oriëntatiecursussen voor Dienst Over Grenzen op het Hendrik Kraemer Instituut. Om die reden zette ik het woord "missionair" in de ondertitel tussen haakjes. Men hoeft immers niet per se in zendingsverband naar de derde wereld te gaan om toch vanuit een zekere verwachting van het Koninkrijk mensen te willen helpen en er zelf ook wat van te leren.⁷

Tweezijdige zending

De verschillende modellen van christelijke activiteit geven aan, dat het om meer gaat dan het zich baseren op enkele traditionele bijbelteksten, gericht op getuigenis en verkondiging alleen. Het gaat bij ons staan in de wereld om de totaliteit van de bijbelse boodschap, die in deze tijd met name de jonge generaties in Europa tot zeer concrete opstellingen en activiteiten motiveert. Velen willen zich vandaag inzetten voor ontwikkeling van achtergebleven groepen, voor betere levensomstandigheden van onderdrukte mensen. Daarnaast zijn zij bereid zich in te zetten tegen discriminatie van vrouwen, en tegen de oneerlijke verdeling van welvaart en opleidingsmogelijkheden.

Echte verkondiging en getuigenis kunnen in wezen ook nooit in de lucht blijven zweven, maar klinken midden in de concrete en vaak schrijnende situaties. Dat zien we duidelijk in heel de Heilige Schrift en dat constateren we ook bij het optreden van onze Heer Messias Jezus. Wij vinden daarom

dat onze training de opgave heeft die beide motivaties bijeen te houden, te weten

- de motivaties tot verkondiging en getuigenis enerzijds en
- de motivaties voor gerechtigheid en vrede anderzijds.

Het Statement dat door de Gathering of Mission Training Personnel te Basel is opgesteld, zegt het op deze manier: "Door Christus geroepen tot zending wordt in de praktische en concrete situaties waarmee we geconfronteerd worden, pas de echte betekenis van onze christelijke betrokkenheid en identiteit in deze tijd duidelijk..."⁸

2. De culturele factor serieus nemen

Telkens weer lijkt het noodzakelijk ons daaraan te herinneren bij alle voorbereiding tot ontmoeting met andere mensen en omstandigheden. Terecht poneert de zoëven aangehaalde stelling, dat pas in de praktische en concrete situaties christenen leren verstaan wat onze christelijke betrokkenheid en identiteit eigenlijk inhoudt! Dat betekent, dat we onze cursisten moeten leren die situaties cultureel en sociaal te doorgronden. Hun moet gevoeligheid voor de andere cultuur worden bijgebracht, opdat ze tenminste de mensen met wie ze te maken krijgen enigszins kunnen begrijpen en respecteren. Basel zegt daarom ook: "Gevoeligheid voor de cultuur en capaciteit voor een sociale analyse achten wij zeer belangrijk voor huidige zendingswerkers."⁹ Het is daarom een goede zaak dat sinds kort missiologen en cultureel-antropologen opnieuw met elkaar in discussie zijn getreden!¹⁰

De vraag die daarbij in de voorbereiding en later ter plekke centraal komt te staan, luidt dan ook: Op welke manier brengen we onze boodschap, De Boodschap, zonder enerzijds te kwetsen en anderzijds haar inhoud te devalueren? Mijn collega drs. J.J. Visser merkte hierover op: "Het evangelie vraagt niets minder dan om de dingen en de mensen, de wereld en jezelf niet te bezien met je eigen ogen en je eigen standpunt, maar vanuit het Woord en vanuit God. In deze dient ook de culturele factor serieus genomen te worden. Dat is bepaald niet altijd het geval geweest. Soms werd een andere cultuur helemaal niet gerespecteerd, doordat men er te weinig kennis van had. Bovendien werden dan ook eigen gewoonten en manier van leven als het ware opgelegd".¹¹

Verborgene emoties

Ik voeg hieraan toe dat het gevaar de cultuur van de ander niet te respecteren niet alleen bij de missionaris kan voorkomen, maar ook bij de ontwikkelingswerker, ja bij iedere deskundige op wat voor gebied dan ook! Met het oog daarop is het vereist, dat men getraind wordt in het ontwikkelen van relationele vaardigheden in andere culturen. Niet te weinig wordt aan dit aspect aandacht besteed. Het was me een genoegen te mogen rapporteren dat het Hendrik Kraemer Instituut hiervoor niet alleen allerlei methoden beoefent, maar ook een eigen docent rijk is. Het gaat bij deze vaardigheden om vragen als: Hoe stel je je straks op die andere cultuur in met haar andere omgangsvormen en gedragsregels? Hoe bepaal je je plaats in een hiërarchische structuur met ons vaak "ouderwets" aandoende regels en normen? Verlopen veranderingsprocessen daar anders dan bij ons? – In allerlei vormen van gesprek, rollenspel, bezinning en verwerking, liefst in combinatie met andere

vakken, wordt getracht een en ander zo dicht mogelijk bij de cursisten zelf te brengen. Het is gebleken dat het in het leven niet alleen gaat om wat met het verstand begrepen en gerationaliseerd kan worden. Het gaat ook, en misschien wel veel meer, om wat met het gevoel gevoeld en met de verborgen emoties ondergaan wordt. Daarvoor oog te krijgen en daarmee te leren omgaan is altijd van belang, maar zeker voor allen die in voor hen onbekende culturen en situaties gaan wonen en werken.¹²

3. Groter aandeel van de partner?

Het onderzoek naar de verwachtingen ten aanzien van de werkers in de derde wereld leverde ook reacties op van de ontvangende kerken. Helaas was het niet gelukt vertegenwoordigers van die derde wereld aan de ontmoeting te Basel te laten deelnemen, hetgeen zeer werd betreurd. De overtuiging bestaat immers, dat we eigenlijk alleen samen met zulke derde wereld collega's verantwoord kunnen overleggen over modellen voor opleiding en training. Onze wederkerigheid in Europa jegens elkaar zal zeer verrijkt worden, wanneer deze wordt uitgebreid met vertegenwoordigers van partners, met wie we beweren samen te werken. Al in de jaren zeventig constateerde Douglas Webster: In toenemende mate realiseert men zich, dat de ontvangende kerk een groter aandeel moet hebben in de training van zendingsmedewerkers, hetzij in eigen milieu, hetzij door te bevorderen dat begaafde leden voor enige tijd mee functioneren in de staven van trainingsinstituten in het Westen.¹³ We hebben het in Basel ook nog eens gezegd: Onze training voor zending kan niet worden verricht zonder participatie van personen uit de partnerkerken.¹⁴ Maar waarom verloopt dit proces naar medewerking toch zo moeizaam? Mijn collega mevrouw drs. N.H. Voltelen pleitte bij de heropening van het Zendingshuis in 1985 voor "het meer frequent benoemen van mensen uit niet-westerse landen in beleidsfuncties". We hopen dat dit ook het geval kan zijn binnen de HKI-gelederen. En als het gaat om participatie vanuit de derde wereld op beleids- en stafniveau binnen onze kerken, dan zullen er heel wat zaken gaan spelen, bijvoorbeeld rond begrotingscriteria of prioriteiten in het werk. We kunnen dan over en weer terecht komen in een echt leerproces waaraan spanningen niet vreemd zijn, maar we zijn het tijdperk van de wederkerige assistentie dan wel binnengetreden."¹⁵ De hoop mag inderdaad worden uitgesproken, dat op een volgende bijeenkomst van de "Gathering" woorden tot daden geworden zijn ten aanzien van dit principe.

4. The Mission is one

Bij onze beraadslagingen in Basel kwam ook een element naar voren, waartoe dr. Ian M. Fraser had opgeroepen. Ik citeer hem nog een keer: met groter ernst zoeken naar verantwoordelijkheden voor de zending binnen Europa zelf (op basis van de overtuiging dat zending één totaliteit is - the mission is one).

In Basel werd de klacht vernomen dat nog al te vaak in Europa onderscheid wordt gemaakt tussen "home church" en "overseas mission". Met het gevolg dat de beleving en ervaring van een missionaire attitude en het doordenken van de missiologie te zeer wordt gereserveerd voor en opgeborgen in aparte instituten of circuits. Gelukkig konden pogingen worden gepap-

porteed die hier en daar in Europa ondernomen worden met gebruikmaking van missionaire expertise opgedaan in de derde wereld. Dat laat ook een soort wederkerigheid zien. Het Statement van Basel roept met aandrang de trainingsinstituten op om hun rol opnieuw ernstig in overweging te nemen.¹⁶

Voor sommige instituten in Europa is dit een nog onbekende gedachte. Het Hendrik Kraemer Instituut heeft de gelegenheid wel in deze uitdaging te participeren. Op grond van een beleidsnota voor onze participanten verzorgden wij bijvoorbeeld in het najaar 1986 een cursus voor leden van Hervormde en Gereformeerde zendingscommissies rond het thema: "Christenen in Indonesië, Christenen in Nederland, wat kunnen we van elkaar leren en samen delen?" Ook werd een collegiale gespreksdag georganiseerd voor allerlei soorten werkers onder etnische minderheden in ons land.

De vraag die bij zulke activiteiten direct moet worden gesteld, is hoe dan vanuit onze huidige cultuur onze houding moet zijn in die ontmoeting met mensen van andere culturen en geloofsvormen. Drs. J.J. Visser haalt in dit verband een indringende uitspraak aan van mijn grote guru prof. dr. J.H. Bavinck, die zei: "Aan alle kanten lopen wij gevaren... omdat we zelf individualistisch leven, met één been in het Evangelie staan en met het andere in onze in diepste wezen godloze of althans agnostische moderne cultuur. Daardoor kunnen wij alleen met de uiterste moeite de dingen van Christus uit zeggen en doen... Onze wereld is een volstrekt godloze gesecculariseerde wereld geworden of zij is bezig dat te worden."¹⁷ Ook in deze elementaire vragen zullen we elkaar in onze trainingsinstituten in de toekomst over en weer moeten assisteren.

5. In-service training voor de trainers zelf

Het met elkaar deelgenomen hebben aan eerdere bezinningen, het vervolgens opnieuw een week bij elkaar zijn en intensief vanuit eenzelfde gegrepenheid bezig zijn, brengt een proces op gang van persoonlijke wederkerigheid, van betrokkenheid op elkaar, van saamhorigheid, of – zoals de Engelsen zeggen – van "togetherness". Zulk een togetherness wordt herkenbaar in de volgende ervaringen:

- het zo bij elkaar zijn vanuit verschillende christelijke tradities en achtergronden versterkt de waarde van het samen leren op een echte *oecumenische basis*;
- inderdaad zijn deze dagen een leerproces; we leren aan elkaar en met elkaar; het nodigt uit tot voortzetting van wat genoemd mag worden een soort *in-service training voor de trainers zelf*;
- we zijn ervan overtuigd geraakt dat – zoals bij alle trainingen – ook deze in-service training gestalte moet krijgen in een reflectieve dialoog over ons *eigen leven en werken* samen.

Zo groeit de saamhorigheid uit tot openheid en diepte, die geschonken wordt wanneer we samen intens naar God en naar elkaar willen luisteren. Daarom spraken we in Basel uit: Wij leggen er de nadruk op, dat onze training nooit volledig is, omdat we zelf voortdurend zending worden wanneer we luisteren naar God en luisteren naar onze zusters en broeders en samen het leven delen.¹⁸

De basis onder dit alles voor training en trainers is – zoals we het in Basel

genoemd hebben – de "experience of God". Daarmee bedoelen we een realiteit welke nimmer helemaal te beredeneren of te definiëren is, maar die we wel met elkaar beleefd hebben. Intens luisterend naar de Bijbel mag je aan elkaar vertellen, met elkaar ervaren in dagopening, gebed en lied, het zelf ondergaan, het over je laten komen, dit weten, dit voelen, dit sterke vertrouwen, dat God echt heel dichtbij is en helpt!

Aan deze dragende kracht van God ontlenen we uiteindelijk onze inspiratie om verder te gaan in Europees verband op weg naar een volgende ontmoeting, in wederkerigheid en togetherness.

Tenslotte

Het Hendrik Kraemer Instituut wil in deze saamhorigheid blijven participeren. Het kan als uniek instituut in de toekomst zowel in het buitenland als in het binnenland een waardevolle eigen bijdrage leveren, ook onder de leiding van mijn opvolger Drewes.

1. Zie Statement from a Consultation on the Preparation of Missionaries, CWME/WCC, Geneva, London, New York.
2. Zie zijn Memo in IAMS Newsletter no. 11, november 1977, p. 15-19.
3. "to review priorities and training methods in mission developed from the continent of Europe, and to look more seriously at responsibilities for mission *within that continent* (on the basis that "the mission is one").
4. Kontakt der Kontinenten te Soesterberg, Katholieke Universiteit Nijmegen, Vrije Universiteit Amsterdam, Nederlandse Zendingsraad, Nederlandse Missieraad, Interuniversitair Instituut voor Missiologie en Oecumenica.
5. Columba of Columbanus – zie Williston Walker, *A History of the Christian Church*, New York, 1970³, p. 180 – was een van de grondleggende Ierse missionarissen uit de zendingsgeschiedenis van Europa. In 1918 noemde een groep Ierse gelovigen zich naar hem. Zij wilden zich zoals hij direct inzetten voor de Missie, omdat de toenmalige religieuze orden daar te weinig op uit waren.
6. zie mijn artikel *Open maken van de geest, van verstand en hart*, in *Wereld en Zending* 14(1985)no.3, p. 200.
7. Anderen maken heel bewust geen onderscheid tussen uitgaan in of buiten zendingsverband om te kunnen spreken van missionair.
8. "Called by Christ to Mission it is in the practical and concrete situations that confront us that the true meaning of our Christian commitment and identity will be clarified today". (1) De getallen tussen haken geven de nummering van de uitspraken van het Statement van Basel aan.
9. "Sensitivity to culture and capacity for social analysis we consider very important for today's missionaries". (7)
10. Bijvoorbeeld in *Wereld en Zending* 15(1986)no.3, themanummer "Missionaris, Boodschap en Cultuur".
11. *Zending en Cultuur*, p. 64, in *Kijk op Zending, Zendingsbezinning binnen de gereformeerde gezindte*, Kampen, z.j.
12. Zie mijn in noot 6 aangehaald artikel, p. 198.
13. "It is being realized increasingly that the receiving church must take a larger share in the training of missionaries, either in its own milieu or by making available some of its more gifted members to serve for a time on the staffs of training colleges in the West." *Preparation of Missionaries*, in *Concise Dictionary of the Christian World Mission*, Stephen Neill c.s., London 1971, p. 494.
14. "Our training for mission cannot be done apart from the participation of persons coming from partner and inviting churches." (6).
15. N. H. Voltelen, *Het Hendrik Kraemer Instituut en wederkerige assistentie*, in *Wereld en Zending* 15(1986) p. 176-180.
16. "We ask our training institutes to urgently reconsider their role and responsibility in this critical area." (10)
17. J.H. Bavinck, *Inleiding in de Zendingwetenschap*, Kampen 1954, p. 302.
18. "We stress that our training is never completed for we are constantly becoming "missionary" as we listen to God and listen to our sisters and brothers and share life together". (3)

Dr. D. Bakker was van 1951-1972 werkzaam als predikant in Indonesië, uitgezonden door de gereformeerde zending; tevens was hij docent aan de Theologische School te Jogjakarta. Vanaf 1972 was hij verbonden aan het Hendrik Kraemer Instituut, waarvan hij in 1976 rector werd als opvolger van dr. I.H. Enklaar.

Boekbesprekingen

Ralph R. Covell, Confucius, the Buddha, and Christ. A History of the Gospel in Chinese. American Society of Missiology Series, No. 11, Orbis Books, Maryknoll New York 1986, XV en 285 pag., \$ 14,95.

Covell was zendeling in China van 1946-1951 en in Taiwan van 1955-1966. Hij is nu deken en professor of world missions aan het Denver Conservative Baptist Seminary en editor van het tijdschrift *Missiology*. Dit is zijn derde boek – en een uiterst noodzakelijke en deskundige publikatie. De vraagstelling is: waarom bleef het christendom, dat meer dan duizend jaren geleden voor het eerst in China kwam, een vreemdeling?

Er zijn twee lijnen in dit boek. De eerste is de historische lijn: de auteur beschrijft de missie van de Nestorianen (635-845), de missie van de Franciscanen in de Middeleeuwen, van de Jezuïeten (Ricci en Ruggieri vanaf 1582, gevolgd door vele anderen), het moeilijke begin van de protestantse zending in het begin van de 19e eeuw en de zeer verschillende benaderingen daarna, het Taiping christendom in de tweede helft van de vorige eeuw, het evangelie tijdens de roerige periode van 1860-1949 en de kerken in China van 1949-1985. Covell weert de markante figuren en gebeurtenissen naar voren te halen en vooral verrassend zijn de verschillende protestantse benaderingen. Voor katholieke lezers staat hier zeer veel nieuws. Men mag wat betreft de laatste eeuw nog al wat katholieke kerkgeschiedenis in China missen, maar dat wordt rijkelijk goed gemaakt door het openleggen van het rijke protestantse verleden in China. Dit deel is echter niet louter beschrijvend. De vraagstelling van het boek komt steeds terug en met bescheidenheid legt de auteur ons een aantal mogelijke antwoorden voor. Daarbij gaat hij uit van een duidelijk begrip van indigenisatie, contextualisatie, het religieuze karakter van de Chinese geest en van de Westerse vooroordelen en beperkingen.

Een tweede lijn, die men in deze studie ontdekt, is de vergelijking met het Boeddhisme. Deze godsdienst is wel in staat geweest – hoewel het een buitenlands geloof was – in de context van China geheel thuis te raken. De analyse van dit langdurig proces van aanpassing, weerstand, domesticatie en contextualisatie is origineel en geeft de lezer de mogelijkheid om

vergelijkingen te maken met wat christenen gedurende meer dan duizend jaren in China probeerden. Van het Boeddhisme kan gezegd worden: het had succes waar anderen faalden. De auteur had wellicht ook kunnen opmerken, dat Jodendom en Islam in China even goed als het Christendom faalden. Dan had hij ook de vraag moeten stellen: waarom hebben monotheïstische godsdiensten het zo moeilijk en komen ze zelden tot contextualisatie?

Op het einde van zijn werk komt de auteur tot de conclusie, dat vanaf het begin van de negentiende eeuw zowel bij katholieken als bij protestanten het evangelie als een "Gospel of Power" werd gebracht. Men begon niet met de context van de hoorders. Integendeel men riep weerstand op: men steunde op verdragen tussen China en buitenlandse machten, men werd beschermd door buitenlandse legers en diplomatie, men dwong de grootgrondbezitters hun bezit te verkopen of te verpachten, men verdedigde Chinese christenen voor de rechter, men respecteerde lokale Chinese tradities niet en men preekte in Chinese tempels etc. Men ging er van uit, dat het evangelie gepreikt moest worden en dat God de rest wel zou doen. Nu – na 1949 is dit niet meer mogelijk. Zeker na het einde van de Culturele Revolutie in 1976 moeten Chinese christenen zonder enige buitenlandse hulp zich zelf waar maken als Chinees en als christen. Een uitdaging en een unieke kans na 1000 jaar van falen. Er zijn veel tekenen, dat de christenen in China de contextualisatie van het christelijke geloof serieus ter hand nemen. Het advies van Covell is: houd je handen ervan af, hoe moeilijk dat ook mag zijn voor westerse christenen. Het lijkt ons een goede raad.

Arnulf Camps o.f.m.

Wolfgang Hieber, Chinezen over China. Bijezen publikatie nr. 41, Bijezen, 's-Hertogenbosch 1986, 208 blz., f 22,50.

Wolfgang Hieber werkte drie jaar als docent Duitse taal- en letterkunde aan de Universiteit van Beijing. Hij raakte nieuwsgierig naar wat er in de hoofden van de mensen omging. Hoewel Chinezen over het algemeen niet zo graag uit zichzelf spreken en buitenlanders meer als gast zien voor wie vervelende dingen van het dagelijkse leven liever verborgen gehouden moeten worden, is de schrijver erin geslaagd het vertrouwen van mensen te winnen.

Via weergaven van gesprekken, opstellen van studenten en andere getuigenissen

laat hij de Chinezen zelf aan het woord over het leven in de stad en op het platteland, de rol van "de eenheid", het familieleven, recht en criminaliteit, houdingen en denkwijzen in China, de Culturele Revolutie en de gevolgen daarvan. Een en ander is gelardeerd met Chinese spreuken, parabels en wijsheden. Het boek eindigt met een hoofdstuk over de toekomst. Sinds er kritiek mogelijk is op het beleid, is het ook mogelijk na te denken over nieuwe politieke beleidslijnen. Het materiaal is zeer consciëntieus verzameld en bijeen gezet. Door de grote hoeveelheid korte getuigenissen op een gegeven moment wat taai, maar bij elkaar een gemakkelijk, snel lezend boek met een prettige druk.

Maria Martens

Richard Hartwich SVD, Steyler Missionare in China II. Bischof A. Henninghaus ruft Steyler Schwestern, 1904-1910. Beiträge zu einer Geschichte. Studia Instituti Missiologici Societatis Verbi Divini, Nr.36, Steyler Verlag, Netetal, 1985, 626 blz.

Het eerste deel van *Steyler Missionare in China* kreeg een goede pers en de auteur brengt nu het tweede deel dat handelt over de laatste jaren van de keizerstijd (1904-1910) in zoverre de politieke geschiedenis belangrijk is voor de missiearbeid in Zuid-Shantung. In die periode is de leiding van de missie in handen van bisschop Augustinus Henninghaus, opvolger van bisschop J.B. von Anzer. Hij neemt zich voor zich vooral te wijden aan de innerlijke opbouw van zijn vicariaat. Daarvoor wil hij op de eerste plaats de catechese en het schoolwezen hervormen en uitbouwen. Tijdens de retraite te Taikia in 1904, stelt hij een programma op samen met zijn medewerkers. Naar het voorbeeld van de Jezuïeten en de Lazaristen wil hij Zusters uit Europa doen komen die als catechisten in de missie zouden werken. In 1905 komen acht paters, twee broeders en zes zusters naar Zuid-Shantung. In april 1906 wijdt bisschop Henninghaus Peter Chang tot priester, maar de vreugde wordt gedempt door de vlucht van Pater Klemens Bellmann naar Shanghai. Met een overvloed van citaten uit brieven wordt het leven in de missieposten van dag tot dag beschreven. Zo worden alle problemen die de zes zusters in hun onderwijs of ziekenzorg ontmoeten, zeer realistisch beschreven. Ze hebben heel wat medische en morele vragen rond de verzorging van syfilispatiënten. Gelukkig komen er eind 1906 nog zes zusters bij

en wordt op een derde missiepost een zusterhuis gebouwd. In 1907 viert de missie haar 25-jarig bestaan. Paters en zusters sterven aan tyfus, maar er komen er steeds nieuwe bij. Bisschop Henninghaus reist naar Europa, komt in Rome, spreekt op de Katholieke dag van Würzburg en leidt twee retraites voor zijn medebroeders.

Begin 1908 sterft de provinciaaloverste Josef Freinademetz en wordt door Theodor Vilsterman opgevolgd. Om drie gestorven zusters te vervangen, komen elf nieuwe zusters die "nieuw leven, nieuwe ijver en nieuwe vreugde brengen". In de loop van het jaar sterven nog twee jonge zusters. Het jaar 1909 is getekend door de dood van Arnold Janssen, stichter en algemeen overste van de missiecongregatie SVD (de paters van Steyl bij Venlo), door de voorbereiding van het vierde algemeen kapittel in Steyl van de paters van Steyl en door het eerste generaal kapittel van de zusters van Steyl. In 1910 komen de afgevaardigden voor het algemeen kapittel terug in Zuid-Shantung. Bisschop Henninghaus viert zijn zilveren jubileum. Ondanks het vroegtijdig sterven van meerdere missionarissen door tyfus en andere ziekten, was het personeelsbestand sterk aangegroeid. Het apostolisch vicariaat was grondig gestructureerd in decanaten en missieposten. De illustraties tonen de prachtige gebouwen, kerken, weeshuizen, catechumenaten, zusterhuizen.

Het is een prachtige kroniek waarin de lezer zo maar meegenomen wordt door jaarverslagen, rapporten van vergaderingen, persoonlijke brieven, retraites en het pijnlijk al te vroeg sterven van missionarissen. De studie van de missionering in China wordt door dit werk echt bevorderd. De personen-, plaats- en zaakregisters zullen de geïnteresseerden een grote dienst bewijzen.

Daniël Verhelst c.i.c.m.

Hector Diaz, M.G., A Korean Theology, Chu-Gyo Yo-Ji: Essentials of the Lord's Teaching by Chóng Yak-jong Augustine (1760-1801). Supplementa XXXV, Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft, Immensee, 1986, XXI en 466 blz., prijs S.Fr. 58,-.

De geschiedenis van het Christendom in Korea is een heel bijzondere. Het meest opvallende is, dat gedurende zeer lange tijd de invloed van het Christendom door middel van boeken plaatsvond zonder dat er een missionaris aan te pas kwam. Het

koninkrijk Korea was een vazalstaat van het keizerrijk China en moest elk jaar een ambassade naar Peking sturen. Zo leerden ontwikkelde Koreanen vanaf 1620 daar de Jezuïeten en later andere missionarissen kennen en kregen van hen wetenschappelijke en religieuze boeken in het Chinees. Een andere communicatie met Korea was verboden. Deze boeken werden in Korea ijverig bestudeerd door de confuciaanse élite. Er ontstond een lange discussie over deze "Westerse" wetenschap en er waren voor- en tegenstanders daarvan. Er ontstond een groep, die de "Westerse" wetenschap als een geloof begon te beschouwen. Tegen de confuciaanse achtergrond stelden zij levensbeschouwelijke vragen aan de uit China gekomen boeken. Onder hen was Chông Yak-jong en andere confucianisten. Een van hen werd in 1784 in Peking gedoopt en terug in Korea doopte hij anderen. In 1786 vond Chông Yak-jong, dat hij in het Christendom een antwoord vond op zijn diepste vragen en liet hij zich doppen. Dit leken-Christendom zonder priesters was zeer missionair. Reactie bleef niet uit, eerst in geschriften daarna in vervolging. In 1801 werden meer dan 300 katholieke Koreanen ter dood gebracht, waaronder ook Chông Yak-jong, die de naam Augustinus had aangenomen. Pas in 1836 kon de eerste Franse missionaris Korea binnen komen, een lid van de congregatie *Missionnaires Etrangères de Paris* (M.E.P.), maar tot 1882 waren er martelaren en vervolgingen. Gedurende al deze eeuwen speelden gedrukte boeken een grote rol en daaronder vooral het werk: *Kernpunten van het onderricht van de Heer, geschreven door Augustinus*. Het is sterk geïnspireerd door de werken van de Jezuïeten in Peking en vooral door Ricci's: *De echte betekenis van de Heer van de Hemel*, maar Augustinus herdacht dit in de Koreaanse context. Onze auteur, H. Diaz, behandelt uitvoerig ontstaan en geschiedenis van dit boek, hij geeft ons ook de Koreaanse tekst en een Engelse vertaling. Daardoor heeft hij een grote bijdrage geleverd aan onze kennis van de Koreaanse kerkgeschiedenis en duidelijk gemaakt, dat wij niet mogen menen, dat contextuele theologie iets van recente datum is. Bij de huidige aandacht voor contextuele theologie is het goed dit te bedenken. Het is te wensen dat meer van zulke degelijke studies ons helpen de wortels van actuele trends te gaan ontdekken.

Arnulf Camps o.f.m.

Masao Takenaka, God is Rice. Asian Culture and Christian Faith. The Risk Book Series, No. 30, World Council of Churches, Geneva 1986, 86 blz., f 18,-. Dr. Masao Takenaka uit Japan is een van de bekendste oecumenische theologen in Azië en doceert aan de Doshisha Universiteit, in Kyoto, in de theologische faculteit. In dit boekje publiceert hij vier colleges, die hij in 1985 buiten Japan gaf. Zijn uitgangspunt is de Aziatische sociale en culturele context en daarin of daarbinnen worstelt hij met de zin van het christelijk geloof. Azië is gedekolonialiseerd en het Christendom is een minoriteit. De vraag rijst: waar ligt de identiteit van de christenen? Voor het eerst in de geschiedenis is men los gekomen van de koloniale en missionaire gebondenheid. Hoe kan een christen in Azië zich zelf zijn en hoe kan hij of zij dienstbaar zijn aan het sociale, politieke en economische leven van het volk? Het eerste college noemde hij: God is rijst. Rijst is een symbool van God's gave van het leven in harmonie met de natuur en de buur, in het veilig stellen van sociale organisaties en in het zich openen voor vernieuwing. Het tweede college: De gemeenschap van het magnificat, is een studie van de interactie tussen Christus en cultuur in Azië. De ethiek van betrokkenheid, het derde college, gaat over ecologie en volksbeweging in Japan. De Christus van Wabi, het vierde college, is een christelijke reflectie over schoonheid in de Japanse culturele context. De kern van het betoog van de auteur is: hoe Jezus doen geboren worden (birthing) in de menselijke gemeenschap niet in het algemeen, maar in elke afzonderlijke gemeenschap en hoe de verschillende gemeenschappen elkaar daarbij helpen en verrijken. Een boekje met weinig voetnoten en veel zelfstandig denken. Echte contextuele theologie.

Arnulf Camps o.f.m.

Alain van der Beken, L'Évangile en Afrique vécu et commenté par des Bayaka. Sankt Augustin, Studia Instituti Missiologici Societatis Verbi Divini, Nr. 38, Steyler Verlag 1986, 328 blz., DM 48,-. Na 64 bladzijden inleiding presenteert de auteur 18 teksten, telkens eerst in het Yaka, vervolgens in het Frans. Die teksten zijn het gezamenlijke product van Yaka katechisten, deelnemers aan gebedsbijeenkomsten, geïnterviewden, leiders van christelijke gemeenschappen en instemmende toehoorders. Een aantal van deze mensen wordt kort, enigszins paternalis-

tisch, aan de lezers voorgesteld. De kwaliteiten die de auteur bijzonder weet te waarderen zijn hun vroomheid, hun vriendschap met Jezus, hun ijver, hun sympathie. Grondgedachte bij de onder-neming was, dat het Evangelie op gespannen voet staat met levensbeschou-welijke en maatschappelijke overtuigin-gen van de plaatselijke traditie. Ter ad-structuur daarvan wijst Van der Beken on-der andere op de Afrikaanse associatie van ziekte en zonde, van genezing en ver-zoening. Een andere verzetshaard tegen het Evangelie situeert hij in de "familie-dorpen" die nog in een zelfverzorgings-economie leven en maar moeilijk de hiër-archische structuur van het katholicisme kunnen aanvaarden (48). Hoe druk ook, het Evangelie eist breuk, of, in termen ont-leend aan de Franse missioloog P. Mau-rier, "décentrement" en "recentrement": op Jezus en Diens offer (49). De Afrikaan dient niet alleen van godsdienst te veran-deren, hij moet ook "van wereld" veran-deren (51). De wijze waarop deze grond-gedachte zich in de teksten weerspiegelt zal bij menig lezer bedenkingen van mis-siologische aard oproepen.

Ander uitgangspunt: het evangelieverhaal dichterbijbrengen – actualisatie, maar ook inculturatie noemt Van der Beken dat – door beroep te doen op voor de bevolking vertrouwde categorieën. "De terminologie die we gebruiken om de details van Jezus' lijden uit te drukken is ontleend aan (het ons bekende) menselijk lijden." (13) Vertaling dus van evangelische the-ma's voor en door Afrikanen. Het alle-daagse leven dient ter illustratie van het Evangelie. Ter ondersteuning van dit standpunt wordt, ten onrechte, de Kame-roeneze theoloog J.-M. Ela aangehaald: het Evangelie moet een taal spreken die uitgaat van de mensen zelf. Dat is waar. Maar voor Ela dient het Evangelie om het leven te begrijpen. De auteur zet zijn me-thode omstandig uiteen. Hij opteert ener-zijds voor een niet-directieve bijstand, weet zich anderzijds onder druk van de wetenschappelijke exegese. Hij acht het van wezenlijk belang de verwantschaps-banden van de mensen goed te leren ken-nen: tijdrovende maar onontbeerlijke en-tree voor al wie de (Afrikaanse) cultuur wil evangeliseren (32). Door de mensen meer vertrouwd te maken met het Evangelie hoopt hij hun religieuze smaak, hun dorst naar God, hun geest van gebed te bevor-deren.

De teksten die vervolgens worden gepre-senteerd – werkinstrumenten noemt hij ze

soms – hebben als steekwoord huwelijks-sluiting, biecht, zondenvergeving, het laatste Avondmaal, gebed bij de geboorte en bij de dood van een kind, over zieken, zegening van een dorp, een huis, de goe-de herder, het laatste oordeel, de rijke man en de arme Lazarus, de rijke jongel-ing, de voetwassing, de opwekking van Lazarus, Jezus' dood, Pinksteren. Ze zijn doorspekt met Afrikaanse spreekwoor-den en gebruiken. Het is alsof de gebeur-tenissen in Afrika hebben plaatsgehad, pittoresk zoals de lokalisering van het le-ven van Jezus in Vlaanderen of in de Pro-vence. Enkele teksten worden ingeleid met een verwijzing naar de socio-politieke vraagstukken waar het continent en ook Zaire voor staan (200-203). Het Evangelie kan de mensen "conscientiseren", aldus de auteur. Maar in de teksten zelf komt dat aspect ter nauwernood aan de orde (254). Het accent ligt er zwaar op het tra-ditioneel-binnenkerkelijke: zondagsmis, canonieke huwelijksluiting, regelmatige biecht, plaats van de priester, ("nous, les prêtres, sommes seuls à pouvoir pardon-ner de la part de Dieu... Nous, les prêtres, nous tenons sa (Jesus) place" laat Van der Beken de tekstmakers zeggen, p. 137). Er wordt geen diagnose gegeven van de daadwerkelijke situatie van het le-ven van alledag waarin de toehoorders zich bevinden, geen analyse van de leven-belemmerende mechanismen waarmee de machthebbers opereren. De kruisdood van Jezus wordt pakkend verteld, en ook de waaromvraag wordt gesteld. Het ant-woord luidt: om onze vergrijpen te herstel-len (303). Sedert Jezus' dood is de hemel open gegaan (311).

Enerzijds dus een boeiend en vakbe-kwaam vertaalexperiment, anderzijds een slecht onderhouden, niet bijgewerkte theologie en een aanvechtbaar missiolo-gisch uitgangspunt. De uitgave zou over-zichtelijker zijn geweest als de inleidingen geïntegreerd zouden zijn in één introduce-rend hoofdstuk, aan het begin van het boek. Nu liggen zij verspreid als zwerfste-nen tussen de teksten. Ook de inhouds-opgave is in stukken gedeeld en niet in één oogopslag te vinden. Op p. 51 staat ten onrechte een verwijzing naar J.-M. Ela: dat moet Ngendakuriyo zijn.

Jan Heijke

Aylward Shorter, Jesus and the witch-doctor. An approach to healing and wholeness. London, Chapman/New York, Orbis, 1985, 258 pag., \$ 10.95.
De moderne westerse geneeskunde is

van recente datum: nauwelijks 200 jaar oud. Buiten haar actieradius is alle geneeskunde alternatief te noemen. Ook die van Jezus dagen. Ook die waarop het grootste deel van de bevolking van Afrika is aangewezen. Dit boek van de productieve Shorter gaat over de raakvlakken tussen de Afrikaanse beleving van ziekte en genezing en de interpretatie die Jezus' van lijden en herstel heeft gegeven. Het bevat twee delen met elk negen hoofdstukken: 1. het duister van God, en 2. licht in de duisternis. Via persoonlijke herinneringen en ontmoetingen schetst Shorter eerst een beeld van het fysieke en psychische lijden, en de gangbare reactie van Afrikanen. Zij brengen lijden en wangedrag met elkaar in verband, maar zoeken de oplossing dan veeleer in verzoening dan in bestraffing. De samenleving moet genezen worden. De grote veranderingen die Afrika al tientallen jaren moet doormaken, roepen allerlei individuele en tribale spanningen op, die via traditionele interpretatieschema's, zoals beschuldigingen van hekserij, worden geduid. Conformiteit aan het gebruikelijke is maatstaf voor wie met en wie tegen de gemeenschap is. Excentrieke figuren, nieuwlichters, mismaaktten of geluksvogels vormen dan een bedreiging. Deel 2 reserveert Shorter voor begripsbepalingen als die van wetenschappelijke en pre-wetenschappelijke geneeskunde, van magie en wonder, zaken als droomopwekking en droomuitleg, millenarisme en onafhankelijke kerken, geestenmediums en sacrament. De auteur is het niet eens met bisschop-genezer Miingo en diens volgelingen-medewerkers, o.m. omdat deze de menswetenschappelijke uitleg van ziekten afwijst en het al te zeer in duiveluitdrijvingen zoekt. (Hfst.15) Twee hoofdstukken over de genezende kracht van/in de (kleine) kerkgemeenschap en over de organisatie van de ziekenpastorale (met een loftrap op onze landgenoot Louis Broos, Tanzania) besluiten dit boek vol wijze raad. Behalve in de voetnoten vindt de lezer ook in een drietal bladzijden bibliografie verdere oriëntatie. Een index van ruim 7 bladzijden vergemakkelijkt het raadplegen.

Jan Heijke

Magdaleine, Van de Sahara naar heel de wereld. De kleine zusters van Jezus in het voetspoor van broeder Charles van Jezus (de Foucauld). Geschriften van de stichters 1936-1950. Brieven en dagboeknotities. Unistad, Breda 1985,

462 blz., f 39,50.

Aan de ontwikkeling van het hedendaagse katholieke missieverstaan heeft het werk van Charles de Foucauld een belangrijke bijdrage geleverd. Tot de velen die zich tot zijn spiritualiteit voelden aangetrokken, behoorde zuster Magdaleine die in 1939 in Sidi Boujanan (Algerije) de eerste fraterniteit stichtte van de "kleine zusters van Jezus", ook wel de "kleine nomadenzusters" genoemd, gewijd aan een leven onder de islamieten, een deel van het jaar in een tent levend, heel arm.

Na 1946 wordt de fraterniteit "universeel", breidt zich uit over heel de wereld, maar met behoud van een speciale toewijding voor de islamitische landen, dat wil zeggen dat een kwart van de fraterniteiten en een kwart van de "kleine zusters" altijd zal toegewijd zijn aan de moslims.

In 1981 telde de fraterniteit 1300 "kleine zusters" uit een totaal van 60 nationaliteiten, levend in meer dan 250 fraterniteiten. Zuster Magdaleine was de overtuiging toegedaan dat echt evangelisch getuigenis alleen mogelijk is waar de levenssituatie van de armen gedeeld wordt en zelf in het levensonderhoud, liefst door handenarbeid wordt voorzien. De fraterniteiten geven geen geloofsonderwijs. Het ideaal is: het evangelie uit te dragen door het te beleven als gelijke, als lotgenoten van kleine mensen.

"Ik ben bij de hand genomen, en ik ben meegegaan." Dit boek, bestaande uit Magdaleine's brieven en dagboeknotities uit de jaren 1936-1950, maakt het mogelijk dat "meegaan" mee te maken. Nu een deel van de kerk bezig is kerk van de armen te worden, maak je mee hoe vrouwen uit heel de wereld met hun vele arme lotgenoten in hun fraterniteiten "een arme kerk" voorleven, hun "bij de hand genomen worden" (itinéraire spirituelle), hun simpel "aanwezig-zijn" (présence). Een stuk spoorzoeken in een aanvankelijk voor ons wat vreemde Franse geestelijke wereld brengt ons bij een van de bouwstenen van het hedendaagse missieverstaan.

Rogier van Rossum

A. de Haan Pzn., De Geschiedenis van de Egyptezending in kort bestek. Oegstgeest, Raad voor de Zending van de Nederlandse Hervormde Kerk, Leidsestraatweg 11, 1987, 39 blz., f 5,-.

Drie generaties De Haan hebben met de Egyptezending te maken gehad. Ds. Adriaan de Haan Pzn. was daarom de aangewezen man om deze, mij groten-deels onbekende, 120 jaar lange geschie-

denis op te schrijven. Men leest zijn verhaal in één ruk uit.

Anders dan de Anglicaanse en Amerikaanse Presbyteriaanse zending is de Nederlandse protestantse inzet in dit "bijbelse" land steeds zeer bescheiden gebleven. Momenteel werkt het echtpaar Dijkstra aan het Evangelisch Koptisch Seminarie in Caïro. Hij volgde daar dr. P.B. Dirksen op.

De Haan laat ons kennismaken met o.a. Nijland, Spillenaar, Bijl en Pennings. Ze werkten zonder de steun van een grotere groep collega's onder meestal zeer moeilijke omstandigheden. Het is goed, dat De Haan deze geschiedenis aan de vergetelheid heeft ontrukkt. Ik vermoed dat er in de archieven wel materiaal zit voor een grotere publikatie. Het is jammer dat op de nu lege bladzijde 40 geen kaartje werd afgedrukt. Qalyub en Barrage (= Qanazir) staan niet in de Grote Bos Atlas. Alleen The Times Atlas of the World toonde me, dat beide plaatsen even ten Noorden van Caïro liggen.

Jan Slomp

Ludwig Hageman (Herausg.), Propheeten-zeugen des Glaubens. Koranische und biblische Deutungen. Islam und Westliche Welt Nr.7, Styria Verlag, Graz-Wien-Köln 1985, 207 blz.

In deel 7 van de serie *Islam und Westliche Welt*, biedt Hagemann een vergelijking van enkele Bijbelse en Koranische profeten. Dat de vergelijking niet geheel evenwichtig uitvalt – slechts één derde wordt aan Bijbels materiaal gewijd – hangt ongetwijfeld samen met het feit, dat de auteur bij de lezers grotere vertrouwdheid met de Bijbel dan met de Koran veronderstelt. Ook de keuze van de profeten wordt, gezien de aard van de serie, bepaald door de Koran. Na inleidende hoofdstukken over de Koranische stellingname ten aanzien van vroegere openbaringsboeken en profetie volgens Koran en Bijbel komen Abraham, Mozes en Jezus ter sprake. Telkens worden de Koranische en Bijbelse gegevens summier vermeld en vergeleken. Binnen de christologie van de Koran wordt ook de Koranische Marialogie behandeld.

Zou het in het kader van deze studie niet interessant geweest zijn, de discussie tussen moslim-geleerden over de vraag of Maria al dan niet een profetes was te vermelden? Zie J.M. Abd-El Jailil, *Maria im Islam*, (D. Coelde Verlag, Werl, 1954, S.74).

Hagemann vermeldt alleen de Franse edi-

tie. Het boek sluit af met twee hoofdstukken over Mohammed. De auteur meent als christen-islamoloog wel profetische "Phänomene" bij Mohammed te kunnen opmerken, maar zet een vraagteken achter Mohammed's aanvankelijke openbaring als universeel profetie.

Vergeleken met Kenneth Cragg, *Muhammed and the Christian. A Question of Response* (bespreking in *Wereld en Zending*, nr.1984/3, pp.235-237) vind ik Hagemanns conclusie mager uitvallen. Hij blijft heel zorgvuldig binnen de grenzen, aangegeven door het Tweede Vaticaans Concilie. In het dilemma of oordeelsprediking dan wel monotheïsme het begin vormt van Mohammeds fundamenteel religieuze ervaring kiest Hagemann voor het eerste (pag. 165 en 171). Ik meen dat H. Birke-land, *The Lord Guideth, Studies in primitive Islam*, Oslo, 1956, goede gronden heeft aangevoerd dat "God's merciful guidance" aan de basis van beide ligt. Hagemanns degelijke boek kan goede diensten bewijzen voor het gesprek over profetie in Christendom en Islam. Ik kan de hele serie warm aanbevelen.

Jan Slomp

Kenneth Cragg, The Call of the Minaret. Orbis Books, Maryknoll N.Y., Daystar Press, Ibadan, Nigeria 1985, Second Edition, revised and enlarged; 358 blz., \$ 13,95.

Kenneth Cragg en Louis Massigon worden vaak in één adem genoemd, als het gaat om de nieuwe benadering van de Islam, die de laatste decennia in de Rooms-Katholieke Kerk en in vele lidkerken van de Wereldraad van Kerken bezig is door te breken. De hele dialoog-beweging is zonder hen niet denkbaar. Toen Hendrik Kraemer in 1962 stierf, kort nadat hij over de "coming dialogue" had geschreven, was Kenneth Cragg's baanbrekende studie *The Call of the Minaret* intussen reeds overal bekend. Dit boek werd gevolgd door een twintigtal andere, door vertalingen uit het Arabisch en ruim honderd belangrijke artikelen en bijdragen aan boeken. Voor een vrijwel complete lijst raadplege men: J. Slomp, "De Islam in de optiek van Kenneth Cragg", in *Vijf keer Islam, postacademische colleges aan de Theologische Faculteit van de Vrije Universiteit op 16 en 20 september 1985; nr. 6 in de serie Dokumentatie Ontmoeting met moslims in Nederland, Leusden, 1986; pp. 3-21*. (Verkrijgbaar bij J. Slomp, postbus 203, 3830 AE Leusden, f 9,- incl. porto.)

Het klassieke werk van Kenneth Cragg, *The Call of the Minaret*, was evenwel reeds enkele jaren uitverkocht. Het is daarom zeer toe te juichen, dat het geheel herzien opnieuw verscheen. De belangrijkste veranderingen komen voor aan het begin en aan het eind. Hoofdstuk I uit 1956 "Islam since 1945" is vervangen door "Islam at the new century".

In 1979 begon inmiddels de vijftiende eeuw volgens de islamitische kalender. Bij wijze van voorbeeld: mei 1987 = Ramadan 1407. Dit eerste hoofdstuk geeft een meesterlijk overzicht van wat er vandaag in de wereld van de Islam aan de hand is. Afgezien van stylistische verbeteringen in het centrale deel vallen de grote veranderingen op in het tweede deel "Minaret and Christian". Dit deel bestaat uit zes hoofdstukken: "Mosque and Meeting", "The call to understanding", "The call to participation" (was: to service), "The call to retrieval", "The call to interpretation" en "The call to hope and faith" (was: to patience).

De voetnoten zijn bijgewerkt. De "booklist", biz. 341-353, bevat een voortreffelijke lijst van merendeels in het Engels verschenen (soms vertaalde) werken. De index is onherkenbaar veranderd. Het viel me op, dat Kenneth Cragg geen aanleiding zag de passage, die handelt over Gods openbaring te herzien in het licht van de kritiek van Daud Rahbar (*The Muslim World*, Jan. 1958) en Fazlur Rahman (*The Voice of Islam*, Karachi, Oct. 1962). Cragg had gesteld, dat in het Christendom sprake is van een persoonlijke zelfopenbaring van God, tegenover een openbaring van vooral de wil van God in de Koran (p. 41). In een latere publikatie *The Christ and the Faiths Theology in Cross Reference*, London, SPCK, 1986, komt Cragg op die thematiek terug: "God and Islam", pp. 29-74.

Deze tegenstelling leidt er overigens bij Cragg (uiteraard) niet toe, te stellen, dat het in Bijbel en Koran niet over de openbaring van dezelfde God zou gaan. Ik citeer (p. 31 in de eerste druk, p. 36/37 in de nieuwe editie) "Perhaps the matter is well put (eerste druk: "perhaps we put the matter concisely"), if we say that predicates about God may differ widely but God as the subject of differing predicates is the same subject." Wellicht formuleren we de zaak juist als we zeggen, dat eigenschappen (predikaten) betreffende God vergaand kunnen verschillen, maar dat God als het onderwerp van die verschillende "predikaten" dezelfde is. De lezer

merkt hoe moeilijk het is Cragg te vertalen, omdat de grammaticale terminologie – onderwerp – gezegde – in een theologische overgaat. Ondanks zulke vertaalproblemen zou ik het toch zeer toejuichen, indien een Nederlandse uitgever een vertaling van de herdruk van dit invloedrijke standaardwerk zou verzorgen.

Jan Slomp

John J. Ansbro, Martin Luther King, Jr., The Making of a Mind. Orbis Books, Maryknoll N.Y., 1984, 352 biz., \$ 11.95.

De auteur, filosofiedocent aan Manhattan College, probeert in zeven hoofdstukken antwoord te geven op de vraag door welke ideeën en inzichten M.L. King geïnspireerd werd bij zijn strategie van geweldloosheid. Ansbro haalt daarom de inzichten van de oude, middeleeuwse, moderne en contemporaine denkers voor het voetlicht die King hebben beïnvloed. King las veel, als student, maar ook in actieve dienst. Plato, Aristoteles, Augustinus, Kant, Hegel, Marx, Nietzsche, Reinhold Niebuhr, Nygren, Mahatma Gandhi, Edgar Brightman, George W. Davis, L. Harold De Wolf, Walter Rauschenbusch, om slechts de meer geciteerden te noemen. De personen- en zakenindex telt dan ook 16 bladzijden (336-352). Ansbro loopt niet alleen Kings lectuur na, hij vraagt tevens aandacht voor diens kritiek op de hervormingsprogramma's van mensen als B.T. Washington, W.E.B. Dubois, M. Garvey, St. Carmichel, Elijah Muhammed en Malcolm X. Door een analyse van Kings kritiek op hun programma's komt Kings eigen strategie voor maatschappelijke verandering beter uit. Tenslotte interviewde Ansbro ook Kings leermeesters en collega's. Kings lectuur van Mahatma Gandhi bracht hem volgens Ansbro tot het versterkte inzicht dat de liefde-ethiek van Jezus niet alleen de interactie tussen enkelingen betrof maar ook een machtige en doeltreffende maatschappelijke kracht was. In 1959 maakte King een reis naar India. Hij constateerde er, dat op een overwinning niet noodzakelijk haat hoefde te volgen. Tussen Britten en Indiërs bleek wederzijdse vriendschap mogelijk. King deelde Gandhi's visie omtrent de waarde van het onverdiende lijden. Gandhi: "Rivers of blood may have to flow before we gain our freedom, but it must be our blood" (7). King's intellectuele vorming reconstruerend (daarbij geholpen door diens boek "Stride Toward Freedom") identificeert Ansbro het *personalisme* als King's filosofisch uitgangspunt. Zelf zegt King op

dit punt veel te danken te hebben aan De Wolf en E. Brightman. Ansbro trekt ook dit uitvoerig na.

King las als student al Henry Thoreau's essay: *On the Duty of Civil Disobedience*. Deze had niet alleen geweigerd belasting te betalen maar ook zijn huis laten fungeren als station voor de Ondergrondse Railroad. Ook Gandhi had Thoreau gelezen in een gevangenis van Zuidafrika. King's kritiek op wedijverende visies inzake de wijze waarop men aan het collectieve kwaad weerstand moest bieden betreft met name Booker T. Washington's "Passive acceptance", William E.B. Dubois's met zijn vertrouwen op het "begaafde tiende deel" (van de zwarte bevolking), Garvey's "Back to Africa Movement", de Black Muslim beweging.

Het laatste hoofdstuk is gewijd aan Kings verwerping van gewelddadig verzet. Vooral de oorlog in Vietnam had King versterkt in zijn stellingname tegen iedere vorm van geweldpleging. Hij ontmaskerde het dubbelhartige van de Amerikaanse overheid, die enerzijds de zwarten prees om hun geweldloosheid, anderzijds deze zelfde zwarten als soldaten naar Vietnam stuurde om er geweld te plegen.

Het lijvige boek met zijn 68 bladzijden noten draagt bij tot de ontdekking van een dimensie in de figuur van Martin Luther King die tot dusver nauwelijks werd belicht. Een precieser beeld van Kings geweldloosheidsopvatting is haast ondenkbaar. Het moeilijke vraagstuk van de theodicee (waarom heeft God zo lang klaarblijkelijk onverschillig toegekeken op het lot van de zwarten?) – vraagstuk waar alle zwarte theologen (en uiteraard ook wij) mee worstelen – lijkt mij daarentegen ook door King niet afdoende beantwoord. Maar Ansbro, die vooral registreert en zich in de discussie heel bescheiden op de achtergrond houdt, kan daar natuurlijk niets aan af- of toedoen.

Jan Heijke

Henry J. Koren, c.s.sp., *The Serpent and the Dove. A History of the Congre-*

gation of the Holy Ghost in the United States 1745-1984, Spiritus Press, Pittsburgh 1985, 397 blz., Library of Congress Catalog Card Number 85-61258.

Dit voornamelijk uitgegeven boek, gebaseerd op zorgvuldig archiefwerk, wil niet meer zijn dan een kroniek. Het veronderstelt de normaal toegankelijke geschiedenis van de diverse plaatsen (helaas ontbreekt iedere geografische kaart) en tijdperken die door het boek worden aangedaan, en voegt er de anecdoten en briefwisselingsgegevens aan toe. De lezer krijgt de indruk dat de feiten niet geselecteerd zijn in functie van een thesis. Het boek geeft geen ideeëngeschiedenis noch een evaluerend panorama. Toch is het boek missiologisch interessant. De geschiedenis van een katholieke missionaire congregatie in een enorm land dat zelf geen kolonies had, laat, door de anecdoten en fragmenten heen, de poging zien om aan de missionaire opgave een eigen invulling te geven. De pastorale aandacht voor de katholieke zwarte ex-slaven in de zuidelijke staten, en later ook in het noordelijk deel van de USA, typeerde de Amerikaanse Holy Ghost fathers vanaf het begin. Interessant is ook te zien hoe de Parijse centrale leiding van deze missionaire congregatie, althans in de periode van de Elzasser Schwindenhammer (1852-1881), zich uitermate cultuuron gevoelig opstelde tegenover de religieuze levensstijl van de Amerikanen (65, 72, 201). Om een goed "spiritijn" te zijn diende men eigenlijk Fransman te worden. Eveneens blijkt uit dit boek keer op keer hoe klein de speelruimte voor plaatselijk initiatief was, zelfs als het een regionale verantwoordelijke betrof. De centralistische instelling van de leiding van deze grote katholieke missionaire congregatie, ongetwijfeld geen uitzondering tot aan het Tweede Vaticaans Concilie, moet achteraf bezien een grote handicap geweest zijn voor de realisering van de gesteld missionaire opdracht. Een uitvoerig personen- en zakenregister besluit het boek.

Jan Heijke

English Summaries

THEME: Christians in China – New Paths in a Socialist Country

In recent years religious people in China have regained a significant degree of freedom to practice their faith. Open contact with the rest of the world has been reestablished. It is entirely natural that after years of enforced mutual isolation, this new atmosphere of openness would excite vigorous interest among Western Christians for their fellow believers in China. At the same time it is clear that this proper concern ought to be tempered by a great deal of caution on the part of missionary agencies in the West. Chinese Christians have no desire for a return to the old pre-1949 situation. An uncritical restoration of earlier relationships would definitely not be in their interest. Followers of Christ in China have disengaged themselves from Western forms of Christianity. They are striving to be truly Christian and truly Chinese within their own socialist society.

Edmond Tang and Robert Kramers lead off with articles on the changes of direction that have taken place in China in the last ten years. Tang deals with the role of religion in a socialist land. Kramers argues that the changes referred to are not to be understood merely in terms of a relaxation of East-West political tensions. At present China is engaged in a wide-ranging attempt to assimilate Western technology and forms of social organization.

Arne Sovik, Jerome Heyndrickx and Orlando Costas describe the life of Chinese Christians under the Communist regime since 1949 and more particularly during the last decade. The ecumenical Protestant Sovik lays emphasis on the Patriotic Three Self Church, in which the old denominational distinctions and divisions no longer obtain. The Catholic Heyndrickx paints a picture of the internal struggle between Chinese Catholics who do not maintain organizational ties with Rome and those who do. The evangelical Protestant Costas relates with great sensitivity the manner in which Chinese Protestant believers experienced the nearness of the suffering God during the darkest years of their oppression and the presence of the Liberating God today.

Arnulf Camps and Jerald Gort provide brief surveys of the history of respectively Catholic and Protestant missions in China. The story they sketch is that of the admirable personal dedication and sacrifice of countless servants of the Gospel but also of the intertwining of missionary and colonial interests; of the seeming inability of European and American missions to distinguish between the universal Christian Evangel and its particular expression in Western forms and Occidental patterns of thought; of a Christianity in China that remained largely alien, strange and unrooted in Chinese soil.

Henriëtte Kraemer and Robert Kramers treat of the place and role of women in China. For long centuries women were utterly subject to male domination in Chinese culture. Traditional thinking with respect to the relationship between the sexes began to break down for the first time under the influence of Christian mission, with its biblically inspired view of the fundamental equality of all human beings and its extensive work in the area of girls' education. The issue of the emancipation of women was broadly addressed throughout the whole of China by the Communist revolution.

Raymond Fung deals with the question of the position of Hong Kong. Political preparation for the transfer of the Crown Colony to China is well under way. There is regular contact between the churches in China and Hong Kong for purposes of planning for the future. This presents no small number of problems since there are fundamental differences in the ways in which the two parties involved experience life and view the world.

Analects

In the present issue this section contains information on a variety of topics, nine in number, almost all of which have to do with mission events in the Netherlands.

Varia

The Hendrik Kraemer Institute, located in Oegstgeest, the Netherlands, is a training school at which missionaries and other Christian workers are prepared for their ministries abroad. In his farewell address, published here, the recently retired Director of the HKI, **Dick Bakker**, outlines the great difficulties involved in providing responsible missionary training. Is it possible for European missionaries to become genuinely integrated in Third World cultural settings? While this is a old question, its far-reaching implications are only now beginning to be fully discerned.

Inhoudsopgave jaargang 16, 1987

Thema's

Daklozen verweg en dichtbij, Habitat-jaar 1987	1- 68
Model van Kerk-zijn. Basisgemeenschappen in Brazilië	97-163
Toekomst van zending	193-253
Christenen in China. Nieuwe wegen in een socialistisch land	289

Artikelen

D. Bakker	<i>Wederkerigheid tussen Europese trainingsinstituten.</i>	363-371
	<i>Bezinning in West-Europees verband op vorming van (missionaire) werkers in andere culturen</i>	
F. Bakker	<i>Kerk als schuilplaats in Groningen</i>	3- 6
J. van den Berg	<i>De bijbel waarin armen zich erkennen</i>	115-123
S. de Boer	<i>Religie en Ontwikkeling, een beschouwing bij 25 jaren Dienst Over Grenzen</i>	256-262
C.M. Boerma	<i>Het evangelie aan de marge</i>	7- 13
A. Camps	<i>Dertien eeuwen katholieke missionering in China, 635-1949. Katholieke christenen bleven vreemdelingen in eigen land</i>	324-329
J.H. Cone	<i>Zuid-Afrika in Zwart Amerikaans perspectief</i>	69- 77
O. Costas	<i>Godservaring in het nieuwe China</i>	315-323
A. van Elven	<i>Onze missionaire opdracht naar het jaar 2000 toe</i>	195-200
R. Fung	<i>China en Hong Kong: "één land, twee systemen"</i>	345-354
D. McGavran en R. Fung	<i>Wereldstrategie voor zending: een discussie</i>	231-245
I. Gebara	<i>De vrouw doet theologie, een poging tot reflectie</i>	144-153
J. Gort	<i>De wisselvalligheden van 150 jaren zending in China</i>	330-338
A. Gouvea Mendocça	<i>Een radicale ommekeer. Een protestantse visie op de basisgemeenschappen in Brazilië</i>	124-133
K. van der Grijp	<i>Derde wereld theologen leren van elkaar. Tweede algemene vergadering van EATWOT in Oaxtepec in Mexico</i>	169-176
J. Hendriks	<i>Weerstand overwinnen?</i>	36- 45
J. Heyndrickx	<i>De Chinese katholieke kerk op zoek naar eenheid. Naar een authentiek Chinese lokale kerk</i>	309-314
R. Kieft	<i>Kerk als vrijplaats. De Sanctuary-beweging in Amerika</i>	19- 24
B. Klein Goldewijk	<i>De zes landelijke bijeenkomsten van kerkelijke basisgemeenschappen 1975-1986. Bijdragen daarin van Leonardo Boff</i>	154-163
J.D. Kraan	<i>Pakistaans studiecentrum in de marge 1967-1987</i>	53- 58
J.D. Kraan	<i>Vier brochures van Werkgroep Pluriforme Samenleving</i>	63- 64
H. Kraemer/R. Kramers	<i>Vrouwen in China. Van gebonden voeten tot wasmachines</i>	339-344
A. Kramer	<i>Kanttekeningen uit de studiedag van het Missiologisch Werkverband</i>	215-216
R. Kramers	<i>China's opening naar het Westen</i>	297-301
P. van der Laan	<i>Een evangelikale visie op toekomst van zending</i>	201-206
H. van der Laar	<i>Echo's uit Babylon. De Rastafari-beweging van Jamaica</i>	78- 83
J. van der Linden	<i>Habitat van de lage inkomensgroepen in Karachi, Pakistan</i>	46- 52
J. van Melle	<i>Dienst Over Grenzen 1962-1987: getuigenis, gerechtigheid, dienst</i>	254-255
Ned. Missieraad	<i>Beleidsverklaring: doel, grondslag, uitgangspunten, keuze voor de armen</i>	250-253
R. van der Ploeg	<i>De basisgemeenschappen in Trindade: een waar loofhuttenfeest</i>	105-114

J. van Raalte	<i>Buitenlanders in Zwitserland</i>	65- 68
H. Roldanus	<i>Het theologisch onderwijs zet voor Afrika zijn bestek uit</i>	164-168
R. van Rossum	<i>Basispastoraat in Brazilië: parochie en kerkelijke basisgemeenschap</i>	134-143
R. van Rossum	<i>De mensen laten struikelen over de boodschap: re-evangelisatie in Limburg</i>	225-230
J.Th. Rijk	<i>Kansarme jongeren</i>	59- 62
G. Siebert	<i>Van dominant tot remplaçant. Een bouwschets uit Utrecht voor een missionaire gemeente in een stedelijke en mondiale samenleving</i>	217-224
J. van Slageren	<i>De Nederlandse Zendingsraad in toekomstperspectief</i>	207-214
J. Slomp	<i>Missionair futurisme in drie jubilerende tijdschriften</i>	246-249
-	<i>Slotdocument van de zesde Interdiocesane Bijeenkomst van kerkelijke basisgemeenschappen in Brazilië, Trindade 1986</i>	99-104
A. Sovik	<i>Protestanten in China sinds de revolutie in 1949</i>	302-308
E. Tang	<i>De nieuwe rol van godsdienst in een socialistische maatschappij</i>	291-296
Fr. Thoolen	<i>De weg over de grens</i>	29- 35
H. Visser	<i>De thuislozen onder ons</i>	3- 6
H. Visser	<i>Kerk in de context van thuislozen</i>	14- 18

Bibliografie

L. Lagerwerf	<i>Bibliografie van in Nederland en Nederlandstalig België verschenen missiologische literatuur in het jaar 1986</i>	263-280
--------------	--	---------

Boekbesprekingen

Rubem A. Alves, <i>Protestantism and Repression. A Brazilian Case Study</i>	R. Haan	182
John J. Ansbro, <i>Martin Luther King Jr., The Making of a Mind</i>	J. Heijke	378
H. Baas, <i>Van Baarn tot Leusden. Veertig jaar Zendingscen- trum 1946-1986</i>	G. Verstraelen- Gilhuis	92
A. van der Beken, <i>L'Evangile en Afrique vécu et commenté par des Bayaka</i>	J. Heijke	374
E. Bierzychudek (red), <i>Bibliografía Teológica Comentada del área Iberoamericana</i>	R. Haan	180
H.G. Boswijk, <i>Geen sprake van blank of zwart. De rol van de kerk in de rechtvaardiging van de strijd tegen racisme</i>	H. Groenen	85
I. Bria, <i>Go Forth in Peace, Orthodox Perspectives on Mission</i>	A. Camps	282
Broedergemeente, <i>Zicht op Zending; vanuit Hermhut de wereld in</i>	G. Siebert	186
Cl. Bussman, <i>Who do you say? Jesus Christ in Latin Ame- rican Theology</i>	J. van Nieuwenhove	177
C.M.C., Cebemo, CMBR, <i>Christenen in ontwikkeling. Serie opstellen over onze toekomstige verhouding tot de mon- diale samenleving</i>	J. Schraivesande	183
J.H. Cone, <i>For my People. Black Theology and the Black Church</i>	J. Heijke	89
J.H. Cone, <i>My soul looks back</i>	J. Heijke	89
G. Cook, <i>The expectation of the poor. Latin American Basic Ecclesial Communities in Protestant Perspective</i>	R. Haan	177
R.R. Covell, <i>Confucius, the Buddha and Christ. A History of the Gospel in Chinese</i>	A. Camps	372
K. Cracknell and C. Lamb, <i>Theology on full alert</i>	Fr. Wijsen	286
K. Cragg, <i>The Call of the Minaret</i>	J. Slomp	377

H. Diaz, <i>A Korean Theology. Chu-Gyo Yo-Ji: Essentials of the Lord's Teaching by Chóng Yak-jong Augustine (1760-1801)</i>	A. Camps	373
DISK, <i>Als arbeiders het woord nemen. Over kerk-zijn in de industriële samenleving</i>	H. Oldenhof	287
A. de Haan Pzn, <i>De geschiedenis van de Egyptezending in kort bestek</i>	J. Slomp	376
L. Hageman (Hrsg.), <i>Propheten-zeugen des Glaubens. Koranische und biblische Deutungen</i>	J. Slomp	377
R. Hartwich, <i>Steyler Missionare in China II. Bischof A. Henninghaus ruft Steyler Schwestern 1904-1910</i>	D. Verhelst	373
W. Hieber, <i>Chinezen over China</i>	M. Martens	372
Kl. Hock, <i>Der Islam im Spiegel westlicher Theologie, im 20. Jahrhundert</i>	A. Wessels	90
S. Jargy (ed.), <i>Islam Communautaire (Al-Umma). Concept et réalités</i>	J. Slomp	184
J.A.B. Jongeneel, <i>Missiologie I, Zendingswetenschap</i>	R. van Rossum	284
J.A.B. Jongeneel, <i>Het Christendom als wereldzendings-godsdienst (Inaugurale rede)</i>	J. Slomp	283
Père Joseph, <i>De armen zijn de kerk. Gesprekken van Gilles Anouil met père Joseph Wresinki over de Vierde Wereld</i>	R. van Rossum	86
G. Kirchberger, <i>Neue Dienste und Gemeindestrukturen in der Katholischen Kirche Indonesiens</i>	P. van Hooydonk	286
H.J. Koren, <i>The Serpent and the Dove. A History of the Congregation of the Holy Ghost in the United States 1745-1984</i>	J. Heijke	379
K. Koyama, <i>Mount Fuji and mount Sinai</i>	R. Haan	91
H.E. Lamur, <i>De kerstening van de slaven van de Surinaamse Plantage Vossenburg 1847-1878</i>	J. van Raalte	187
J. Launhardt, <i>Uns erschrecken die Trommeln nicht mehr. Eine Stadtrandgemeinde in Addis Abeba</i>	J. Heijke	182
G. Limouris (Ed.), <i>Church-Kingdom-World. The Church as Mystery and Prophetic Sign</i>	Th. v.d. Voort	285
Magdaleine, <i>Van de Sahara naar heel de wereld. De kleine zusters van Jezus in het voetspoor van broeder Charles van Jezus (de Foucauld)</i>	R. van Rossum	376
J. Massingbaerde Ford, <i>My enemy is my guest. Jesus and violence in Luke</i>	J. Schraivesande	185
Fr.X. Meehan, <i>A contemporary social spirituality</i>	H. Groenen	287
Modupe Oduyoye, <i>The Sons of the Gods and the Daughters of Men. An Afro-Asiatic Interpretation of Genesis 1-11</i>	E. Tuinstra	185
D.C. Mulder (red.), <i>De religieuze gezagsdragers</i>	J. Slomp	186
A.W. Musschenga en J. Tennekes (red.), <i>Emancipatie en identiteit. Over de positie van etnische groepen</i>	A. Wind	84
L. Newbigin, <i>Verder dan "1984". Missionaire confrontatie met de moderne cultuur</i>	J. Slomp	281
I. Newbigin, <i>Foolishness to the Greeks. The Gospel and Western Culture</i>	J. Slomp	281
Raad van Kerken, <i>Op elkaar aangewezen (in een pluriforme samenleving)</i>	J. Kraan	63
Raad van Kerken Ned., <i>Voorlichting over etnische groepen</i>	H. Groenen	86
K.J. Rivinius (Hrsg.), <i>Schuld, Sühne und Erlösung in Zentralafrika (Zaire) und in der christlichen Theologie Europas</i>	J. Heijke	189
Y. Schaaf, <i>Leren om te leven. Over (westerse) kennis en (christelijk) onderwijs in de (derde) wereld</i>	J. Kraan	183
R.J. Schreiter, <i>Constructing local Theologies</i>	R. van Rossum	281
Raja Shehadeh, <i>Palestijns dagboek</i>	Fr. Bouwen	91
A. Shorter, <i>Jezus and the Witchdoctor. An approach to healing and wholeness</i>	J. Heijke	375
D. Sox, <i>The Gospel of Barnabas</i>	J. Slomp	184
J.J. Stamooolis, <i>Eastern Orthodox Mission Theology today</i>	A. Camps	282
M. Takenaka, <i>Christian art in Asia</i>	F. Verstraelen	87

M. Takenaka, <i>God is Rice. Asian Culture and Christian Faith</i>	A. Camps	374
J.F. Thiel en H. Heinz, <i>Christliche Kunst in Afrika</i>	F. Verstraelen	87
A. Uy, <i>The State of the Church in the Philippines 1850-1875</i>	T. v.d. Meer	190
H. Visser, <i>Hopen tegen beter weten in; verhalen en bezinning over de kerk in de stad</i>	H. Groenen	85
H.W. Vijver, <i>Theologie en bevrijding. Een onderzoek naar de relatie tussen eschatologie en ethiek in de theologie van G. Gutierrez, J. Scannone en R. Alves</i>	J. v. Nieuwenhove	181
H. Werdmüller, <i>Van vriendenkring tot randgroep, Marokkaanse jongeren in een ouder stadswijk</i>	J. Rijk	62
A. Wessels, <i>Twee watermeloenen in één land. De acteurs in het Libanese drama</i>	G. Verstraelen-Gilhuis	91
World Council of Churches, <i>My neighbour's Faith and Mine. Theological Discoveries Through Interfaith Dialogue. A Study Guide</i>	J. Slomp	285
I. Wulffhorst, <i>Der "spiritualistisch christliche Orden", Ursprung and Erscheinungsformen einer neureligiösen Bewegung in Brasilien</i>	A. Droogers	180

WERELD EN ZENDING

● Wereld en Zending is een missiologisch tijdschrift, gezamenlijk uitgegeven door de Nederlandse Zendingsraad in Amsterdam en de Nederlandse Missieraad in Den Bosch. Ook België is in de redactie vertegenwoordigd.

● Ontwikkelingen en ervaringen in kerk en theologie in de derde wereld worden geregistreerd en vanuit het evangelie kritisch doordacht, in samenhang met dezelfde vragen in onze westerse landen.

● Missionair engagement kan niet bestaan zonder inspanning voor een betere samenleving, bestrijding van onrecht, armoede en onvrede. Christenen moeten die strijd voeren in dialoog met andere godsdiensten en levensovertuigingen.

● Wereld en Zending wil zijn een ontmoetingsplaats van mensen die zich in de derde wereld en in onze westerse landen beroepsmatig bezighouden met missionaire wetenschappen met mensen die in Nederland in landelijke organisaties en in plaatselijke gemeenten en parochies op het terrein van missie/zending, werelddiakonaat en ontwikkelings-samenwerking een voortrekkende taak hebben in begeleiding, bewustwording en actie.

● Wereld en Zending wil zijn een forum van reflectie over de actuele missionaire vragen in de derde wereld en in onze westerse landen.

GEPLAND VOOR 1988 e.v.

- Kerken en wereldvoedselvraagstuk
- Een oecumenische Nederlandse Zendings/Missieconferentie
- Christendom en andere godsdiensten; 100 jaar na Hendrik Kraemer
- Missionaire perspectieven uit België
- Missionering en geld
- Zending met de armen
- Bijbelgebruik in de derde wereld

Bestelbon

Wereld en Zending. Prins Hendriklaan 37, 1075 BA Amsterdam.

Bestellingen ook per giro nr. 563 53 38 t.n.v. Wereld en Zending, Amsterdam of telefonisch 020-717654.

Ondergetekende abonneert zich op Wereld en Zending.

- jaarabonnement à f 35,—
 studentenabonnement 1987 à f 25,—
en kiest als geschenk themanummer

.....
bestelt (een van) de volgende

themanummers:

- Toekomst van zending à f 10,— (1987/3)
 Model van kerk-zijn; à f 10,— basisgemeenschappen in Brazilië (1987/2)
 Daklozen ver weg en dichtbij à f 10,— (1987/1)
 Spiritualiteit à f 10,—
 Missionaris-cultuur à f 10,—
 Interreligieuze dialoog à f 10,—
 Economie, cultuur en evangelie à f 10,—
 India à f 7,50
 Missionaire opleiding à f 7,50
 Terugkoppeling à f 7,50
 Zuid-Afrika à f 7,50
 De stad à f 6,—
 Islam à f 6,—
 Afrika à f 6,—

Alle prijzen zijn incl. verzendkosten.

Naam: .....

Adres: .....

Postcode/plaats: .....